

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

М. П. Мальська, Т. Б. Завадовський, Д. А. Каднічанський

ТУРИСТИЧНЕ ЛЬВОВОЗНАВСТВО

Частина I

Міщанські гмерки та шляхетські герби
в архітектурі міста Львова

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ
«Центр учбової літератури»
2017

УДК 379.85:908(477.83)(075.8)
ББК 26.89(4Укр-4Льв)я73
М 21

*Рекомендовано до друку
Вченою радою географічного факультету
Львівсько національного університету імені Івана Франка
(Протокол №9 від 27 жовтня 2016 р.)*

Рецензенти:

Гречило А. Б., доктор історичних наук, старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України;

Любіцева О. О., доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Антонюк Н. В., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства та міжнародного туризму Львівського національного університету імені Івана Франка.

М 21 *Мальська М. П.* Туристичне львовознавство. Частина І. Міщанські гмерки та шляхетські герби в архітектурі міста Львова : навчальний посібник / М. П. Мальська, Т. Б. Завадовський, Д. А. Каднічанський – К.: «Центр учбової літератури», 2017. – 260 с.

ISBN 978-617-673-520-5

У навчальному посібнику систематизовано і викладено теоретичні, методичні і практичні питання гербів та геральдичних композицій у місті Львові. Опрацьовано архівні матеріали з історії міста, а також книги геральдичного змісту починаючи із XV ст. на польській, німецькій, російській та латинській мовах. Простежено історію та культурні взаємозв'язки осіб різних соціальних прошарків, а також конфесійної приналежності та політичних поглядів.

У розділах посібника, присвячених туристичним маршрутам, наводиться геральдична спадщина родини Шептицьких, Собеських, меценатів Львова, європейської знаті.

Для студентів історичних та туристичних спеціальностей вищих навчальних закладів, науковців, львовознавців, екскурсолодів, та всіх тих, хто цікавиться геральдикой.

УДК 379.85:908(477.83)(075.8)
ББК 26.89(4Укр-4Льв)я73

ISBN 978-617-673-520-5

© М.П.Мальська, Т.Б. Завадовський, Д.А.Каднічанський, текст, фото, 2017.
© «Видавництво«Центр учбової літератури», 2017.

ЗМІСТ

Вступне слово	5
Передмова	6
Гмерки та герби львівського патриціату	9
Родини Шольц-Вольфовичів, Домагаличів та Газів	11
Роди Боїмів та Бресслерів	17
Рід Корняктів	24
Рід Кампанів	30
Рід Анчевських	33
Рід Лоренцовичів	37
Рід Сикстів	39
Рід Ансерінів	44
Шляхетські герби	46
Герб Топор	48
Рід Тарло	52
Рід Оссолінських	54
Герб Діброва	57
Рід Семенських	60
Рід Моравських	63
Рід Лосів	65
Герб Гримала	67
Рід Замойських	70
Рід Потулицьких	71
Рід Семяновських	73
Рід Яблоновських	74
Герб Абданк	76
Рід Скарбеків	79
Рід Анквічів	81
Рід Дуніковських	83
Герб Сирокомля	85
Рід Тшебінських	89
Герб Осморог, Геральт	90
Рід Вижицьких	92
Герб Лебідь	97

Рід Дунін-Борковських	101
Герб Сас, Драг	105
Рід Ангеловичів	109
Рід Даниловичів.....	111
Рід Дідушицьких	115
Герб Леліва	120
Рід Сенявських.....	126
Рід Водзіцьких	131
Рід Голуховських.....	134
Герб Єліта	137
Рід Бельських.....	139
Рід Замоїських	141
Герб Мора	144
Рід Коритовських	146
Герб Пилява	148
Рід Потоцьких.....	151
Герб Лис	157
Рід Сапігів	161
Герб Яніна.....	166
Рід Собеських.....	170
Герб Дружина	181
Герб Шренява	182
Рід Любомирських.....	184
Герб Рагоза	187
Герб Шептицькі	190
Рід Шептицьких.....	193
Маловідомі герби.....	201
Туристичні маршрути.....	211
Геральдична спадщина родини Шептицьких	213
Ян III Собеський гербу Яніна	221
Меценати Львова — родина Дідушицьких.....	229
Геральдичні композиції європейської знаті	237
Додатки.....	248
Бібліографія.....	259

Вступне слово

Архітектура Львова становить собою поєднання різноманітних за стилями і часом виконання ансамблів, які гармонійно формують неповторне середовище. Невід'ємною частиною львівської архітектури є геральдичні знаки, які здавна слугували символами власників чи фундаторів тих чи інших споруд і об'єктів. Ними декорували фасади громадських і житлових будинків, прикрашали портали та віконні обрамування, розміщували на барельєфах і скульптурах. На жаль, тема геральдичних символів у львівській архітектурі ще не отримала належного висвітлення в українській історіографії. Питання про потребу детальніших досліджень у цьому напрямку порушувалися ще в середині 1990-х рр.¹ Праця є першою спробою авторів заповнити цю прогалину як в історії міста Львова, так і в українській геральдиці. Робота подана у формі своєрідного каталога, розділеного на дві частини: у першій представлені гмерки та герби львівського патриціату, у другій наведені шляхетські герби. Для важливіших гмерків та гербів в окремих статтях подається інформація про сам символ, його історію, а також короткі дані про його власників і відомості про архітектурний об'єкт, на якому ці знаки фігурують. У статтях робляться спроби проаналізувати різні версії про походження гербів чи їх власників, які трапляються в давніших публікаціях. Робота добре ілюстрована як різними історичними матеріалами, так і сучасними фотофіксаціями.

Треба зазначити, що ця книга не претендує на вичерпність, оскільки робота над запропонованою темою лише розпочалася. Окремі об'єкти ще потребують детальніших досліджень. Тому наразі інформація про них містить лише описи з короткою характеристикою споруди та ілюстративним матеріалом. Однак надіємося, що й ця перша спроба систематизувати та дослідити особову й родову геральдику в архітектурі Львова зацікавить широкі кола як шанувальників львівської історії, так і гостей міста. Вона стане в пригоді для істориків, архітекторів, дослідників геральдики та генеалогії, екскурсоводів, а також усіх, хто любить неповторність львівського середовища.

Андрій Гречило

¹ Див.: Падовська О., Паюк М. До питання про дослідження гербів у архітектурі Львова // Шоста наукова геральдична конференція (Львів, 27-29 березня 1997 року). Матеріали. – Львів, 1997. – С. 66-67.

Передмова

Геральдика склалася як винятковий феномен європейської цивілізації. Поширена у минулому концепція виникнення геральдики під впливом звичаїв Сходу внаслідок хрестових походів ґрунтувалася на безпідставних датуваннях. Притаманні Сходу бестіарні, рослинні і схожі зображення, що насправді пояснюються дією предметів розкоші, радше мали вплив на розвиток європейського декоративно — прикладного мистецтва, а не прямою взаємодією або через запозичення на структуралізацію емблематичних практик.

Герб — своєрідна емблема, що характеризується тим, що його будова, вживання, правовий статус відповідають особливим, установленим правилам. Він є графічним засобом ідентифікації і виконує соціально-знакову, номінативно-називну, семантичну, дидактичну і навіть філософську функції.

З кінця Середньовіччя у більшості країн Європи встановлені різні правові обмеження щодо геральдики. Правляча верхівка намагалася зробити вживання гербів (чи хоч би певних почесних елементів у гербах) своїм винятковим привілеєм. Держава прагнула поставити герби під свій контроль (офіційне затвердження).

Геральдичні правила в своїй основі є міжнародними, але в різних країнах діє безліч власних норм як правового, так і чисто геральдичного характеру.

Глибоке дослідження української геральдики неможливе у відриві від інших європейських геральдичних традицій, особливо польської, під сильним впливом якої, вона розвивалася упродовж століть. У свою чергу геральдична практика в Польщі була безпосередньо пов'язана не лише з сучасними практиками Заходу, а й зі спадщиною золотого століття геральдики — західного Середньовіччя.

В особистому гербі, як правило, відбиваються заслуги гербовласника і його роду, зв'язок з предками, інтереси, професійні особливості. Іноді в гербі кодується прізвище власника (герб, що «говорить»). Честь і повага, які належать гербу, цілком залежать від його власника.

У цьому контексті у вивченні родової геральдики особливий інтерес представляють історія і традиції польської геральдики, що мала вплив на розвиток українського герботворного процесу. Важливо це і в дослідженні генеалогії родів, які проживали у місті Львові.

У минулих століттях геральдика була тісно пов'язана з архітектурою. Палади вельмож, церковні та громадські споруди, надгробні пам'ятники багаті на геральдичні зображення. Їх можна побачити на фронтонах будівель у вигляді ліпнини, вітражів, фрескових розписах стель і стін.

Понад двісті зображень гербів збереглося в архітектурних пам'ятках міста Львова. Більшість їх майстерно вирізьблена на білокам'яних плитах, є з-поміж них ліпні. Це багата спадщина, але, на жаль, не уся, а лише та, що не була знищеною різними політичними режимами, які більше руйнували, ніж будували та зберігали надбання для нащадків.

У праці досліджуються знаки окремих осіб, і родин, які залишили по собі геральдичну спадщину в архітектурі Львова. Вивчаючи геральдично-генеалогічні аспекти родів, опрацьоване було розділене на два великих розділи, де викладено матеріал, який максимально охоплює різні площини історії. Перший розділ присвячений виключно тим постатям, які творили історію міста Львова, були його мешканцями (міщани, патриції), хоча і народилися далеко за його межами. Серед таких зустрічаються греки, угорці, німці, вірмени та інші. Їхні особисті знаки (гмерки, герби) на теперішній час збереглися вкрай мало — на колишніх кладовищах (як, до прикладу, — кладовище біля вірменського кафедрального собору) сакральних спорудах (Латинський кафедральний собор, каплиці та ін.) та на давніх кам'яницях середньовічного міста. Однак і ця незначна кількість геральдичних знаків до кінця не опрацьована через брак матеріалів для ідентифікації. Переважно це вірменські роди, що залишили по собі слід в історії у вигляді гмерків та гербів на надгробних плитах біля собору у середмісті. Дослідження даної тематики базується на вивченні праць відомих вчених у цій галузі В. Лозинського^{1,2,3,4}, В. Віттига^{5,6}, А. Малецького⁷ та ін.

У другому розділі аналізується геральдика, що базується на польських шляхетських гербах. Опрацьовано значну кількість історіографії та джерел, які дають підставу зрозуміти особливості геральдики держави, у якій місто Львів перебувало протягом кількох століть. Польська геральдична традиція вплинула на розвиток геральдики Галичини та Волині, а пізніше і на іншу територію України. Роди мали також помітний вплив на політичне, економічне та церковне життя міста Львова у XVII—XX ст. і переважно вважали себе поляками. Хоча є представники українського етносу, які прийняли католицьку віру, але пов'язували себе і предків з русинами. До таких належать

¹ Łoziński W. Ormiański epilog lwowskiej sztuki złotniczej. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1901, s. 52.

² Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890, s. 305.

³ Łoziński W. Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku : architektura i rzeźba (1889)

⁴ Łoziński W. Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach : 1384-1640. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1889, s. 109.

⁵ Wittig W. Nieznana szlachta polska i jej herby. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908, s. 436.

⁶ Wittig W. Znaki pieczętnicze (gmerki) mieszczan w Polsce w XVI i zaraniu XVII wieku. Kraków: W.L. Anczyca i Spółki, 1906, s. 176.

⁷ Malecki A. Studya heraldyczne. T. 2. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890, s. 401.

Дідушицькі, Шептицькі, Даниловичі та ін. В дослідженні геральдичних та генеалогічних аспектів використано матеріали а документи архівів і праці не тільки польських дослідників (Я. Длугош^{1,2,3,4}, Б. Папроцький^{5,6}, К. Несецький^{7,8,9}, Є. Дунін-Борковський^{10,11}, А. Бонецький^{12,13}), а й українських (А. Гречило^{14,15,16,17}, І. Сварник^{18,19}, О. Однороженко^{20,21,22,23}).

¹ Długosz J. Vita S. Stanislai, powst. 1460–1465, wydane pt. Vitae beatissimi Stanislai Cracoviensis episcopi („Życie św. Stanisława biskupa krakowskiego”), Kraków 1511, drukarnia J. Haller; przekł. polski: Mikołaj z Wilkowiecka pt. Historia o św. Stanisławie, biskupie krakowskim, patronie polskim, Kraków 1578, drukarnia M. Szarffenberg (wyd. następne: Kraków Kraków 1865).

² Długosz J. Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae (Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego). 12 книг, що описують справи в Польщі від міфічних часів до 1480 р. Повне видання з'явилося в 1701–1703 рр. Видання в перекладі на польську мову розпочалося в 1961 і закінчило в 2006 рр.

³ Kłodziński A. Rękopisy Długosza o herbach polskich, Biblioteka Ossolineum, 1843, t. 5.

⁴ Polaczówna H. Stemmata Polonica Długosza, Sprawozdanie Towarzystwa Nauk we Lwowie, t. 6 (1926).

⁵ Paprocki B. Gniazdo snoty. – Kraków, 1578.

⁶ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584», wyd. Kazimierz Józef Turowski, Kraków, 1858.

⁷ Niesiecki K. Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ... – Т. 1–4. – Лwów: в друкарні Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1743.

⁸ Niesiecki K. Herby y familie rycerskie tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego. – Т. 1–3. – Lwow: в друкарні Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1740.

⁹ Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. – Т. 1–10. – Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1839–1845.

¹⁰ Dunin-Borkowski J. Genealogie żyjących utytułowanych rodów polskich. Lwów, 1895.

¹¹ Dunin-Borkowski J. Almanach błękitny: genealogia żyjących rodów polskich. Lwów — Warszawa, 1908.

¹² Boniecki A. Herbarz polski. – Т. 1–16. – Warszawa: skł. gł. Gebethner i Wolff, 1899–1913.

¹³ Poczet rodów w Wielkiem Xięstwie Litewskiem w XV i XVI wieku / ułożył i wyd. Adam Boniecki. – Warszawa, 1887.

¹⁴ Гречило А. Печатки міста Львова XIV–XVIII ст. — Львів, 2010.

¹⁵ Гречило А. Герб Львова: генеза, традиції, відродження // Історія Львова. – Т. 1 (1256–1772). – Львів, 2006.

¹⁶ Гречило А. Символи Королівства Галичини і Лодомерії (1772–1918) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К., Львів, 2004. – Т. I.

¹⁷ Гречило А., Сварник І. Оборонні споруди у міській геральдиці // Пам'ятки України. – 1990. – № 2.

¹⁸ Сварник І. Міщанські гмерки в актах Львівського магістрату XVI ст. // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Вип. 3.

¹⁹ Сварник І. Державні, земельні, міські й приватні символи в пам'ятках архітектури Львова // Знак. – 2007, грудень. – Ч. 43.

²⁰ Однороженко О. А. Князівська геральдика Волині середини XIV—XVIII ст. — Харків: Просвіта, 2008.

²¹ Однороженко О. А. Родова геральдика Русо-Влахії (Молдавського господарства) кінця XIV—XVI ст. — Харків: Просвіта, 2008.

²² Однороженко О. А. Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV–XVI ст. — Харків: обл. об-ня Всеукр. т-ва «Просвіта», 2009. — 311 с. : іл. — (Monumenta ruthensae heraldica; vol. 1)

²³ Однороженко О. А. Українська руська еліта доби Середньовіччя і раннього Модерну: структура та влада. — К.: Темпора, 2011.

ГМЕРКИ ТА ГЕРБИ ЛЬВІВСЬКОГО ПАТРИЦІАТУ

Шляхетська геральдика пов'язується з панівною монополією знати на володіння гербами. У давній Польщі міщанський герб називали трохи з погордою гербиком (гмерк), і, крім незначних випадків, не практикувалося надання міщанину герба без шляхетства, що досить часто відбувалося в Німеччині через так звані гербові списки. Багато міщанських родин (або сімей) наслідуючи шляхту, приймали герби без офіційного присвоєння. Часто ці гмерки (знаки ремісничо-купецькі) піддаються процесу геральдизації, тобто розміщенню їх у гербовому щиті, але без рангової корони та шолому.

Гмерк (пол. gmerk; з нім. gemerk) — особистий або сімейний знак, що поміщався на печатках, ужиткових речах, виробах і спорудах найчастіше як сигнатура автора справи, первинно як гончарний чи каменярський знак¹. Походження самого терміна гмерк, як і те, що він означає — поняття маловідоме навіть поміж істориків. Фактично гмерки є розпізнавчо-особистими знаками окремих осіб та родин. Сучасні дослідники, проявляють невеликий інтерес до цієї теми, тож з огляду на це існує більше питань, ніж відповідей.

Пошуки гмерків варто починати з архівів, де вони містяться на угодах, заповітах, цехових актах й інших документах у формі екслібрисів, малюнків у тексті чи печатках. Хоча щодо останнього зазначимо, що не завжди в полі кожної міщанської печатки є гмерк. Багатим джерелом є також нагробки міщан, що знаходяться часто в костелах. У храмі можна побачити й мічені гмерками літургійний посуд, воти, картини та інші предмети. У Познані маємо прекрасний приклад експозиції міщанських гербів заслужених громадян і членів міської ради на лоджії ратуші. Гмерки поміщують на кам'яницях чи домашніх оснащеннях, як знак власника, а також на ремісничих витворах у формі ознаки, але чи кожену ознаку можна ототожнювати з гмерком — це, як і стосовно печаток, питання дискусійне.

¹ Szolginia W. Architektura. Encyklopedia Mini; Warszawa Sigma NOT, 1992.

Цей розділ спрямований на міщанські герби, які містяться на архітектурі у різних проявах. У місті Львові є досить кам'яниць, де можна побачити гербики не тільки власників цих будівель (міщан, купців, ремісників тощо), а й подекуди зображення будівничих, так званих мураторів (італ. muratura — каменяр, муляр). Не оминули гмерки каплиць з різноманітними розписами та барельєфами, а також епітафії та надгробні плити у католицьких храмах.

Прізвища львівського патриціату та багатих міщан були відомі свого часу по всій Речі Посполитій. Серед львівських родів, гмерки, які до цих пір збереглися у Львові як архітектурний декор чи зображення, можна виділити родини: Шольц-Вольфовичів, Кампанів, Корняктів, Анчевських, Боїмів, Сикстів та ін. Цюправда, декілька найзаможніших родин отримали шляхетство, а відповідно і герби, що яскраво відображає подекуди трансформацію гмерка у традиційний шляхетський герб у вигляді відміни.

Родина Шольц-Вольфовичів, Домагаличів та Газів

З родин у XVI ст., які мали міцне економічне становище у Львові, слід вочевидь виділити родину Шольц-Вольфовичів. Це була не тільки найвпливовіша, але й найчисельніша родина.

Династія Шольців розділилася на три гілки, протопластами яких були троє братів — Вольф, Гануш та Станцель. Від Вольфа (Вольфганга) пішов рід Шольц-Вольфовичів.

Вольфганг Шольц походив з Вроцлава і прибув до Львова в 1525 р. Його, як багатьох німців, «у Львові затримала очевидно, не стільки товариська публіка, як насамперед «польський хліб» і легкість, з якою можна було його здобути тут надмір»¹. Через два роки, тобто у 1527 р., до Львова переїжджає брат Вольфганга Гануш, а через двадцять років до них приєднується третій брат Станіслав (Станцель), який був протопластом ще однієї гілки Шольців, а саме Шольців-Станіславичів.

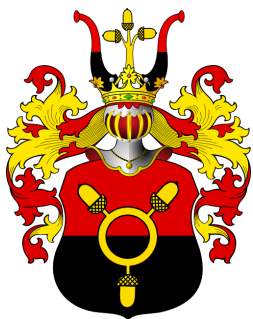
Вольфганг Шольц одружився з дочкою львівського патриція Мельхіора Газа (Melhior Haz), родина якого тоді належала до найзаможніших у місті. Одруження Вольфганга, або ж скорочено Вольф (wolf — wilk — вовк), з дочкою Газа, прізвище якого було співзвучне з зайцем (hasen — zając — заєць) стало приводом Бартоломею Зіморовичу написати дворядковий вірш латинською мовою:

*Wolphius Hazoniae dum captat in ore lepores
Captus ab Hazoniae est ipse lepore lupus*

*Вольф Газівну лапав в краю зайців,
Але самого вовка Газівна злапала, як зайця*

Шлюб, як зазначає В. Лозинський, був надзвичайно плідним — Вольф з дружиною мали двадцять чотири дитини (по дванадцять синів та дочок). Тож не дивно, що він став батьком і дідом половини Львова, справжнім патріархом і главою величезної сім'ї, яка мережею своєї родинної спорідненості

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

Різновид герба Дуб
(Dąb IV)

DIE SCHOLTZEN V.
WOLF OWITH.

Герб Шольців-Вольфовичів²

Герб Шольців-Вольфовичів⁴
(власна реконструкція)

обплітала не тільки цілий патриціат міста, а й загалом майже усе його населення.

У XVII ст. нащадки Вольфганга підписувалися виключно як Вольфовичі. Ця родина доробилася не тільки до добробуту і шани у рідному місті, їм також відведена честь імператорської нобілітації.

Імператор Священної Римської Імперії Рудольф II 14 жовтня 1595 р. надав спадкове шляхетство одній з гілок роду Шольців, що походила безпосередньо від Вольфганга, а щоб відрізнити цю династійну гілку від інших Шольців додав до родового ім'я приставку «Вольфовичі». Цей нобілітаційний диплом включав трьох братів: Яна, Мельхіора та Юзефа Шольців, а також трьох синів четвертого брата, який помер, Станіслава — Вольфганга, Бальтазара і Еразма¹.

Затверджений герб мав такий опис: щит, перетятий на червоне та чорне поля, по середині щита з золотого перстня виходять три зелені гілки з жолудями на кінцях³. Цікавим є те, що герб Шольців є майже ідентичною видозміною польського шляхетського герба Дуб (Dąb) і відрізняється тільки кольором гербової фігури (жолуді). Деякі геральдисти подають, що гербом Дуб володіли близько 30 родин, серед яких згадується і Шольц (Шульц). Можливо, імператорській геральдичній канцелярії було відомо про герб та родину Шульців, яка ним користується, і

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

² Siebmacher J. Erneuert- und Vermehrtes Wappen-Buch: Sambt neuen Vorreden und einen vollkommenen accuraten Register über alle 6 Theile : Gewidmet von Magdalena Helmersin dem König Friedrich von Preußen, Nürnberg, den 12. May 1703.

³ Там само.

⁴ Там само.

надала Шольц-Вольфовичам герб, який є відміною шляхетського герба.

У Львові герб родини Шольц-Вольфовичів маємо в двох місцях. Один знаходиться на щиті в лапах лева, що стоїть біля криниці на вул. Коперника біля костелу святого Лазаря. Це один з п'яти левів, які збереглися від

*Лев з гербом
Шольц-Вольфовичів*

попередньої ратуші, що простояла у місті з 1615 по 1826 рік. На вежі над годинником кам'яні леви консолі (скульптор Бернард Дікембош, 1617 р.) підпирали восьмигранну галерею (балкон) і, відповідно, за кількістю граней їх було також вісім. Крім основної функції кожен з них тримав у лапах щит з геральдичними знаками (гербами та гмерками) патрищів, які свого часу були райцями міста Львова¹. 26 квітня 1826 р. вежа завалилася і три леви були втрачені назавжди. П'ять неушкоджених розмістили в різних куточках міста, щоб нагадували про славетні роди XVI ст.: Шольц-Вольфовичів, Лоренцовичів, Кампіанів, Гонсьореків (Арсеніусів), Алембеків та ін. Таким чином на вул. Коперника знаходяться два кам'яні леви, один з них саме тримає щит з гербом Шольц-Вольфовичів, який був затверджений імператором Рудольфом II.

*Ілюстрація лева-консолі та гербовий щит
родини Шольц-Вольфовичів²*

Другий герб родини Шольц-Вольфовичів міститься тепер у церкві Покрови Богородиці УПЦ КП на вул. Грушевського, 2. Це колишній костел ордену тринітриїв Св. Миколая, а пізніше Костел Найсвятішої Трійці та Св. Миколая Єпископа, перебудований у 1739-1745 рр. Цінною пам'яткою мистецтва

¹ Jaworski F. Ratusz lwowski. – Lwow.: 1907.

² ДАЛО. – Ф.3. – Оп.61. – Спр.52.

*Герб з вітваря
Шольц-Вольфовичів
у храмі Покрови Богородиці*

*Гербова фігура
Шольц-Вольфовичів
у праці В. Лозинського¹*

*Щит з гмерками родин Шольц-
Вольфовичів та Домагалічів*

в храмі є вітвар Шольц-Вольфовичів, зроблений після 1595 р., що знаходиться в лівому нефі. Він походить з Латинської катедрі, був виконаний у майстерні скульптора Г. ван Гуттена. Жодних записів щодо роботи вітваря немає, але дату, яка подана вище, можна вивести з того, що саме в 1595 р. Вольфовичам надали герб, який і зображений там. Як бачимо в медальйоні знаходиться повний герб (щит, шолом, клейнод, намет), а не тільки щит, як у кам'яного лева. Також можна чітко роздивитися клейнод, про який В. Лозинський у своїй праці нічого не подає. Між двома мисливськими рогами знаходяться елементи гербової фігури (гілка з трьома розгалуженнями, на яких є жолуді). Навколо медальйона розміщені три латинські букви «I S W», що відповідає Яну (Йоану) Шольц-Вольфовичу.

Герб та гербова фігура зустрічаються у різних працях, зокрема, В. Лозинського. У розділі «Herbarzyk mieszczaństwa lwowskiego» гмерк під номером 95 зазначений: «Шольц-Вольфович (після нобілітації). На консолі гербовій зі старої ратуші»². Також, рисунки геральдичних та архітектурних композицій зі старої ратуші та кам'яних левів-консолів містяться у двох рукописах Ф. Цінна, що зберігаються в Державному архіві Львівської області. Серед цих ілюстрацій можна впізнати гербовий щит цієї родини.

До нобілітації у 1595 р. родина Шольц-Вольфовичів використовувала міщанський герб (гмерк), який також можна

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

² Там само.

побачити у Львові. Зображення гмерка знаходиться неподалік кам'яниці Вольфовичів на плиті, що міститься на латинському кафедральному соборі, саме в цьому місці, де колись стояла каплиця Домагаличів. За історичними даними, плиту, яка називається «Родина Шольц-Вольфовичів на молитві», перенесли з їхньої родової усипальниці, що знаходилася поблизу. На плиті між представниками шанованого роду стоїть ангел, який тримає в руках щит. Щит геральдичної форми, розтягтий, у ньому є два гмерки, що схожі на руни. З правої сторони, за В. Лозинським, зображено гмерк Шольц-Вольфовичів, з лівої — Домагаличів¹. Хоча можна легко сплутати другий гмерк з родинним знаком Мельхіора Газа, який був майже ідентичний попередньому. Гази, як і Домагаличі, мали родинні зв'язки з Шольц-Вольфовичами.

Як зазначалося, близько до Шольц-Вольфовичів була родина Газів

Гмерки родів Вольфовичів (1),
Домагаличів (2) та Газ (3)²

— одна з найзаможніших родин того часу. Надзвичайно мало відомостей збереглося про них. Яскравий представник сім'ї Мельхіор Газ був тестем Вольфганга Шольца та багаторічним райцею міста³.

У Львові маємо два барельєфи шляхетського герба Газів. Перший

знаходиться у церкві Покрови Богородиці УПЦ КП, про що згадувалося вище, у вівтарі Шольц-Вольфовича. З протилежної сторони від герба Шольц-Вольфовичів зображений герб родини Газів. Знову ж таки — розташований герб у медальйоні. В перетятому щиті у верхній частині зображений заєць, що

Герб Газів з церкви Покрови Богородиці

Герб Газів з кам'яниці Шольц-Вольфовичів

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890, s. 305.

² Там само.

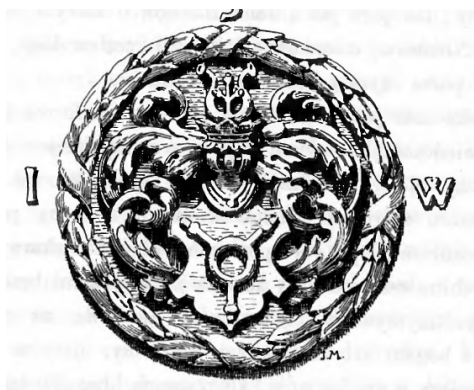
³ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. Львів: Центр Європи, 2001. – 602 с.

виходить (кольори полів невідомі). Щит увінчує лицарський шолом, вкритий бурлетом з якого виходить намет. В клейноді зображено гербову фігуру. З двох боків медальйона стоять дві латинські літери «А Н». Буква «А» відповідає імені, ймовірно, Аппа, та «Н» — прізвищу Наз.

Другий герб можна побачити на кам'яниці Шольц-Вольфовичів, площа Ринок, 23. Будинок зведено у 1570 р. на замовлення Вольфовичів. Його окрасою є декор наріжника на рівні третього поверху — скульптурна композиція «Хрещення» — зображення біблійної сцени з посталями Ісуса Христа та Івана Хрестителя. На постаменті під цими скульптурами з боку площі Ринок і видно герб. Він майже ідентичний тому, що в храмі, відмінність — у шоломі, повернутому вправо, а також у верхньому полі геральдичного щита проглядається поліхромія чорного кольору.

В. Лозинський у своїх працях згадує ще й про гмерк Мельхіора Газа з 1556 р.^{1,2} Отож можна вважати, що нобілітація родини Газів відбулася приблизно в той самий час, що і в Шольц-Вольфовичів.

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

² Łoziński W. Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach : 1384-1640. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1889.

Роди Боїмів та Бресслерів

До визначних львівських патриціанських родів XVI–XVII ст. належала теж родина Боїмів. Протопластом львівської династії був Дьєрдь (Дзьордзі, Георгій, Юрій) Боїм. Етнічний угорець — *natione hungarus* — як сам про себе писав у фундаційних листах. У давніх документах зустрічаються підписи цього роду як Дьєрдь (Дзюрдзь)-Боїм, подібно як підписувалися нащадки Вольфа чи Станцеля Шольців, додавши до прізвища ім'я засновника роду.

Прибув Боїм до Львова у березні 1576 р., служив при дворі семигородського князя Стефана Баторія, обраного королем Речі Посполитої. Після коронації Стефана Баторія був його особистим секретарем та довіреною особою. Згодом поселився у Львові і одружився на Ядвізі Катерині Ніжньовській та перейшов з протестантизму у римо-католицьку віру. Завдяки зв'язкам у Семигородді, Волощині провадив успішну торгівлю великими партіями угорського вина, сукна, займався лихварством. Був одним із найбагатших міщан Львова, патрицієм, райцею магістрату, бургомістром.

По собі родина лишила декілька зразків геральдичних знаків. Гірки та герби родини Боїмів у Львові зустрічаються тільки в їхньому родовому гробівці, знаного у місті як каплиця Боїмів (1609-1615 рр.). Каплицю побудовано на території тогочасного міського цвинтаря, поблизу Архикафедральної базилики Успіння Пресвятої Діви Марії (Латинський кафедральний собор).

Барельєф під куполом

Барельєф на епітафії

Фасадний барельєф

Інтарсія гмерків на дверях у каплиці Боїмів

Усипальницю для родини замовив і розпочав будівництво Георгій Боїм, а завершував його син Павло. Відомі десять геральдичних знаків, які належать цій родині. Їх можна поділити на групи: гмерки та шляхетські герби.

Перший гмерк самого Дьєрдя Боїма. На щиті зображена фігура, що нагадує стрілу із закінченням у вигляді букви «В» з хвостиком. Отож біля цієї стріли розташовані літери «D o» з правої сторони та «B» — з лівої. Якщо зважати на сполонізовану вимову угорського імені власника (угор. Gyögy — пол. Dziordzi або Dziurdzi) то перші букви ім'я та прізвища вписуються в загальну картину, і це дає підставу стверджувати, що ця геральдична фігура належала засновникові роду. Таких гербових зображень у каплиці нараховується п'ять. Перше з них, барельєф, розміщено на фасаді з правої сторони, якраз біля сцени «Взяття Ісуса під варту» на обеліску. Решта знаходяться в середині каплиці: під куполом над скульптурою Св. Георгія — патрона Боїма, на епітафії, а також два зображення, виконані в стилі інтарсії, є на дверях між «вітарем» каплиці.

Вивчивши детально цю групу гмерків, можна зауважити в них також невідповідність та відсутність деяких деталей. Для прикладу, фігура у щиті, яка нагадує букву «o», на тих барельєфах, які знаходяться на фасаді та під куполом, на дверях переходить у яскраво виражений елемент міщанського герба. Барельєф, що на епітафії, в цілому є геральдичною відмінністю до попередніх і може застосовуватися вже як сімейний геральдичний знак. Кардинально міняється і сам знак. Фігура «o» взагалі зникає, стріла втрачає праве вістря та появляється горизонтальна перекладина посередині стріли, а у хвостика внизу стріли з'являється вертикальна паличка. До двох згаданих латинських літер додаються ще дві, які виносяться за щит і розміщуються над «D B» та «D L». Як уже зазначалося, перші літери відповідають ініціалам Дьєрдя Боїма, дві наступні залишилися нерозгаданими. Проаналізувавши першу групу гмерків, можна дійти висновку, що останній з описаних гербів, скоріше всього, належав не самому Дьєрдо Боїму, а родині Боїми-

Ніжньовські (Ніжньовські-Боїми) і вживався відповідно уже після шлюбу Дьєрдя на Ядвізі Ніжньовській.

Друга група гмерків міститься на фасаді з лівої сторони, на обеліску біля скульптури «Ісус Христос перед суддями». Другий барельєф знаходиться в середині каплиці під куполом. Відразу під картушем стоїть фігура святої Ядвіги з храмом у руках.

Гмерк на фасаді каплиці

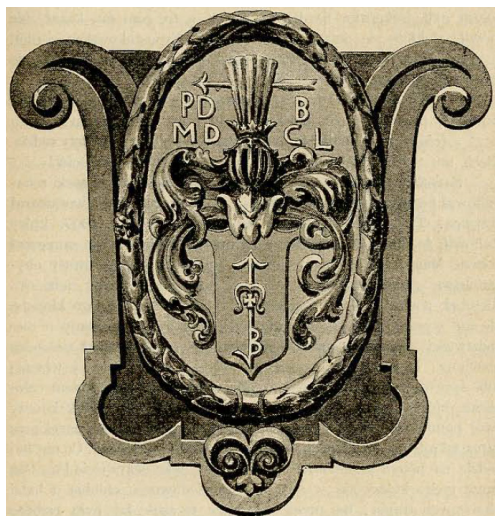
Гмерк з середини каплиці

На цьому міщанському гербі прослідковується стабільність, щодо використання фігур. В голубому полі щита синя підкова вухами донизу, в якій золотий костильний хрест. Герб нагадує польський шляхетський герб Тупа Підкова (Tępa Podkowa), на що акцентують як сучасні, так і давніші дослідники родини Боїмів. Над підковою зліва фігура, схожа на стрілу (без оперення), справа — фігура у вигляді латинської літери «Н». Спираючись на попередні дані можна припустити, що над гербом стоять дві літери. Перша з них може читатися як «І», що відповідає латинізованому іменню Ядвіга — Iadwiga. Саме такий напис є під фігурою святої у середині каплиці. Що стосується літери «Н», вірогідно, автор зобразив її помилково: замість латинської літери «N» вписав кириличну літеру «Н», що відповідає прізвищу Ядвіги Ніжньовська.

Щодо третього виду герба можна з упевненістю сказати, що це видозміна герба Тупа Підкова. На овальному картуші розміщений ренесансний щит, в якому хрест знаходиться в середині підкови, спрямованої вухами до низу. Над підковою — стріла без оперення вістрям догори. Під хрестом фігура, яка нагадує літеру «В» з хвостиком і подовженою передньою

рислою. Щит увінчує закритий шолом з геральдичною короною. Клейнод — п'ять страусиних пір'їн прошитих стрілою вправо. У картуші біля клейноду є латинські літери «**PD B MD CL**»:

PAVLVS DZIORDZI	PD	ПАВЛО ДЗЬОРДЗЬ
BOIM	B	БОЇМ
MEDICINAE DOCTOR	MD	ДОКТОР МЕДИЦИНИ
CONSUL LEPOLIENSIS	CL	ЛЬВІВСЬКИЙ РАЙЦЯ (КОНСУЛ)

Рисунок гербу Боїмів з книги В.Лозинського¹

Стюковий герб з каплиці Боїмів

Можна припустити, що такий герб Дьєрдь Боїм отримав після гербової адопції (Адопція — один з видів нобілітації, використовувався в Польщі з XIV ст., а особливо часто в XV ст., полягав в офіційному «усиновленні» особи, що одержувала дворянський титул через когось із старої шляхти до свого гербового роду. Сам герб був часто притому змінюваний — авт.), як став секретарем польського короля Стефана Баторія. Отримавши нобілітацію, Боїми увійшли до гербового роду Тупа Підкова, до якого належав рід Ніжньовських, звідки походила дружина Ядвіга Катерина.

Герб Боїмів зустрічається також на картинах представників цієї

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

родини. До недавнього часу дві картини висіли в каплиці над входом і належали Дьєрдю та Павлу Дьєрдю Боїмам, та їх перенесли у Львівську галерею мистецтв. На цих картинах у правих верхніх кутах стояли шляхетські герби (без літери «В»), які супроводжувалися написами латиню.

Ще один герб родини Боїмів описаний у книзі Ф. Яворського. Зокрема, там зазначається, що на висоті шостого поверху на львівській ратуші знаходилися два великих щити з ґмерками Еразма Сикста та Георгія Боїма — двох найбільш впливових райців, сучасників Кампіана¹. На жаль, у 1826 р., коли вежа ратуші завалилася, їх врятувати не вдалося.

У каплиці Боїмів знаходиться ще один герб, який належав зятеві Георгія Боїма Сигізмунду Бресслеру. Сигізмунд походив із сілезького міста Опава, яке знаходиться на території сучасної Чехії. Приїхавши до Львова та ставши заможною людиною, він обирається райцею міста, і одружується з Катериною, дочкою Георгія Боїма. 23 серпня 1611 р. Бресслер помирає і його, як представника родини, першого поховують у каплиці². На південній стіні, у середині споруди, міститься епітафія Сигізмунда Бресслера, виконана з алебастру. Над плитою в овальному картуші розташований

Ґмерк Боїмів з книги F. Zinn
«Sammlung der in Lemberg
vorfindigen alterthümern»³

алебастровий поліхромний барельєф покійного, а під плитою в бурхливій рослинності проглядається шляхетський герб Бресслера: в червоному полі золота вузька балка, у верхній частині поля — чорний орел, що виходить, у нижній — золотий стовп. Щит увінчує лицарський шолом з решіткою. На шоломі бурелет зі збитим клейнодом. Намет розкішно переплівся з довколишньою рослинністю. Більше нічого про Бресслера невідомо.

Досліджуючи гербовники сілезького дворянства, було виявлено герб графів Бресслерів, який відповідає львівському гербу, правда, дещо відмінний. Так, в одному з них зустрічається герб фон Бресслер; граф імперії (СРІ) 26 червня 1792 р.⁴

¹ Jaworski F. Ratusz lwowski. – Lwow.: 1907.

² Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

³ ДАЛО. – Ф.3. – Оп.61. – Сnp 52.

⁴ Krane A. F. von Wappen- und Handbuch des in Schlesien (einschliesslich der Oberlausitz) landgessenen Adels, mit Zeichnungen von Professor Ad. M. Hildebrandt. C. A. Starcke, Görlitz 1901-1904.

Герб Сигізмунда Бресслера з каплиці Боїмів

Отож, зіставляючи ці два герби, бачимо, що в них:

- не відповідають кольори («львівський» герб у червоно-золотистих тонах, а в гербовниках чорно-золоті);

- змінилася сама структура щита (щит розтятий і перетятий; у серцевому щитку родовий герб Бресслерів, 1-ше і 4-те золотисто-чорні шахове поле, у 2-му і 3-у золотих полях чорний коронований орел. Щит увінчує графська корона, на якій три сталеві лицарські шоломи, вкриті чорним наметом, підбитим золотом. На шоломах геральдичні корони з клейнодами. Правий шолом — прямокутне, золото-чорне шахове поле, облямоване страусиним пір'ям; другий — три червоні прапори на золотих флагштоках; третій — чорні орли, повернутий вправо. Щитотримачі — два чорних орла, що дивляться у протилежні сторони.

Такі ж зображення герба графів Бресслерів можна зустріти ще в кількох гербовниках^{1,2}.

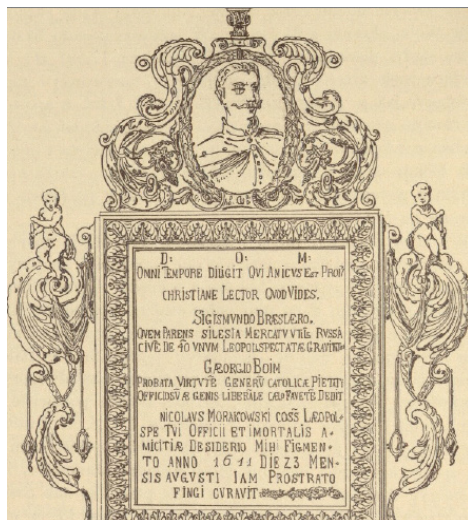
¹ Neues Adeliches Wappenwerk: Geschlechts- und Wappenbeschreibungen zu den Tyroffischen Neuen Adelichen Wappenwerk. Nürnberg: Tyroff, 1805.

² Dorst L. Schlesisches Wappenbuch oder die Wappen des Adels im Souverainen Herzogthum Schlesien der Grafschaft Glatz und der Oberlausitz. Bd. 1, Görlitz 1847.

Герб графів Бресслерів з гербовника XVIII ст.¹

*Епітафія Сигізмунда Бресслера з каплиці
Боїмів*

¹ Krane A. F. von Wappen- und Handbuch des in Schlesien (einschliesslich der Oberlausitz) landgessenen Adels, mit Zeichnungen von Professor Ad. M. Hildebrandt. C. A. Starcke, Görlitz 1901-1904.

Рід Корняктів

Львівське міщанство за архівними матеріалами можна вповні досліджувати від XVII ст. Але і в XVI ст. були родини, яких не можна не згадати. В. Лозинський писав: «Тільки одна помітна постать, не русин, але в справах Русі львівської навіки записана, що жив натомість в одній із найбільш вражаючих та красивих пам'яток давньої архітектури, грек із Кандії, Констянтин Корнякт. По-різному писав своє прізвище грек: Korniat, Korneadi, Korneades, Carneadi, Coretho, Carinacto, Kornuath. Констянтин мав ще старшого брата Михайла, який у 1563 р. помер, залишивши йому значне фінансове підґрунтя для подальшої торгівлі»¹.

Констянтин, перебравши усі братові накопичення, продовжив виноторгівлю. Аби унеможливити торгові ризики, він згодом розширює і торговий асортимент, і географію продажу. Через дев'ять років Констянтин Корнякт береться за прибутковішу справу — стає митником. 1571 р. він орендує право на стягнення королівських мит у львівській землі. Професіоналізм грека стає вирішальним аргументом, щоб віддати на 12 років справляння «усіх руських мит» на території Київщини, Поділля, Підляшшя, Волині, Галичини Корнякту. У підприємницькому середовищі за Корняктом назавжди закріпилося прізвисько «Констянтин-митник».

1571 р. польський король Сигізмунд II Август, віддячивши грекові, підняв його соціальний статус. Констянтин Корнякт отримав шляхетський титул та герб і був зарахований до почту польської шляхти. Посилення бізнесового становища зобов'язує Констянтина Корнякта поліпшити і «нерухомі» ознаки своєї заможності. Того ж таки року він купує Мельхіоргазівську кам'яницю на площі Ринок, згодом докуповує ще одну — Шилінгівську, отримує міське право і береться за будівництво родинного палацу. У 1580 р. на місці двох старих готичних будинків постає розкішний ренесансний палац. Цей рік викарбуваний на тильному фасаді кам'яниці з вулиці Федорова, над порталом².

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

² Швагуляк-Шостак О. Український діловий тижневик «Контракти» / № 30 від 23-07-2007.

Як зазначалося, 12 лютого 1571 р. король Сигізмунд II Август nobілітував Константа Корнякта і дозволив використовувати герб Круціні (Cuscini). Та звісно, як купець та міщанин Корнякт не міг обходитися без розпізнавального знака, на печатках, угодах чи навіть «клеймах» на товарах. В. Лозинський зазначає: «Корнякт досить короткий час був міщанином, чомусь практично миттєво виступає в цьому значенні у міських актах. Більша частина записів, які траплялись, відносяться до мита й до нього, як державного службовця, виступав також часто як гуртовий-купець. В 1567 р. акти титулюють його як *famatus* (сваветний), і власне вважався міщанином в той час, хоча вже того самого року він фігурує як волоський митник і «*homo alterius imperii*» (людина іншої імперії — чужинець. — авт.). В 1572 р. вже титулується як «*generosus*» (вроджений (родовитий) — не титулований дворянин. — авт.), а в 1577 р. Шимон Ханель, зазначає як шляхтича — «*homo equestris ordinis suo jure gaudens*» (лицар з власним правом. — авт.). Після цього у всіх вписах судових книг виступає як «*Dominus*» (управляючий, господар, пан (лорд). — авт.) і ніде не зазначається, щоб він особисто і безпосередньо підлягав міській юрисдикції, незважаючи на те, що постійно проводив торгівельний інтерес значною мірою»¹.

Натомість у Д. Зубрицького зазначено: «Коли Констянтин отримав nobілітацію в Польщі, у конституціях королівства знайти не вдалося. До 1572 року в документах його звали Констянтином (*Constantinus*), далі Костянтином-митником (*Constantinus Teloneator*), після 1572 року, так само, як і інших знатних міщан «паном», а щойно у 1578 році, як свідчать документи йому надали титул «шляхетний» (*nobilis*), з чого можна зробити висновок, що того чи попереднього року він отримав шляхетство «з листом скартебеляції» (*cum nota scartebellatus*), і тому його титулували не «вроджений» (*henerosus*), а «шляхетний» (*nobilis*)»².

Отож, двоє авторів повідомляють про просування Констянтина по соціальній драбині, а про геральдичну складову до nobілітації та після неї торкаються мимохідь. А от інші історики та геральдисти зазначають таке:

- Корнякт герба Круціні (Cuscini). Констянтин Корнякт спадкоємець на Соснівці, Золотовицю і Білобоках. Прибув з Криту до Польщі де й осів. Від Стефана Короля (Стефан Баторій — авт.) отримав індигенат.³

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

² Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. Львів: Центр Європи, 2001.

³ Niesiecki K., Bobrowicz J. N. (wyd.) Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Boborowicza. Lipsk: Breitkopf und Haertel, 1839-42.

- Ще Стефан Баторій, король Польщі, цим гербом nobілітував з індігенату критянина Корнякта, порідненого з Ходкевичами, князями Вишневецькими, Оссолінськими та ін. Своїм авторитетом, владою, багатством, славою та шлюбними зв'язками він приніс честь цьому роду.¹

- Корнякт герба Круціні (Krucini). Константин, грек, прибув до Польщі з острова Кандії (острів Крит, місто Кардія – Авт.) в кінці 1560 р., а в 1571 р. став митником руських земель і отримав індігенат.²

- Корнякт герба Круціні (Krucini) в червоному полі під золотим кавалерським хрестом срібна зірка. Власне, назва роду була Корнеаді (Korneadi), яка видозмінилася у Корнят (Korniat), а згодом остаточно у Корнякт. З Кандії до Львова їх прибуло двоє, Михайло та Константин. Останній у 1571 р. стає митником руських земель і був допущений (przypuszczony) до шляхетських свобод.³

- Збігнев Лециць у своїй праці Корняктів приписує до герба Хрест (Krzyż): в червоному полі золотий кавалерський хрест, під яким золота шестикутна зірка. В клейнодах – кавалерський хрест. Також відомий герб як Круціні (Krucuni) і Кручин (Kruczyn). Далі, Корнякт, воєводство руське. Походження з Криту, отримав 1580 р. індігенат польський.⁴

Герб із книги Ш. Окольського⁵

Герб із гербовника
Збігнева Лециць⁶

Герб Круціна (Krucina)⁷

¹ Okolski S. Orbis polonus etc. – Kraków, 1641–1643.

² Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. 7.

³ Boniecki A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. 1-17. Warszawa: s.n., 1899-1913.

⁴ Leszczyc Z. Herby szlachty polskiej. T. 1; z przedm. Wacława Gąsiorowskiego. Zakład Artystyczno-Chemigraficzny Antoniego Fiedlera ; nakł. Antoniego Fiedlera. – Poznań, 1908.

⁵ Okolski S. Orbis polonus etc. – Kraków, 1641–1643.

⁶ Leszczyc Z. Herby szlachty polskiej. T. 1; z przedm. Wacława Gąsiorowskiego. Zakład Artystyczno-Chemigraficzny Antoniego Fiedlera ; nakł. Antoniego Fiedlera. – Poznań, 1908.

⁷ Gajl T. Herbarz polski. Od średniowiecza do XX wieku. Gdańsk: Wyd. L&L, 2007.

- В іншому гербовнику за 1904 р. зазначено також герб Хрест. За описом ідентичний як у З. Лешиці. У родах, що використовували цей герб, присутні і Корнякти.¹

Отож, серед дослідників немає однастайності не тільки щодо того, яким гербом Корнякти користувалися, а навіть який герб називається Крутіні, а який Хрест. Хоча завдяки картинам Львівського історичного музею можна з певністю говорити про сам вигляд герба, принаймні цього різновиду, який використовували Корнякти. На картинах зображені сини Константин та Александр Корнякти, де з правого боку на рівні голови зображено шляхетський герб. У чорному полі — срібний кавалерський хрест. Над щитом закритий стальний шолом увінчаний шляхетською короною та трьома страусиними перами. Навколо герба розміщені латинські літери «KKNS» та «AKNS», які належать Константину та Александру відповідно.

<i>KONSTANTY</i>	<i>КОНСТЯНТИН</i>	<i>ALEKSANDR</i>	<i>АЛЕКСАНДР</i>
<i>KORNIAKT</i>	<i>КОРНЯКТ</i>	<i>KORNIAKT</i>	<i>КОРНЯКТ</i>
<i>NA</i>	<i>НА</i>	<i>NA</i>	<i>НА</i>
<i>SOŚNICE</i>	<i>СОСНИЦІ</i>	<i>SOŚNICE</i>	<i>СОСНИЦІ</i>

Також невияснене питання про надання індигенату (*індигенат* з łac. *indigena* — місцевий житель, автохтон; державний, свійський) — визнання чужого дворянства і надання дворянському роду, по відношенню до якого застосовують індигенат, шляхетські привілеї у державі, що визнає. У польській історії індигенат застосовувався 413 рази, щодо зарубіжних родів. Початково, від 1578 р., надавався через короля і Сейм, а від 1641 р. виключно через Сейм. Вперше наданий племінникам польського короля Стефана Баторія: кардиналові

Герби з картин у Львівського історичного музею, експозиція «Королівські палати»

Андрію та Бальтазару. Константину Корнякту. Як зазначено вище, дати варіюються від 1571 до 1580 рр., причому згадуються тільки два королі, які надали індигенат, — Сигізмунд II Август або Стефан Баторій.

Дивна ситуація виникає і з тим, яким гмерком

¹ Zernicki-Szeliga E. von Die polnischen Stammwappen. Ihre Geschichte und ihre Sagen. Henri Grand, Hamburg 1904.

користувався сам Константин. В. Лозинський у своїй праці навіть не згадує про те, чи був він взагалі, хоча подає 110 гмерків львівських родин¹. Натомість у книзі В. Віттига зазначено: «Корнякт, гербу власного, Константи, грек, митник земель руських, в 1587 році дідич Однова і Куликова, допущений до шляхетського стану при королю Генріху в 1574 році»². У тексті подається, так би мовити, власний герб Корнякта.

Отож, до білих плям у біографії Корнякта додається ще й те, що автор згадує короля Генріха III Валуа, який правив Річчю Посполитою усього неповних пів року. Дивною є і згадка про «власний» герб Корнякта. Герб складений за усіма правилами геральдики: щит, шолом, корона, клейнод і намет. Гербова фігура більше нагадує стилізовані букви або навіть монограму, хоча хрест також присутній у полі. Щодо тинктур жодних роз'яснень автор не подає. Схоже зображення можна побачити на аттику палацу Корнякта на щитах, що тримають два лицарі з шести. В тарчі чітко проглядаються три букви «**К О К**», причому перша і остання літери з'єднуються між собою кроково вістрям догори, на якому зверху грецький хрест. Ці букви говорять про власника гмерка Константина Корнякта. Якщо порівняти ці два зображення, у книзі В. Віттига та на аттику палацу, схожість прослідковується повною мірою.

Не зовсім зрозуміло й те, як саме щити з гмерками Корнякта потрапили на аттик і залишилися там при зміні багатьох власників. В. Лозинський стверджує, що скульптури на аттику додані у XVII ст. і тільки по переході палацу у власність родини Собеських напевне змінили обеліскові стовпці³.

«Власний» герб
Константина
Корнякта⁴

Гмерк на аттику палацу
Корнякта у Львові

Хоча самі щити були зроблені ще до нобілітації Константина, бо є зображення гмерка та й щит вписується у загальний вигляд скульптури.

Підсумовуючи зазначене, з впевненістю можна сказати, що після прибуття до Львова Константин Корнякт використовував у власних цілях гмерк до 1571 року. Згодом

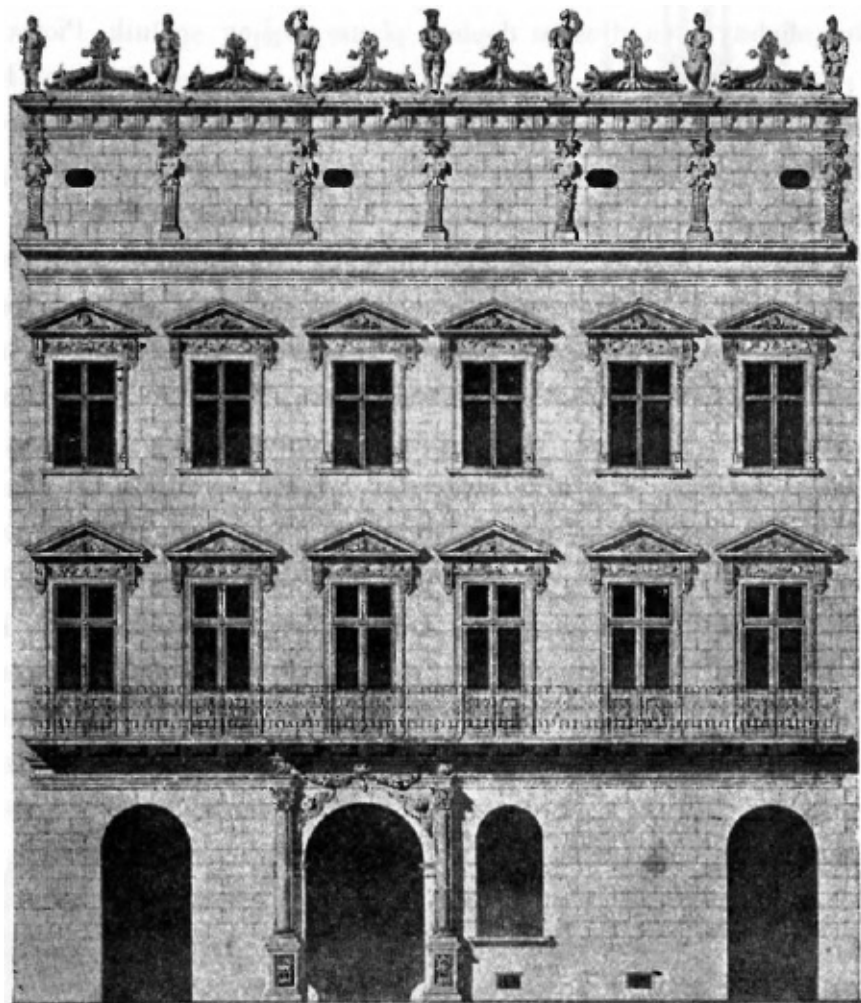
¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

² Wittig W. Nieznana szlachta polska i jej herby. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908.

³ Łoziński W. Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku: architektura i rzeźba, 1889.

⁴ Wittig W. Nieznana szlachta polska i jej herby. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908.

був нобілітований і застосовував герб. Нез'ясованими залишаються дата нобілітації і за якого короля це відбувалося, який мав вигляд і назву герб Корняктів у подальшому.

Рід Кампіанів

Павло Кампіан (Novicampianus, Novicampius, Novus Campianus) народився близько 1527 р. Згідно з поширеною версією, був кріпаком-угікачем з міста Новополе (нині село Кінецьпіль, Миколаївська область). Його справжнє ім'я ймовірно було Вошинка чи Вощина, батько, Микола, кріпак у магнатів Конецпольських. Брат Павла Войцех Novicampianus (Noworolczyk) натомість став богословом та професором Краківського університету. Невідомо, як відбулася відміна їхнього кріпацтва. Але сто років потому, коронний гетьман Станіслав Конецпольський подав до суду вимогу про видачу Львовом спадщини кріпаків та їхнього майна. Очевидно що це були значні статки¹.

Павло Кампіан через шлюб з Анною Гринвальд (Anna Grynwald) увійшов до львівського патриціату і став одним з найбільш видних громадян міста Львова. Як найбагатша людина робив численні фінансові оборудки, що дозволило йому у 1584 р. прийти у міську раду і незабаром зайняти сильну позицію.

Пишність свого роду і заспокоєння міщанської гордості вирішив Кампіан увіковічити через побудову сімейної каплиці при кафедральному костелі, відбудувавши від фундаментів знищену каплицю Струмилів, новий вівтар і епітафії. Продовжити сімейну справу Павло доручив своєму синові в заповіті. Мав сина Мартина і доньку Сюзанну, видану за Марка Острогурського (Mark Szarfenberg-Ostrogyski). Помер 21 листопада 1600 р. Його поруддя поміщено на нагробку в каплиці латинської катедри у Львові.

Мартин Кампіан народився у Львові близько 1574 р. До 1606 р. одружується з Єлизаветою Абрагамович (Elżbieta Abrahamowicz), дочкою аптекаря, таким чином маючи значні статки від батька і велике придане дружини. Мав двох дітей Яна та Сюзанну (дружина Каспера Шольда). У 1613 р. стає міським лавником, а чотири роки по тому — членом міської ради. У 1617 р. переконав міську раду у необхідності побудови нової ратуші. Уже

¹ Krzysztof Bulzacki; Rody Lwowskie — część I.

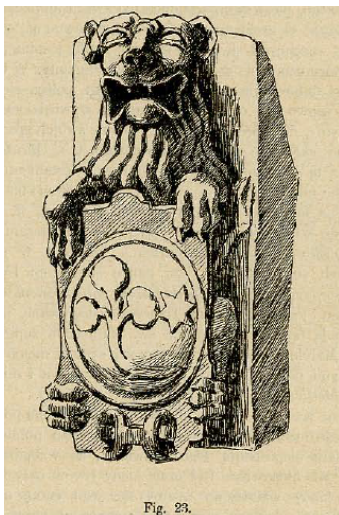

Лев з гмерком роду Кампіанів

згадана восьмигранна вежа ратуші була прикрашена скульптурами левів з гербами відомих патриційів міста.

У Львові існують два зображення гмерка Кампіанів. Перший з них

Рисунок лева з гмерком родини Кампінів¹

Гмерк Кампіанів з книги F. Zinn «Sammlung der in Lemberg vorfindigen alterthümern»²

¹ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

² ДАЛО. – Ф.3. – Оп.61. – Спр52.

розташований поряд з левом Шольц-Вольфовича на вулиці Коперника під храмом святого Лазаря. Це один із восьми консолей міської ратуші. В лапах лев тримає фігурний щит із гербом. З правого нижнього кута виростає стилізоване дерево з трьома кронами, ліворуч якого — шестипроменева зірка.

Зображення герба цієї родини є в каплиці Кампіанів у кафедральному римо-католицькому храмі. На східній стороні каплиці розміщені алебастрові погруддя Павла та Мартина Кампіанів, їхні епітафії та гмерки. Гмерки, як правило, зображені у різних місцях з деякою відміною (чи це помилки авторів, чи навмисне неоднакова стилізація одного і того ж зображення — невідомо). Це саме стосується і гмерка Кампіанів. У декоративному щиті в нижній частині поля із вигнутої основи виростає дерево (пальма), з лівої сторони якого — шестипроменева зірка. У каплиці таких гмерків два, по одному під кожною з епітафій, які належать Павлу і Мартину Кампіанам.

Повертаючись до праць В. Лозинського, зазначимо, що він подає малюнки гмерків з помітками, які відповідають дійсності: один з консолей старої ратуші; другий — з каплиці Кампіанів.

*Гмерк Кампіанів
у Латинському кафедральному
соборі (каплиця Кампіанів)*

33.

*Різновиди гмерка Кампіанів у праці
В. Лозинського¹*

34.

¹ Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890, s. 305.

Рід Анчевських

Мартин Никанор Анчевський, (Anczewski, Anczowski, Janczewski, Janczowski) — один із найзнаменитіших представників львівського міщанства XVII ст., син Мартина, зброяра і львівського лавника, та Катерини з Шульців. Його рід не був таким знатним, як Боїми, Шольци, Кампіани, Алембеки. Принаймні в детальному описі патриціату і міщанства львівського XVI–XVII ст. про рід Анчевських не йдеться — це почасти зрозуміло, адже Мартин Никанор Анчевський не мав сина, який би успадкував його прізвище та статки. Проте дивно, що жодним словом не згадується і про його предків. Це наштовхує на думку, що Анчевський був, швидше всього, місцевим мешканцем (за прізвищем не виключено, що русин, хоча тримався польської громади), міщанином, який розбагатів завдяки своєму розуму, діловитості та вмінню пристосовуватись до різноманітних обставин. Перше не викликає сумніву: здобуття дипломів доктора філософії та медицини було на той час не простою формальністю, вченість пана Мартина-Никанора помітна і з написаних ним документів. Його фаховий авторитет не втримався б лише на тому, що він належав до лікарів, якими Львів славився на всю Польщу. Втім, є докази, що основні прибутки Анчевський мав не від медицини, а дякуючи торгівлі та корисним знайомствам при дворі. Заслуги Анчевського були винагороджено королем Яном III, який удостоїв його посади придворного лікаря.

Друге ім'я або прізвище, Никанор (Ніканор) отримав ймовірно Мартин Анчевський, на кшталт членів гуманістичних товариств того часу, які обирали собі імена відомих людей античності. Найвірогідніше, Никанор — латинізоване ім'я давньогрецького медика Нікандроса або Нікандера, який у II ст. до н. е. писав медичні трактати.

Одруженим був два рази: спершу у 1638 р. з Регіною Лоренцович, вдовою по Яну Аберману (Abermanie, Nabennanie), донькою львівського лікаря та відомого радника Яна Лоренцовича. Вдруге — з Маріанною Таузен (Tausen), з оточення польської королеви Марії Казимири. Залишив

доньку від першого шлюбу Анну, видану за лікаря Андрія Шимоновича (Szumponowicz). Помер у 1682 р., похоронений в костелі отців єзуїтів у Львові.

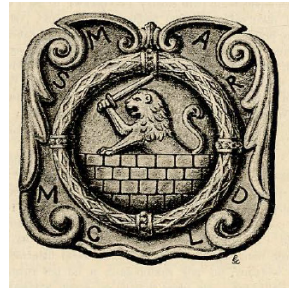
Гербик цього міщанина до середини ХХ ст. можна було побачити в двох місцях. Перше — на Чорній кам'яниці. У 1645 р. після шлюбу з Регіною, кам'яниця перейшла у власність Мартина Анчевського, він прикрашає будівлю зовні і зсередини (зокрема, поставив на фасад скульптуру свого патрона, Св. Мартина, який відрізає мечем шмат плаща і віддає її жебракові, інші скульптури святих та гмерк). Це зображення над вхідним порталом пережило не одне століття і залишилося не знищеним: в круглому медальйоні лев, що виходить з муру, в правиці тримає меч. Навколо медальйону латинські букви.

<i>MARTINUS ANCZEWSKI</i>	<i>MA</i>	МАРТИН АНЧЕВСЬКИЙ
<i>SECRETARIUS REGIS</i>	<i>SR</i>	СЕКРЕТАР КОРОЛЯ
<i>MEDICINAE DOCTOR</i>	<i>MD</i>	ДОКТОР МЕДИЦИНИ
<i>CONSUL LEOPOLIENSIS</i>	<i>CL</i>	ЛЬВІВСЬКИЙ РАЙЦЯ

Джерело¹

Гмерк з Чорної кам'яниці

*Рисунок гмерка Мартина
Анчевського у праці
В. Лозинського²*

¹ Содомора А. та інші. Anno Domini. Латинські написи Львова. Львів: Піраміда, 2008.

² Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

Друге зображення, на жаль, зберегти не вдалося. Знаходився гмерк на плиті, де були ще герби Яна III Собеського, Станіслава Яна Яблоновського та міста Львова. У 1799 р. цю плиту, яку перенесли з розібраних міських фортифікація, було вмуровано у південну стіну Міського арсеналу. Під час реконструкції арсеналу у 1970-х рр. плита зникла. Так помилково вважало деякі дослідники Львова¹. Однак її перенесли у подвір'я Львівської національної галереї мистецтв по вулиці Стефаніка, 3, де вона зберігається й сьогодні. Щоправда, гмерк Анчевського на плиті, яку розділили на три частини, не віцілів.

Гербова плита з Міського арсеналу²

Як уже зазначалося, рід Мартина Никанора Анчевського згас на його дочці Анні. Проте у своїй праці В. Віттіг пише: «Анчевські гербу власного... Родина міщанська, львівська зарахована до шляхти, з них інша лінія вживає герб Леліва (Leliwa)»³. І подає герб Анчевських з геральдичною короною над щитом. Невідомо, звідки Віттіг отримав ці данні. Адже жоден львівський дослідник не згадує надання шляхетства родині Анчевських, тож можна з чистим сумлінням твердити про помилку автора. Свідченням цього — праці інших геральдистів. Адам Бонецький (Adam Boniecki) у книзі пише: «Мартин Анчевський з Анчова, райця львівський, медик і секретар

¹ Мельник І. Львівське Середмістя: всі вулиці, площі, храми й кам'яниці. – Львів: Априорі, 2011.

² Режим доступу: <http://www.nac.gov.pl/>

³ Wittyg W. Nieznana szlachta polska i jej herby. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908.

королівський, в 1682 р. стає війтом Рокітно. Цю посаду у 1686 р. продала його вдова Маріанна з Цибоніх»¹. Інша робота, що основана на творах Каспера Несецького (Kasper Niesiecki), де згадується сам Мартин як райця міста та його риса характеру (сувора справедливість)². Таким чином, автори ані словом не обмовилися про надання шляхетського титулу родині Анчевських, хоча описують такі несуттєві речі, як продаж посади війта та особливості характеру Мартина Анчевського.

Досліджуючи гмерк Анчевського, знову ж таки бачимо невідповідність оригіналу та тим зразкам, що пізніше науковці помістили у своїх працях. У даному випадку на оригіналі зображено, крім муру, з якого виходить лев, один мерлон (фортифікаційний зуб) з лівої сторони. Начебто дрібниця, тим паче, що це герб міщанський, а не шляхетський. Але, з іншого, боку різноманітні варіації трапляються майже повсюдно. Отож, питання залишається відкритим. Маючи перед собою першоджерело, дослідники не завжди точно передають знаки та символи у своїх працях.

*Гмерк Анчевського у праці
В. Лозинського³*

*Герб Анчевського у праці
В. Віттига⁴*

¹ Boniecki A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. 1-17. Warszawa: s.n., 1899-1913.

² Stupnicki H. Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów, Lwów 1855.

³ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

⁴ Witte W. Nieznana szlachta polska i jej herby. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908.

Рід Лоренцовичів

Лев-консоля з гмерком Лоренцовичів

яку віднайти не вдалося. Зате знайдено книгу Ф. Цінна з Державного архіву Львівської області, де вміщені рисунки левів-консолей з ратуші, і там гмерк Лоренцовича зображений також з двома шестипроменевими зірками¹.

Однак, у цьому разі не слід плутати цього лева з іншим, який мав назву Лев Лоренцовича. Це скульптура кам'яного лева, що була встановлена у 1589 р. на високій колоні ліворуч

Крім згаданих гмерків та гербів, що знаходилися на левах-консолях, ще залишилися ті, кому науковці виділяли вкрай мало місця в своїх працях. Як зазначалося, до нас дійшло п'ять з восьми левів. Один із них знаходиться в підвір'ї Львівської національної галереї мистецтв по вулиці Стефаника, 3. За даними Владислава Лозинського, цей міщанський герб належить Яну Лоренцовичу (в щиті серце, з якого виходить хрест, а від нього ліворуч шестипроменева зірка).

І знову ж таки невідповідність історичних даних з оригіналом. У В. Лозинського подано гмерк з двома зірками обабіч хреста, замість однієї, як на оригіналі. Однак у праці автор згадує ще й печатку

Гмерк Лоренцовича у праці В. Лозинського²

¹ ДАЛО. – Ф.3. – Оп.61. – Спр52.

² Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

від головної брами ратуші Львова. Лев названий на честь Яна Лоренцовича, який врятував бургомистра Уберовича від викрадача, шляхтича Немирича.

Цар звірів тримає у лапах чотиридільний геральдичний щит, на якому вирізьблені герби Львова та Речі Посполитої, а по середині — лавровий вінок і напис латиною, що уславлював подвиг громадянина.

***M:CAM:C:SPQ:LEOPO:IO:IV: LORENZO:OB:CIVEM
SERVA: DECREVIT A:D: MDXVIII.***

Після обвалу вежі ратуші 1826 р. лева змістили, а 1874 р., у п'яту річницю насипання кіпця Люблінської унії на Високому Замку, люди донесли його на руках до теперішньої вулиці Кривоноса, потім влада перенесла кам'яного лева під гору, де він стояв до початку ХХІ ст. Наприкінці 1990-х — початку 2000-их рр. лев перебував у жалюгідному стані, пописаний, занедбаний. Тепер законсервований і зберігається у фондах Львівського історичного музею, в Італійському дворіку.

*Рисунок лева з гермом
Лоренцовича¹*

Лев Лоренцовича²

¹ ДАЛО. – Ф.3. – Оп.61. – Спр52.

² Там само.

Рід Сикстів

Еразм Сикст (1570-1635 рр.) походить з львівської родини Мжиглодів (Mrzyglodyw). Але один з його предків відмовився від цього понурого прізвища, що означає «огидне»¹, використовуючи замість цього хресне ім'я одного з представників роду. Сикст (Sykstus) навчався в Краківській Академії, де отримав ступінь бакалавра (1593 р.) і доктора філософії (1596 р.). Вчений ступінь доктора медицини отримав за кордоном очевидно, в Італії. Повернувшись до Львова, став відомим лікарем, а від 1627 р. — міський радник, що доказує його належність до вершини львівської еліти. Наприкінці був також професором медицини в Замойській Академії. З 1688 по 1938 рр. вулиця Сикстуська (тепер — Дорошенка) у Львові була названа на його честь.

Еразм Сикст, як згадувалося, був патрицієм і використовував свій розпізнавальний знак. Крім того, що ми його можемо побачити у працях В. Лозинського, у Львові він представлений на щиті у лева-консолі на Високому Замку.

В. Лозинський у своїй праці згадує кількох представників роду Сикстів — Яна з 1579 р., Томаша, як про особу, від якої пішла назва Сикстівка (район нинішньої вулиці Дорошенка), Еразма Сикста, як лікаря, райця, бургомістра Львова, та його сина, на якому і вигас цей рід. Також у своєму «Herbarzku mieszczaństwa lwowskiego» дослідник подає гмерк Еразма Сикста і зазначає, що зображення «на гербовому щиті доктора Еразма Сикста з давньої ратуші, розташованому над гротом на Високому Замку». Та це твердження хибне. Спираючись на інші дослідження (до прикладу, А. Малецького), можна дійти висновку, що В. Лозинський видав помилкові дані. Нижче наводимо таблицю, де ми проаналізували два гмерки, що приписувалися різним родам.

¹ Kowalenko H., Erazm Sixtus - pierwszy balneochemik polski: Studia i materiały z dziejów nauki polskiej, seria B, z. 31 - Warszawa-Wrocław 1984, s. 5-27.

Назва книги	Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach 1384-1640	Studia heraldyczne. T. 2	Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku	Znaki pieczętne (gmerki) mieszczan w Polsce w XVI i zaraniu XVII wieku
Автор	W. Łoziński	A. Malecki	W. Łoziński	W. Wittyg
Роки видання	1889	1890	1902	1906
	невідомий	невідомий	Syxt (Сикст)	відсутній
	невідомий	Syxt (Сикст)	Anserius (Ансерін)	Syxt (Сикст)
Характеристика	Перші дослідження	Часткове посилання на В.Лозинського, але висновки свої		В.Віттіг посилається на А.Малецького

Отож, зважаючи на це, можна прослідкувати динаміку розвідки гмерків родів Сикст та Ансерін. Першим до цієї проблеми долучився В. Лозинський і в своїй праці зазначає, що ці два герба невідомі зі щитів, один з яких — у лапах лева, що оздоблював стару ратушу, другий — із залишків ратуші, поміщений над гротом на Високому Замку¹. Наступний дослідник, А. Малецький, подає чотири таблиці з гмерками родин Речі Посполитої. Серед багатьох знаків 53 гмерки присвячено львівським родинам різної конфесійної належності. До таблиць з гмерками А. Малецький пише передмову, де зазначено: «Позбирав їх (гмерки. — авт.) з міських актів та з різних різьбярських, мулярських, архітектурних пам'яток та ювелірних виробів Владислав Лозинський і долучив у вигляді рисунків у 1889 р. до своєї праці «Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach». Ці знаки з дозволу автора додано до інших. Тим не менше, їх подано в зміненому порядку, опираючись на рисункову спорідненість цих гмерків. З деяких цих львівських гербиків вже не можна визначити, якій людині чи родині вони служили. Власне, так

¹ Łoziński W. Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach : 1384-1640. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1889.

вони і дійшли до наших часів, як німі знаки, на печатках, міщанській зброї, на вірменських намогильних плитах, на давніх костельних вотах і т.ін. Гмерк під номером 39 власне також належить до таких безіменних гербів належить, проте, існує припущення, що був цей герб львівського радника і лікаря, свого часу відомої особи, — Еразма Сикста. Цит з цим знаком на одній з кам'яних плит знаходився колись у мурі башти ратушової, закінченої 1619 р., коли Сикст належав до плеяди впливових радників і літера «S», додана до цього знака, була напевно ініціалом його прізвища.¹ Про другий гмерк зазначено, що він, як і багато інших невідомий, але з декількома дуже схожий.

У наступній праці В. Лозинського в останньому розділі «Herbarzyk mieszczaństwa lwowskiego» автор подає 110 гмерків. У вступі до розділу автор зазначає, що, як попередньо, так і тут не претендує на жодні наукові узагальнення, залишаючи їх спеціальним дослідникам.² Розміщені гмерки в алфавітному порядку. Під номером 6 знаходиться гмерк який А. Малецький зазначав як Еразма Сикста. Але у В. Лозинського з'являється інше прізвище — Anserius (Ансерін), з короткою анотацією: «На щиті, що тримає один з двох кам'яних левів, які оздоблювали стару львівську ратушу, а зараз стоять обабіч входу до гроту на Високому Замку». А міщанину Сиксту приписує інший гмерк — під номером 99, який також знаходиться на Високому Замку, але поміщений над гротом і без лева. Отож, у першій праці В. Лозинського ці два гербики були невідомі, а в другій він визначив їх, але на противагу тому, що дослідив А. Малецький. Цю зумусило автора вчинити саме так — помилка чи власні дослідження — невідомо.

Ще один знаний польський дослідник Віктор Віттіг у своїй праці подає 644 гмерки, серед яких майже третина знаків львівських міщан. Поряд із заголовком «Сикст» подано коротку анотацію та гмерк, той самий, що і в Антонія Малецького. Опис гмерка: стріла без оперення, внизу зламана і вигнута півколом вліво. Посередині стріли літера «S», під якою горизонтальна поперечина, що зліва закручена до низу. В. Віттіг гмерки повністю копіює з А. Малецького і зазначає, що він дав велику кількість знаків, печаток міщанських осіб не шляхетського походження, і за докладність яких відповідальність несе сам Малецький.³

Гмерк цікавий тим, що в гербовому полі зображені переплетені латинські літери, що радше можна сприймати як монограму, а не як

¹ Malecki A. Studya heraldyczne. T. 2. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890, s. 401.

² Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

³ Wittig W. Nieznana szlachta polska i jej herby. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908.

Щит з гмерком у лапах лева

Гмерк Еразма Сикста з книги
Ф. Цінна¹

геральдичний знак. На сучасному етапі руйнування дуже важко читаються знаки в щиті. Але якщо звернутися до відповідної літератури, зокрема до тих книг, які вже згадувалося, то там чітко промальовується: «S» та стріла з трьома відгалуженнями замість оперення.

Це яскравий приклад використання літер у геральдиці. За геральдичними правилами, різноманітні надписи, літери та цифри тут вкрай недопустимі. Але цей принцип стосується виключно шляхетської геральдики. Проте і в цього правила є виняток, в якому дозволяється застосовувати у гербових знаках руни. Руна (runa — таємниця, таємничі знаки) письмена скандинавських народів, зокрема гото-німецьких племен. Стародавні скандинави вирізали руни на каменях і мали вони спочатку релігійне призначення. Рунічний алфавіт називається футарк, за першими шістьма звуками. Для істориків залишається загадкою, що спонукало і коли почали зображати руни на гербах. Цією традицією часто послуговувалися на німецьких землях (Чехія, Австрія, Польща), що доводить величезна кількість різноманітних видів гербів (від дворянського до селянського) з використанням рун.

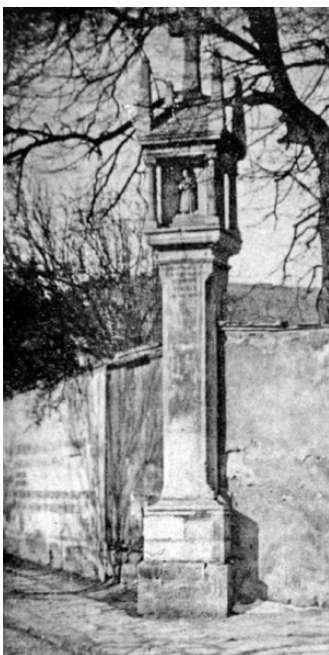
Загалом німецька колонізація спрямована була на міста. Особливо багато німецьких колоністів осідали у великих

містах, таких як Львів, де вони становили кістяк патріціату (щоправда, лише на так званому німецькому етапі історії міста, в XIV — на початку XVI ст., згодом вони полонізувалися та асимілювалися). Саме чисельність

¹ ДАЛО. — Ф.3. — Оп.61. — Спр52.

та значимість німецьких поселенців у Львові дали право М. Грушевському констатувати: «З кінця XIV ст. Львів, наприклад, — се чисто німецьке місто (говорячи саме про привілейоване місто, а не про його передмістя), і такий був він все XV ст. і навіть частину XVI, а тим часом він в сім часі — культурний центр України, митрополія механіків (ремісників)»¹. Вплив німецьких колоністів у Львові в XIV-XV ст. був таким значним, що в офіційних документах вживалася німецька мова, і назва міста часто-густо подавалась на німецький кшталт (Lemberg, Lamburg).² Зважаючи на це, напрошується висновок, що разом із магдебурзьким (німецьким) правом та іншими традиціями на наших теренах вкоренилася і німецька геральдична практика.

Колона Сикста

¹ Гошко Т. Магдебурзьке право Львова [Електронний ресурс] / Тетяна Гошко // Часопис Ї. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n29texts/hoshko.htm>

² Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV - поч. XVII ст. - Львів: Афіша, 2002.

Рід Ансерінів

Наступний гмерк, який знаходиться над гротом на Високому замку, належав Станіславу Ансеріну (Гонсьореку) (1543-1621 рр.). Бургомістр, райця, синдик, писар міста Львова. Народився в сім'ї шевця Станіслава Генсяноги (Генсяножки). Прізвище «Ансерін» (Anserius) закріпилося за ним з університетських років як відгук гуманістичної моди на латинізацію імен.¹

Обабіч входу стоять леви з попередньої ратуші з гмерками патрициїв (Лоренцовича та Еразма Сикста), а над печерою вміщений щит з гмерком Станіслава Ансеріна та написом над ним «15 AUG 1841». Францішек Яворський та Владислав Лозинський про цей щит пишуть побіжно. Мовиться про те, що щити на горі походять з давньої ратуші. Достеменно невідомо про дату над щитом. Можливо це день відкриття парку Високий Замок на одноіменній горі.

*Щит над гротом
на Високому Замку*

*Гмерк Станіслава Ансеріна
з книги Ф. Цінна²*

*Рисунок з книги
В. Лозинського³*

¹ Енциклопедія Львова Т. 1 / За ред. А. Козицького та І.Підкови – Львів: Літопис, 2007. – 656 с.

² ДАЛО. – Ф.3. – Оп.61. – Спр54.

³ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

Контрольні запитання і завдання:

1. Де у Львові можна зустріти геральдичні композиції?
2. Яких ви знаєте відомих львовознавців?
3. В чому відмінність ґмерків?
4. Назвіть найвідоміші львівські родини XVI-XVIIст?
5. Що таке нобілітація?
6. Скільки було левів-консолей на Ратуші (XVII-XIX ст). Скільки їх залишилось ?
7. Хто були за походженням Георгій Боїм та Костянтин Корнякт?
8. Чиї гербові композиції знаходяться в архітектурному оздобленні каплиці Боїмів?
9. З якими львівськими сім'ями мали родинні зв'язки Шольц-Вольфовичі?
10. Кого називали «мураторами»?

ШЛЯХЕТСЬКІ ГЕРБИ

Починаючи з середини XIII ст., територія України зазнає різноманітних іноземних впливів, що часто мало визначальний характер на формування символіки того чи іншого регіону. Завдяки розселенню по території Західної України, яка саме перебувала у складі Польського королівства, ремісників та торговців у тім числі, вихідців з німецьких земель, тут почалось використання магдебурзького права. Цей юридичний акт, мав велике значення для поселення. Місто отримувало право на самоврядування, власний суд, та ряд інших привілеїв, серед яких було надання власного герба і печатки. Першими з українських міст магдебурзьке право отримали: Львів (1356 р.), Кам'янець-Подільський (1374 р.), Луцьк (1432 р.), Смотрич (1448 р.), Київ (1497 р.).

Опісля Кревської унії 1385 р., яка поклала початок процесу об'єднання Великого князівства Литовського та Польського королівства і який завершився утворенням єдиної держави — Речі Посполитої у 1569 р., в литовських та українських магнатів стали з'являтися польські шляхетські герби. Хоча на теренах України гербоподібні символи зустрічаються уже в останні століття до нашої ери. Пізніше на основі родових знаків сформувалися геральдичні символи Київської держави.

У Польщі, принцип утвердження гербів був відмінний від країн Західної Європи заснований на іншій соціально-політичній моделі суспільного устрою. У європейських країнах герб закріплювався за одним родом і передавався у спадок старшій гілці сім'ї. Для молодших гілок були передбачені різновиди герба на основі родового. У Польщі ж герб великого феодала-магната закріплювався не лише за його сім'єю, а й за його васалами. Завойовуючи інші землі, шляхтич, що впровадився на ці території, давав свої геральдичні емблеми і новим підданам.

До лексику шляхтичів того часу увійшло поняття «гербова спорідненість», коли сім'ї, що не були генетично поріднені, об'єднувалися під одним гербом. Списки приписаних до одного герба часом налічували кілька

сотень прізвищ. У практику увійшло вказувати разом зі своїм прізвищем або прізвиською і назву герба, що пояснює наявність у Польщі великої кількості подвійних прізвищ.

Власне ім'я герба — теж характерна відмінність польсько-русько-литовської геральдики. Якщо з якоїсь причини в композицію герба вносилися зміни, герб міняв назву або утворював модифікацію (другу, третю і так далі) колишнього герба. Були і зворотні випадки, коли один і той самий герб у різні періоди носив різні назви.

Геральдичний аспект в аналітичній генеалогії найбільш гострий після трьох поділів Польщі, в кінці XVIII ст., коли від шляхтичів стали вимагати доказів їх благородного походження для внесення у відповідні гербовники зі списками родів та дати підтвердження титулу. Підстава для визнання дворянства за польською шляхтою — «приписка» до того або іншого герба, що підтверджувала їх гідність.

В даному розділі про польські шляхетські герби, обмежилися часовими рамками. Для дослідження було взято тільки ті герби які використовувала шляхта Польського королівства та Речі Посполитої. Хоча для порівняння було дано герби які перезатверджувалися за час Австро-Угорської імперії.

Помітною проблемою став переклад польських власних назв та гербів на українську мову. Доволі тривалий час українські дослідники характерні польські геральдичні назви, перекладали у довільній формі (використовували як транслітерацію так і транскрипцію, або й створювали якісь неоковирні мовні конструкції¹). Але у даному випадку допомогла праця О. Однороженка де він запропонував практику передачі гербових назв у руськомовних оригінальних джерелах, що дозволяє максимально грамотно передати специфічні терміни². Це дозволило уніфікувати назви шляхетських гербів і долучитися до ряду геральдистів, що прагнуть створити єдину геральдичну термінологію українською мовою.

¹ Генеалогічні записки. – Львів, 2010. – Вип. 8 (нової серії 2) Рецензії, огляди, хроніка Однороженко О. Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV-XVI ст. – Харків, 2009. – 312 с.

² Однороженко О. Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV-XVI ст. – Харків, 2009.

Герб Топор

Топор (Торуг, Віпеніум, Kolki, Starża, Wścieklica) — польський шляхетський герб, один з найстаріших польських гербів, зрідка ще названий Старжа (Starża). Найбільшого розповсюдження набув у краківській, люблінській, сандомирській землях та у Мазовії¹. Найдавніші печатки з зображенням герба Топор походять від 1282 р. Актом Городецької унії був перенесений до Литви.

З-понад 630 родів (згідно з сучасним дослідженням — 639²) герба Топор, найбільшого визнання

отримали роди Грабовські (Grabowski), Краснопольські (Krasnopolski), Якубовські (Jakubowski) та Оссолінські (Ossoliński). Підтвердженням їхнього високого статусу були дворянські титули і відповідні додатки до гербів (відомо понад 20 різновидів герба Топор). Великою повагою в Польщі користувався також рід Тарло (Tarło).

Ян Длугош описує герб наступним чином: «Thorog siue Vipennis alba in campo rubeo»³ — двосічна біла сокира в червоному полі.

К. Несецький подає герб з клейнодом: «Торуг biały powinien być w czerwonym polu, ostrzem w lewą tarczę obrycony. Na hełmie takież topyr, tylko że ostrzem trochę nachylony ku ziemi, jakby końcem utkwiony w koronie»⁴ — біла сокира має бути в червоному полі,

¹ Alfred Znamierowski: Herbarz rodowy. Świat Książki. – Warszawa, 2004.

² Gajl T. Herbarz polski. Od średniowiecza do XX wieku. Wyd. L&L. – Gdańsk, 2007.

³ Długosz J. Insignia seu clenodia incliti Regni Poloniae.

⁴ Niesiecki K. Herbarz polski. T. 9. 1839-1846.

вістрям обернена в ліву сторону щита. На шоломі така ж сокира, тільки що вістрям трохи нахилена до низу, наче кінцем устромлена в корону.

Загальноприйнятий опис: у червоному полі срібна сокира з золотим топорощем. Клейнод: та ж гербова фігура у скіс, що нижнім кінцем встромлена в корону.

Рід Старжів-Топорчиків (Starzyw-Toporczykw) почав використовувати печатку з геральдичною фігурою герба Топор — сокирою не раніше, ніж у XIII ст. Можновладець, якого Ф. П'єкосінський (Franciszek Piekosiński) подає як протопласт роду, — палатин Сецех (Sieciech) — вживав на власних монетах знак, що цей же таки Ф. П'єкосінський називає рунами. Цей знак нагадує децю герби Одровонж (Odrawąż) або Огоньчик (Ogończyka), з хрестиком над фігурою. П'єкосінський, як творець теорії рунічного походження найстаріших польських гербів, пише, що це є руни, які згодом трансформувалися у звичний нам герб Топор. Але очевидна відмінність герба від малюнка вказує на те, що цей герб не виник з перетворення передгеральдичних знаків, а походить з іншого джерела^{1,2}.

Найстаріше відоме зображення — печатка Жеготи (Żegota), краківського воєводи 1282-1285 рр. Більш пізні печатки зі сокирою походять з років: 1348-49

Герб Топор з гербовника
XV ст.³

Герб Топор з гербовника
XVI ст.⁴

Різновиди герба Топор⁵

(Войцех, познанський єпископ), 1352 (Андрій, краківський підкоморій), 1376 (Драгомир), 1397 (Ян з Тенчина), 1442 (знак публічного нотаріуса Яна з Морська)⁶.

¹ Piekosiński F. *Heraldyka polska wieków średnich*. – Kraków, 1899.

² Piekosiński F. *O dynastycznym szlachte polskiej pochodzeniu*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1888.

³ Le Fevre de Saint Remy J. *Armorial Toison d'Or*. 1433 – 1435.

⁴ Paprocki B. *Gniazdo cnoty*. – Kraków, 1578.

⁵ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) *Tablice odmian herbowych Chrząńskiego*. Warszawa: J. Ostrowski, 1909.

⁶ Szymański J. *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*. Warszawa: PWN, 1993.

Гербова легенда

Разом з тим К. Несецький підтримує тезу про руське походження герба, подаючи легенду про руського лицаря, котрий перемиг ворога сокирою: «В одній з багатьох битв у таборі Руських князів лицар на поєдинок з поганином виїхав. Та сталося так, що від нього обладунки відпали. Тим часом язичник цим випадком був утішений і захотів використати на свою користь та стрімко лицаря наздогнав. Не маючи як закріпити обладунки, мужній руський воїн вихопив у супротивника сокиру, котрою наїзника з коня звалив і життя позбавив. Побачивши це Руський князь, в нагороду за таку відвагу герб надав йому і його наступникам де до сокири хрест додав»¹.

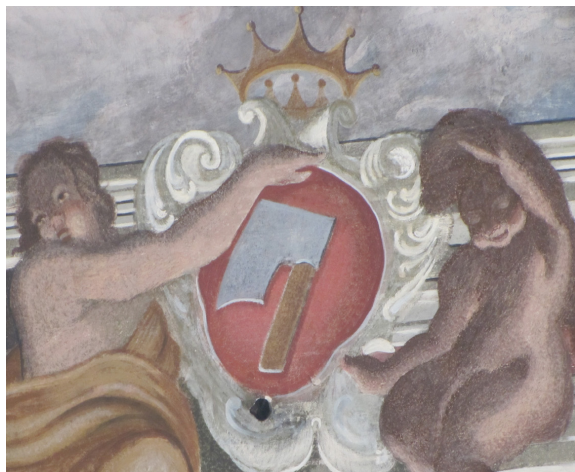

Герб Топор на будинку по вул. Дмитра Вітовського, 41

У Львові цей герб зустрічається в п'ятих місцях: храм Андрія Первозваного (колишній костел бернардинів, пл. Соборна, 3), храм Святих Верховних Апостолів Петра і Павла (колишній костел єзуїтів, вул. Театральна, 13), на будинку по вул. Вітовського, 41, в Латинському кафедральному соборі та Львівському музеї історії релігії, що розташований у колишньому домініканському монастирі (пл. Музейна).

¹ Niesiecki K. Herby u familie rycerskie tak w Koronie jako u Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego. – T – 1. – Lwow: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1740.

Ідентифікувати герб Топор в костелі бернардинів доволі важко: він знаходиться у вівтарній частині храму над вікном, майже під самою стелею. Герб належить родині, яка була фундатором костелу, виокремити її неможливо, оскільки інформації замало. У зв'язку з недавньою реставрацією чітко видно, що герб має червоне поле щита, над яким — корона. Щит тримають жінка та хлопчик-путі.

Герб з костелу бернардинів

Рід Тарло

Різнovid герба Топор – Тарло

Наступний герб визначити легко, оскільки записів про костел єзуїтів достатньо. Як зазначає історик Ігор Качор, у XVIII ст. фундаторкою костелу була Єлизавета Потоцька герба Пилява (Золота), яка народилася 1694 р. у Смоленську. Саме тому під самою стелею намальовано два герби Пилява Золота та Топор, що відповідають гербам її батьків Александрові Потоцькому та Терезі Тарло.

Рід Тарло (Tarło) – знатний магнатський рід герба Топор (відміна). У XVI ст. вони володіли такими маєтками в Галичини, як Ляшки Муровані та Поток. Були поріднені з багатьма шляхетськими родинами Речі Посполитої. У Львові рід Тарло відомий завдяки таким видатним представникам, як Андрій та Ян, що на початку XVI ст. були хорунжими міста Львова, та Павло, що у 1561 р. став архієпископом львівським.

Опис герба Тарло – у червоному полі срібна сокира з золотим топорищем, повернута вправо. Клейнод: та ж гербова фігура розташована між двох крил.

Як видно, герб з костелу не відповідає офіційному гербові. Храмовий герб має біле (срібне) поле щита, хоча, зважаючи на те, що храм був закритий тривалий час і фрески знищені, можна припустити, що поле колись було червоне, але згодом знебарвилася чи фарба осипалася. Також на самій сокирі зображений півмісяць, рогами спрямований у ліво. Проглядаючи гербовники

Герби з костелу єзуїтів

багатьох дослідників, жодного подібного герба знайти не вдалося, отож залишається загадкою це зображення і який воно має зміст.

Наступний герб знаходиться на будинку з вулиці Дмитра Вітовського, 41. Цей чотириповерховий будинок збудував для себе у 1936 р. архітектор Петро Тарнавецький (1880-1961 рр.)¹. Він попри все відомий як один з архітекторів, які будували вілли на вулиці Кадетській (теперішня Гвардійська) у 30-х рр. ХХ ст.

Герб дуже знищений — збиті гербова фігура та майже увесь щит. Зберігся тільки клейнод у вигляді сокири, що і засвідчує власника будинку. Уся геральдична композиція скомпонована в еkleктичному стилі. В овальному медальйоні з хрестиком на вершині, обрамлений стилізованою рослинністю, розташований щит.

Відомі представники роду Тарло

Павло Тарло

Андрій Тарло

Анна Данилович

¹ Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини. – Львів: Центр Європи, 2008.

Рід Оссолінських

Рід Оссолінських належить до одного з найстаріших в історії Польщі. Його розквіт припав на період від першої половини XVII ст. до половини XIX ст., коли головні аристократичні гілки роду вимирають. Оссолінські ніколи не були настільки потужним родом, щоб протидіяти політиці правителя без шкоди власним справам. Тож переважно вони були магнатськими чи придворними клерками. Цей шлях дозволив їм досягнути значної позиції в державі, стартуючи як заможна малопольська шляхта. Другий напрям їхньої діяльності це — так звані мезальянс з впливовими родами в країні. Об'єднані таким чином маєтки творили великий статок, і сімейні зв'язки укріплювали їхню позицію. Однак, Оссолінські, не маючи часто нащадків по чоловічій лінії, втрачали майно на користь інших сімей.

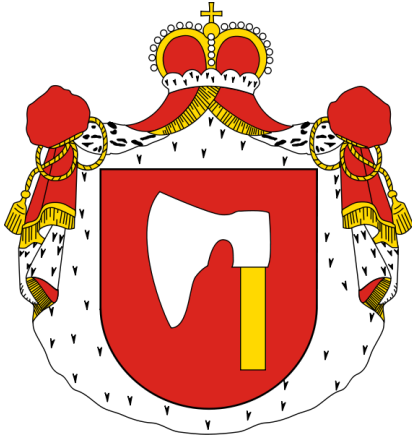
Генеалогія роду в першій фазі, тобто XIV-XVI ст., спирається лише на збережених коронних, військових і судових матеріалах, але не підтверджена костельними метриками. Тож у багатьох публікаціях маємо різні відомості, різна також інтерпретація генеалогічного укладу сім'ї дослідниками. Однак, аналізуючи збережені документи, пов'язані з генеалогією сім'ї, отримаємо наближений результат.

Оссолінські походять зі старого середньовічного малопольського роду Топорчиків-Старжів (Toporzycykw-Starzyw). Цей рід мав герб Топор, що й перейняли також Оссолінські. У середньовіччі сім'я володіла численними землями в Малопольщі, їх родинним гніздом була місцевість Моравіца (Morawica) біля Кракова. Належали до них також місцевості Тенчин (Tenczyn), Баліце (Balice), Оссолін (Ossolin) та ін. Одна з ліній сім'ї отримала землі, який включав, зокрема, Оссолін біля Сандомира.

Протопластом роду Оссолінських вважається Ян з Оссоліна. Відповідно до тодішніх звичаїв він почав вживати прізвисько, що походить від назви місцевості, з якої був родом і в якій знаходилося його головне місцеперебування тобто, Оссолін. У збережених середньовічних писемних джерелах з'являється він вперше в 1387 р. як Ян із Оссоліна званий Ошолінський (Oszołyński).

Прізвище Оссолінські постійно фігурує в історії Польщі протягом минулих століть і до сьогодні (Національна бібліотека імені Оссолінських (Zakład Narodowy im. Ossolińskich) — відома як Оссоленіум, закладена Юзефом Максиміліаном Оссолінським 4 червня 1817 р. у Львові.

Герб князів Оссолінських з 1633 р.

Герб графів Оссолінських з 1785 р.¹

Герб Оссолінських (в архітектурі) можна побачити в Латинській катедрі. Праворуч вівтарної частини біля вівтаря Преображення Господнього розташована скульптурна композиція над похованням Катерини Яблоновської

Рід Оссолінських розгалужувався на три великі гілки. Протопластом головної гілки роду Оссолінських був Ян з Оссоліна, син Навоя з Тенчина (Nawoja z Tęczyna), краківського каштеляна, каштелян вісліцький, маршал великий коронний з 1378 р., засновник маєтків в Оссоліні. Належав до прихильників короля Владислава Ягайла. За заслуги був нагороджений великими земельними наділами і високими посадами. Його динамічну політичну і господарську діяльність перервала раптова смерть в 1396 р. у боротьбі за межі сімейних маєтків. Залишив Ян по собі п'ятеро дітей, з яких старший син, також Ян, був головним спадкоємцем усіх багатств. Його нащадок Єжи — дипломат, маршалок сейму, великий канцлер коронний, у 1633 р. отримав князівський титул Священної Римської імперії в Римі. Пізніше у Відні імператор Фердинанд II підтвердив титул дипломата.

У Львові крім історичних документів і предметів ужитку

¹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich: BO nr 119 (Józef II, cesarz rzymski i król Galicji i Lodomerii nadaje Michałowi z Tęczyna Ossolińskiemu i jego potomkom tytuł hrabiego i herb hrabiowski. Wiedeń. 1785).

з Оссолінських. Окрім герба Топор, на щиті однієї з плакальниць у композиції є ще три герби, а саме Гримала (Grzymała) — герб чоловіка Роха Яблоновського, Леліва (Leliwa) — герб Станіслава Водзіцького, чоловіка дочки Анни, та герб Тржебінських від Ігнація Тржебінського, чоловіка дочки Терези. Також на щитах присутні написи. Перший свідчить, що скульптури зробив академічний скульптор Гартманн Вітвер. Другий напис — *Катерині з Оссолінських Яблоновській каштелянці вісліцькій, Юзеф і Ксаверій сини, Тереса Тржебінська, Анна Водзіцька – дочки. Діти матері 1806.* Усього у подружжя Роха та Катерини Яблоновських було шестеро дітей.

Під час дослідження генеалогічного дерева родини Оссолінських, і зокрема Катерини, виявився досить цікавий факт: вона була по лінії свого сина Юзефа прапрабабкою митрополита Андрея Шептицького¹.

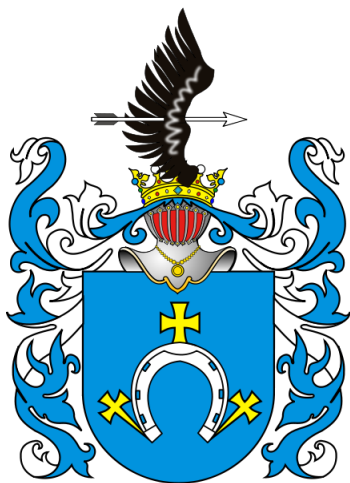
Герб, що представлений у храмі, виглядає досить скромно. Щит овальної форми, поле якого має вертикальні лінії, що відповідає червоному кольору. Геральдична фігура герба, як і загалом композиція зроблена з металу і забарвлена у бронзовий колір. Внизу ж знаходяться дві оливкові гілки. Клейнод відсутній, хоча чітко видно слід його перебування.

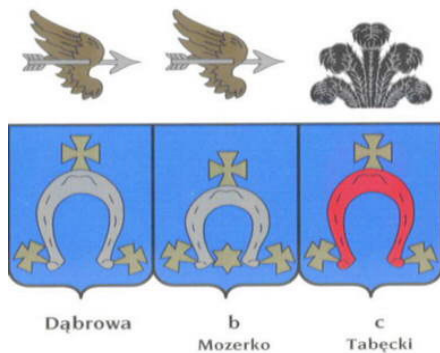
*Герб на надгробку Катерини
з Оссолінських Яблоновської*

¹ Режим доступу: <http://wielcy.pl>

Герб Діброва

Діброва (Dąbrowa) — польський шляхетський герб. Герб дарований лицареві Діброві в 1246 р. польським князем Конрадом Мазовецьким за перемогу над язичниками. Перша згадка про герб Діброва походить із 1421 р. («Starodawne prawa polskiego romniki», Краків 1870). Перша ж печатка з гербом Діброва Сигізмунда з Новоселець (Zygmunt z Nowosielc) з 1456 р. Гербом Доленга користувалося в різні часи понад 130 родин. Відомі представники: Лось (Łoś) та Костки (Kostka) (серед яких святий Станіслав Костка — покровитель молоді та свого часу міста Львова).

Видозміни герба Діброва^{1,2}

¹ Ambrosius M. Arma Regni Poloniae. 1572.

² Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909. (Reprint Warszawa: «Jasieńczyk», 2000).

Опис герба: у синьому полі на плечі срібної підкови золотий, кавалерський хрест. При основах підкови дотичні у скіс такі самі хрести. У клейноді над шоломом у короні чорне крило, прошите срібною стрілою ліворуч. Відомі декілька гербових відмін, які подають Ян Длугош (Jan Długosz) та Теодор Хржанський (Teodor Chrząński).

У свідомості шляхти об'явлення Божої волі в момент зародження нових родів і гербів є знаком ласки й опіки Господнього провидіння, що вказує, ще від початку шляхетського стану, на кожного з його представників, і саме вони з повагою носять почесний титул *defensor fidei* — захисник віри. Суміш у цій гербовій легенді релігійних і лицарських мотивів повною мірою відповідають ідеалу християнського лицаря.

З гербом Діброва пов'язана легендарна історія. Якось ятвяги, литовці та пруси вторглися у Мазовське князівство та почали жорстоко нищити край і вбивати людей. Лицарі довколишніх земель кинувся на боротьбу з ворогом. Та польські війська були надто слабкі, щоб перемогти ворога. Тоді воєначальник наказав розбити табір у дубових хащах (Dąbrowa — діброва) та чекати кращих перспектив для бою. Неприятелі, однак, викрили їх місце знаходження, напали і розбили мазовське військо. Але лицар герба Побуг (Pobug), не в силах примиритися з ганьбою, повернув коня на неприятеля. Опинившись між ворогами, він кільканадцять з їх числа, поклав. Побачивши це, шляхта кинулась героєві на допомогу і перемогла ворогів. На згадку про цей випадок відважному лицареві додали до герба ще два (бо пробився через два табори язичників) хрести, які мали б символізувати поразку ворогів Святого Хреста. Заклик та назва герба походять від діброви (дубового лісу), в якому тимчасово розташовувалися лицарі¹.

З цієї легенди дізнаємося про ще одну особливість польської геральдики. Полягає вона в тому, що на початку творення геральдики як такої була відповідна кількість гербів, що використовувала шляхта. Згодом за різноманітних обставин до основних гербів додаються інші фігури, що дає можливість формувати вже не тільки відміну гербову, а нові герби зі своїми назвами. Так, до прикладу, крім згаданого герба, можна навести кілька випадків: Венява — Помян (Wieniawa — Pomian), Доленга — Шептицькі (Dołęga — Szeptycki), Любич — Кривда (Lubicz — Krzywda) та інші.

З описаної легенди випливає, що герб Діброва походить від герба Побуг, з додаванням до останнього по хресту на кінцях підкови та заміною клейноду.

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. — Kraków, 1899.

Але відомий геральдист кінця XVI ст. Б. Папроцький (Bartosz Paprocki), що герб Діброва походить від герба Ястржембець (Jastrzębiec)¹. Інший дослідник польської геральдики К. Несецький (Kasper Niesiecki) у своєму дослідженні наводить легенду, де описується: «Автор прусько-польської історії твердить, нібито перший Дібровець був зайшлим лицарем і перебував у війську хрестоносців, які йшли визволяти Єрусалим та гріб Господній у 1096 р. (Перший хрестовий похід — авт.). Ішовши на цю святу війну разом із Готфрідом Бульйонським, був посланий на чолі місії до польського короля Болеслава Кривоустого, з проханням пройти через його територію. А коли під Єрусалимом лицар проявив свою мужність і хоробрість Готфрід Бульйонський, як став королем Єрусалимським, надав відразу він тому лицареві новий герб — Голгофа, або гора Господньої смерті з трьома хрестами, що називаємо Дібровою. Повертаючи з Палестини, лицар проїжджав по польській землі, де й осів та розповсюдив герб по цьому королівству². Щоправда, автор одразу розбиває цю гіпотезу фактами, які суперечать історії: король Кривоустий (Болеслав III Кривоустий) правив з 1102 р., а не в 1096 р.;

малоймовірно, щоб гора страти (кальварія) могла перетворитися у підкову, та й сама назва герба Діброва слов'янського походження.

У Львові герб зустрічається тільки в чотирьох місцях: на житловому будинку по вул. Гоголя, 10, та по одному у храмах — святого Іоанна Золотоустого, єзуїтському костелі та в Латинському кафедральному соборі.

Герб Ястржембець

Герб Побуз

¹ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

² Niesiecki K., Bobrowicz J. N. (wyd.) Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Boborowicza. Lipsk: Breitkopf und Haertel, 1839-42.

Рід Семенських

Семенські герба Діброва (Siemieński) — це знатний та давній рід, що посідав високі посади в Польському королівстві. У Польщі були відомі й інші Семенські, які користувалися гербами Лещиць (Leszczyc) та Любич (Lubicz). Родина Семенських герба Діброва, споріднена шлюбами з родами Лесьньовських (Leśniowski) та Рожнів (Rożny), які, згідно з генеалогічними дослідженнями виводять свої корені від сербських князів та нащадків польського короля Лешка, а також родин: Мієрів (Mier), Потоцьких (Potocki), Любомирських (Lubomirski) і Яблуновських (Jabłonowski). Тривалий час статки Семенських сконцентрувалися в Люблінському воєводстві, і лише близько 1630 р. Христофор Семенський перенісся в Краківське воєводство, набувши там нові маєтки.

Вільгельм Семенські — ротмістр коронної гвардії у війську Польському, власник значних володінь у Східній Галичині, Бечський староста. Графом став за часів Марії Терези, імператриці Австрії, і королеви королівств Галичини і Льодомерії. Пізніше цісар Йосиф II надав Вільгельму і його нащадкам титул графа Священної Римської імперії *«hrabia Galicji; hoch – und wohlgedorgen; graf von Stawczyn – Siemieński von Biecz»*. Згідно з дипломом, що підносив прізвище Семенських до графської гідності, крім родового герба було додано ще поля з лицарем у броні, що тримає в правій руці оголений меч, а в лівій — відсічену голову турка, й голубі прапори у щиті та графську корону з трьома турнірними шоломами¹. Фігура лицаря з відрубаною головою, яку додали до герба, — данина далекому предку, також Вільгельму, генерал-майорові, який бився під Віднем 1683 р. у війську Яна III Собеського. Там, під мурами Відня, лицар поліг у битві. Про цей історичний факт ротмістр Вільгельм згадував у письмі до імператора.

Як зазначалося вище, герб Семенських, який вони отримали за часів Австро-Угорської імперії, можна побачити в храмі святого Іоанна

¹ Niesiecki K., Bobrowicz J. N. (wyd.) Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Bobrowicza. Lipsk: Breitkopf und Haertel, 1839-42.

Золотоустого (колишній Костел Найсвятішого Серця Ісусового і монастир францисканок) по вул. Лисенка, 43. У вівтарній частині є три вітражі, на одному з яких, присвяченому святій Меланії, міститься зображення цього герба. Вітраж має цікаву та символічну композицію. Під фігурою святої розміщені три медальйони, середній більший, у якому і є зображення герба. Натомість у бічних менших знаходяться портрети дітей, ліворуч — хлопчик та праворуч — дівчинка. Внизу текст польською мовою.

**HRABINA ZÓFIJA SI..MIEŃSKA KU
WSPOMNIENIU ZMARŁEJ CÓRKI MELANJI**

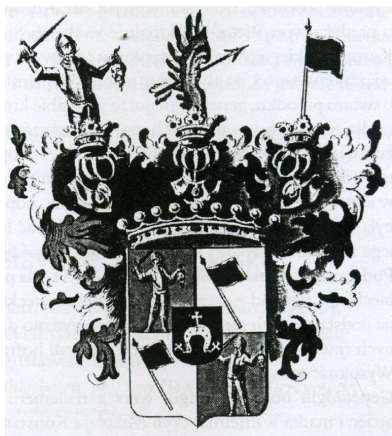
**ГРАФИНЯ СОФІЯ С..МЕНСЬКА НА
СПОГАД ПРО ПОМЕРЛУ ДОЧКУ МЕЛАНІЮ**

З напису видно, що вітраж замовила графиня Софія Семенська-Левицька, дружина Вільгельма Станіслава, кавалера ордену Золотого Руна (1827-1901 рр.). В цьому шлюбові народилося двоє дітей — син Станіслав Константи Марія та дочка Меланія. Саме ці діти зображені на вітражі обабіч родинного герба та саме на честь своєї померлої дочки графиня замовила вітраж зі святою Меланією.

Герб з вітража у храмі святого Іоанна Золотоустого

Стосовно гербів з храму та графського диплому можна помітити деякі неточності. На вітражі зображено один шолом з графською короною, у якій три клейноди, а в дипломі представлена над щитом графська корона, над якою три шолома, що мають кожен свою корону та клейнод — крило, пробите стрілою; фігура лицаря; синій стяг. Також відрізняються за забарвленням 1-ше та 4-те поля — сині на вітражі та червоні у дипломі. Те саме можна спостерігати і на наметі.

Герб з диплому про надання графського титулу в 1779 р.¹

Зображення з гербовника Т. Гайля²

¹ Górzyński S. *Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne*. Warszawa: Wyd. DiG, 2009.

² Gajl T. *Herby szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. Gdańsk: Wyd. L&L, 2003.

Рід Моравських

Походження Моравських виводиться з Мазовецького воєводства. Цей рід часто плутають з Муравськими герба Слеповрон (Ślepowron). Найстаріші згадки про рід датуються 1480 р., де виступає Борута з Морави (Boruta de Morawy), а у 1512 р. згадується Ян з Мурави герба Діброва, мешканець Кшиновлога Мала (Krzynowłoga Mała)¹. Цікаво, що численні представники цього роду й досі живуть у селі Кшиновлога Мала і її околицях.

Багато осіб цього роду були видатними людьми свого часу, серед них: Владислав — скарбник городецький, Адольф — професор політехнічного Варшавського Університету, розстріляний більшовиками в Катині, Ігнацій — генерал у війську Костюшка, Сюзанна — авторка книг для дітей та юнацтва.

У Львові видатною особою з Моравських був церковний діяч Северин Титус (Seweryn Tytus Morawski). Саме його коштом виконано один з вітражів Латинської катедрі у Львові, де зображений герб Діброва та напис, який прославляє мецената.

*Герб Діброва з вітражу
в латинській катедрі*

Северин Моравський герба Діброва (2 січня 1819 р. — 2 травня 1900 р.) — вікарний єпископ (єпископ-помічник) львівський (1881-1885 рр.), архієпископ-митрополит львівський від 1885 р. У 1841-1849 рр. був державним чиновником. 1851 р. висвятився на священника, а в 1887 р. отримав почесний вчений ступінь доктора теології Ягелонського університету.

Як видно із фотографії геральдична композиція проста. Інші елементи окрім щита з гербом Діброва відсутні.

¹ Niesiecki K., Bobrowicz J. N. (wyd.) Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Boborowicza. Lipsk: Breitkopf und Haertel, 1839-42.

*Sumptibus Excellentissimi Illustrissimi et Reverendissimi Domini
Severini de Dąbrowa Morawski Archiepiscopi Metropolitae
Leopoliensis Anno Domini 1896*

*На кошти величного, славного і преподобного пана
Северина Діброва Моравського
архієпископа митрополита львівського
року Божого 1896*

Рід Лосів

Третє зображення знаходиться на будинку по вул. Гоголя, 10 і належав Єлизаветі графині Лось з Грудкова і Янушовиць герба Діброва (Elżbieta hr. Łoś z Grodkowa i Januszowic h. Dąbrowa), дамі ордену Зіркового Хреста. Народилася вона у Львові 12 листопада 1864 р., померла у віці 65 років. Була дружиною Єжи Дунін-Борковського герба Лебідь (Jerzy Sewer Seweryn hr. Dunin-Borkowski z Borkowic h. Łabędź).

Лось (Łoś) — польський графський і дворянський рід герба Діброва. Походить із Мазовії з середини XIII ст., але вже наприкінці XV ст. члени цього роду переселилися в Червону Русь, Померанію і Західну Прусію. Дві гілки роду Лось отримали 13 червня 1783 р. та 17 травня 1789 р. від імператора Йосифа II титул графів у Галичині, а їхні нащадки 28 червня 1844 р. — від царя Миколи I в Росії та 27 січня 1861 р. — від імператора Франца Йосифа I в Австрії. Одна з них внесена в книгу дворянського родоводу Царства Польського.

На фасаді будинку представлена так звана шлюбна гербова композиція. В картуші розміщено два шляхетські герби — Лебідь та

Зображення з гербовника за 1853 р.¹

Герб на будинку по вулиці Гоголя, 10

¹ Pawliszczew M. Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego najwyżej zatwierdzony, Warszawa 1853.

Діброва, що знаходяться під графською короною. Герб Діброва міститься в щиті німецької форми. Геральдична композиція позбавлена тинктури, але вертикальне штрихування поля свідчить про синій колір. Під щитами девіз родини Дунін-Борковських «*OMNIA AD HONOREM*».

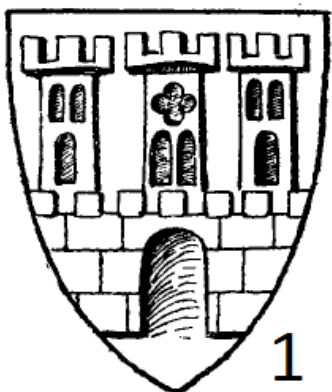

Герб Гримала

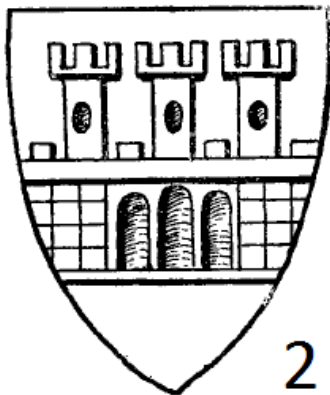

Гримала (Grzymała, Grzymalita, Odwaga, Ślása) — польський дворянський герб. Принесений до Польщі з Німеччини близько 1129 р. Походження його середньовічними авторами нез'ясоване, але найбільш правдоподібно, що цей герб наданий за військові заслуги, бо сама композиція герба вказує начебто на оборону. Перший відомий образ герба Гримала знаходиться у судовому документі 1402 р.¹ Хоча деякі факти доводять більш раннє використання герба, зокрема у Сілезії ще в XIII ст.

Еволюція герба досить цікава бо, уже у середньовічній геральдиці застосовують декілька різновидів цього герба. Відрізнялися вони кольорами і виглядом герба. Найстаріший малюнок

1

2

Герб Гримала на сілезьких печатках XIII ст.

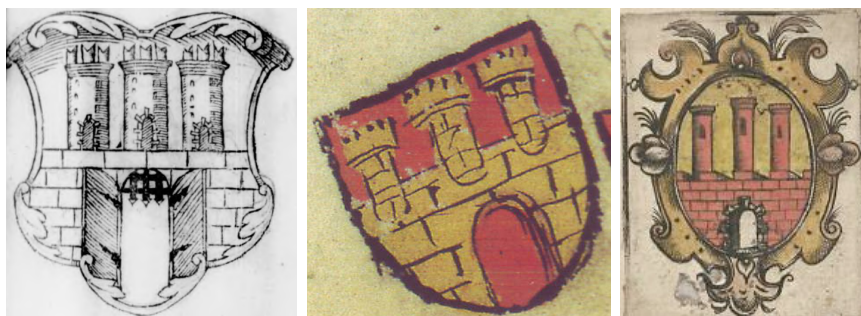
1 — комес Мрошка (Mroszka) 1262 р.; 2 — комес Богуш Погожельський (Bogusz Pogorzelski) 1276 р.²

¹ Ulanowski B. Materiały do historii prawa i heraldyki polskiej, wyd. Ulanowski B., Kraków 1886.

² Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. — Kraków, 1899.

герба в кольорі міститься у праці «Kodeks hornigowski» і являє собою у червоному полі срібну (білу) гербову фігуру. Цей герб у цих самих кольорах зображений на стіні монастиря цистеріанців у містечку Льонд (Ląd). У легенді проглядається походження від сілезької лінії роду Грималів, а в монастирі — натомість великопольської. Обидва малюнки походять з половини XIV ст. і немає між ними принципових відмінностей.

У гербовнику «Codex Bergshammar» зображено два різновиди герба. Перший, у червоному полі срібний мур з трьома вежами, але без брами, та другий в червоному полі золота фігура, що має браму. Другий різновид також можна побачити в «Armorial Toison d`Or». Третій різновид описав Ян Длугош (Jan Długosz). З'явилася вона через заміну кольорів поля і герба: в золотому полі червона фігура. Дослідження досі не пояснили, чи гербові різновиди служили для розпізнавання представників різних родів, але така версія існує.

Герб Гримала у середньовічних гербовниках^{1,2,3}

Ще з перших зображень герб Гримала багаторазово видозмінювався. І це стосується майже кожного з елементів герба. Одні зображають три башти на одному рівні, інші врозкид, треті взагалі без них, вежі є з вікнами і без. Брама у мурі також різниться — закрита, відкрита, з дверима та без них, з піднятими ґратами та їх відсутність узагалі. Лицар, який стоїть у брамі, так само буває у різних варіаціях. Клейнод знову ж таки відрізняється один від одного — три башти, одна з башт пряма, дві збоку, ніби скошені на бік, і п'ять страусиних, чи павичеві, пера за ними.

¹ Ambrosius M. Arma Regni Poloniae. 1572.

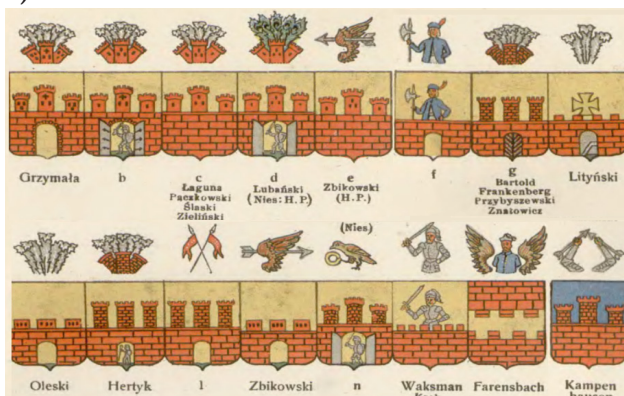
² Heymowski A. Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammar. Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Studia Zrodlozawcze, zeszyt XII, Warszawa – Poznan, 1967.

³ Kamień E. Arma baronum Regni Poloniae per Joannem Długosz descripta, Poznań, 1585.

Як уже зазначалося, в дослідників немає чіткої відповіді на питання про походження герба. Наприклад М. Бельський (Marcin Bielski) пише, що цей герб прийшов із Німеччини завдяки єпископу Свідгеру (Świdger) близько 1129 р. Всупереч цьому Б. Папроцький (Bartosz Paprocki) твердить, що перший герб Гримала, в Польщі утвердився ще за часів короля Леха. Існує також багато легенд стосовно тієї чи іншої видозміни герба. За однією з них, герб Гримала (де в мурі — брама, а в ній — лицар) доставлено у Польщу з Німеччини лицарем на ймення Зильбершweg (Zylberschweg, Zelberszwecht). Прабатьківщина цього клану — район міста Ломжа (Łomża) в Мазовії. Герб доповнений пізніше: лицар у повному озброєнні стоячи у воротах, ліва рука його тримала щит, правиця — піднятий меч. Цей різновид герба отримав Пжецлав Гримала (Przeclaw Grzymała) за мужній захист міста Плоцьк у 1078 р. від ятвягів польського князя Владислава I Германа (Władysław I Herman). Згодом герб видозмінив князь Польщі Болеслав V Сором'язливий (Bolesław V Wstydlawy), за зраду лицаря з роду Грималів на користь куявському князеві Казимирові. З герба зникає лицар, натомість з'являється брама з решіткою.

За історичними даними, герб Гримала у різних варіантах використовувало близько 500 родин. Актом Городельської унії герб був прийнятий литовськими родинами.

У Львові гербом Гримала користувалися такі роди, як: Замойські (Zamojski), Потулицькі (Potulicki), Устжицькі (Ustzycki) та Яблонівські (Jablonowski).

Видозміни герба Гримала¹

¹ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909.

Рід Замойських

У Речі Посполитій свого часу існувало три роди Замойських, які належали до трьох різних гербів. Найбільш відомі Замойські герба Єліта (Jelita), які виводять своє генеалогічне дерево ще з XV ст. Але рід, про який піде мова, належав до герба Гримала. Перший представник Замойських герба Гримала згадується під 1587 р. Ян підчашій Ломжинський підписав елекцію короля Сигізмунда III. Його нащадком був Ян Замойський, архієпископ львівський римо-католицької церкви у 1604-1614 рр. У Львові герб його Високопреосвященнішого Владика можна побачити на колишньому храмі монахів бернардинів. Розташований він на тильній стороні фронтона.

Гербова композиція подана разом із церковною атрибутикою. В картуші міститься герб Гримала. За стилізованим щитом виступають хрест та жезл, а увінчує архієпископська інфула з хрестом на вершині. В щиті зображена відкрита брама без лицаря, з якої проглядається піднята решітка. Над брамою — три вежі з віконними подовгуватими отворами. Кольори цієї композиції невідомі оскільки вони не були подані з початку.

Герб Гримала з храму святого Андрія Первозваного

Рід Потулицьких

Потулицькі вважаються бічною гілкою роду Грималів. Протопластом виступив Микола каштелян Беховський та староста Венцборка та Потулиць з 1325р.¹ У Львові рід Потулицьких представляв Францішек (Franciszek hr. Potulicki z Więsborga), який мав свій будинок на теперішній вул. Матейка, 4. Дружиною Францішка Потулицького була графиня Францішка Фанні Бадені герба Бонча (Franciszka Fanny hr. Badeni h. Bończa). Шлюб відбувся у Львові 11 квітня 1877 р. В 1883 р. народилася єдина дитина — син Владислав Казимир Александр. На будинку, який збудований в 1891-1894 рр. фірмою Івана Левицького і в якому вони проживали, в тимпані знаходиться геральдична композиція, що складається з двох гербів. Герби дуже знищені, тож лівий герб вдається ідентифікувати як Гримала, а правий зовсім збитий. Але, за логікою, на місці знищеного герба мало бути зображення герба Бонча.

*Гербова композиція на будинку
по вул. Матейка, 4*

*Герб Бонча, що займав місце
в правому щиті на будинку*

¹ Niesiecki K., Bobrowicz J. N. (wyd.) Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Bobrowicza. Lipsk: Breitkopf und Haertel, 1839-42.

Герб графів Потулицьких

28 серпня 1780 р. Михайло Бонавентура Ігнацій Потулицький (Michał Bonawentura Ignacy hr. Potulicki z Więcborga), дід Францішка, отримав від короля Фридеріка II спадковий титул графа у Пруссії з видозміненим гербом Гримала. В золотому полі червона брама з відкритими золотими воротами, над брамою — три вежі, середня вища за бічні. На щиті графська корона, над нею шолом з клейнодами, в яких розміщена гербова фігура, але з закритими воротами, а ззаду п'ять пір'їн павича. Намет червоний, підбитий золотом. Внизу щита девіз «*LABORE VIRTUS, VIRTUTE GLORIA*». Діти Михайла Бонавентури отримали 19 червня 1825 р. визнання графського титулу на території Королівства Польського та 17 червня 1852 р. підтвердили титул у Російській імперії.

Рід Сем'яновських

Про цей рід дуже мало відомостей. Так у російському гербовнику XIX ст. про них згадується кількома рядками, зокрема: «Сем'яновські відомі в колишньому Равському воєводстві. Із цього роду Осип в 1763 р. удостоєний посади каштеляна Равського від польського короля Августа III»¹.

У Львові герб Гримала цього роду представлений у Латинському кафедральному соборі. Поруч вітваря Святої Трійці біля вітварної частини знаходиться заглиблення, в якому стоїть ваза. Над заглибленням міститься медальйон, в якому розташовані дві гербові фігури, які б мали представляти шляхетські герби. З лівої сторони герб Пшестржал (Przestrzał) — меч вістрям догори позаду якого стріла направлена у правий верхній кут, належить роду Устжицьким. З правої сторони башта з трьома вежами, в брамі якої лицар з мечем у руках, герб Гримала — рід Сем'яновських.

Констанція Сем'яновська (Konstancja Siemianowska), яка представлена своїм родинним гербом у храмі, народилася близько 1730 р. Була у шлюбі з Богуславом Устжицьким (Bogusław Ustrzycki h. Przestrzał), каштеляном Іновлодзя. Вони мали єдину дитину, дочку Урсулу, яка народилася 1750 р.

*Герби Пшестшал та Гримала
в Латинському кафедральному соборі*

¹ Pawliszczew N. Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego najwyżej zatwierdzoney, Warszawa 1853.

Рід Яблоновських

Яблоновські — прізвище двох польських шляхетських родів, одні з них мали титул графів (1779 р.), інші — князівський титул. Відповідно, з князівським титулом належали до герба Прус III (Prus III), з графським титулом — до герба Гримала.

Яблоновські герба Гримала походять з села Яблонова (Jabłonowo) в Мазовії, про них перші згадки походять вже від початку XV ст. Засновником графської лінії був Рох Михайло Яблоновський (Roch Michał hr. Jabłonowski z Jabłonowa), каштелян Висліцький, староста Корсунський, маршал коронного трибуналу, кавалер ордену Святого Станіслава. У державних справах був гарячим прихильником реформ князів Чарторийських. Прагнувши вивільнення Польщі з-під російських впливів, підтримував щедро грошима і людьми барську конфедерацію, але з її занепадом остаточно усунувся від публічних справ і осів у Галичині, де в 1779 р. отримав графський титул.

Рох Михайло Яблоновський народився 1740 р. у місті Дорогочин (Drohiczyn). Був двічі одружений. Вдруге взяв шлюб у 1761 р. в місті Чехоновець з Катериною, княгинею з Оссолінських з Баліць герба Топор (Katarzyna ks. Ossolińska z Balic h. Torut). У цьому шлюбі вони мали 6 дітей (чотири дочки та два сини).

Як уже зазначалося, герб Гримала, як і герб Топор Оссолінських разом ще з двома іншими гербами, можна побачити в Латинському кафедральному соборі. В храмі герб знаходиться поряд з гербами зятів, а саме різновиди Абданку (Abdank) та Леліви (Leliwa) на великому щиті однієї з плакальниць при похованні Катерини Яблоновської з Оссолінських. Герб у святині відповідає наданому Роху Яблоновському у 1779 р., за виключенням клейнодів, оскільки два з трьох відламані. Опис герба: в золотім полі міські червоні мурі з трьома вежами, над середньою чорний двоголовий орел виступає, брама в мурі натурального кольору відчинена, а в ній — срібний лицар з шаблею, занесеною над головою. Щит увінчаний короною з дев'ятьма перлами, що відповідає титулу графа, над якою три клейноди:

середній — чорний двоголовий орел з червоним язиком, намет чорний, підбитий золотом;

правий — перед п'ятьма перами на переміну золотих і червоних три вежі червоні, намет червоний, підбитий золотом;

лівий — пів лицаря в срібних обладунках з шаблею в правиці, намет червоний з золотом.

Щит тримають два леви.

Герб у Латинському кафедральному соборі

Зображення з гербовника Т. Гайля¹

¹ Gajl T. Herby szlacheckie Polski porozbiorowej. Gdańsk: Wyd. L&L, 2005.

Герб Абданк

Абданк (Abdank, Abdaniec, Abdanek, Abdank, Avdank, Awdancz, Awdaniec, Białkotka, Biłkotka, Czelejw, Habdaniec, Habdank, Haudaniec, Hawdaniec, Hebdank, Łąkotka, Łękawa, Łękawica, Skuba, Szczedrzyk) — польський шляхетський герб роду Авданців (Awdanćy).

Авданці — давній рицарський рід германського походження в Польщі, що використовує герб Абданк. Докладно про рід Авданців, як і час, а також обставини, за яких вони прибули на польські землі, невідомо. Однак більшість дослідників погоджуються із твердженням, що родоначальниками роду були за походженням скандинави або англосакси, які з'явилися у Польщі на зламі X-XI ст.¹ Рід найбільшого розквіту досяг у XI-XII ст., коли його члени займали високі державні та церковні посади. Втрачати свій вплив рід почав з XIV ст.² Після смерті святого Станіслава рід Авданців подався разом із Болеславом II Сміливим в Угорщину, де і набув поширення.

Опис герба: в червоному полі фігура, що складається з двох срібних кровів, обернених вершинами вниз і сполучених між собою на кшталт літери **W**. У нашоломку над короною повторюється та ж емблема. Існує понад десять різновидів герба Абданк.

Найдавніші згадки в Польщі знані з печаток, які датуються 1212 р. і належали крушвицькому каштеляну Люпусу (Lupus), та з 1228 р., що використовував Сандомирський воєвода Пакослав (Pakosław). Спочатку герб називався по-німецьки *Hab'dank*, а в XI-XII ст. набирає дещо зміненої назви Абданка — *Abdank*, *Audaniec* і *Abdaniec*. У цих назвах подекуди

¹Aasen I. A., Ross H. Norsk ordbo. A. Cammermeyer (L. Swanström), 1896.

²Zientara B., Henryk Brodaty i jego czasy, wyd. 2, Warszawa 1997.

вбачали хибне походження від латині (*audentius* — сміливий) та навіть староскандинавської мови (*auda* — скарб). Герб використовують понад 650 родин¹. Серед українських шляхетних родин, які мали цей герб (або його різновид), варто назвати Хмельницьких герба Сирокомля (*Syrokomla*) та Виговських.

Печатка воєводи
Пакослава
з року 1228 р.²

Сузір'я Кассіопеї

Зображення герба
Абданк у XV ст.
Це один з найстаріших
відомих кольорових
зображень герба.³

Гербова легенда стверджує, що назва Абданк походить від слів вдячності. За часів правління короля Болеслава Яна з Гури було вислано до імператора Генріха для ведення мирних переговорів. Імператор ставив жорсткі умови і, щоб вразити посла, показав йому великі скарби, кажучи при цьому: “*Nis perdomabit Polonos*”. Тоді Ян з Гури зняв свій коштовний перстень і кинув у скриню: “Золото до золота додаємо. Ми, поляки, більш себе в залізі плакаємо і залізом захищати будемо”, — даючи зрозуміти, що мужність золотом не здолати. Прагнучи виправити ситуацію, імператор сказав німецькою: “*Hab dank*” (дякую). Відтоді Яна почали називати Скарбеком (Скарбником), а його герб *Habdank*, або *Abdank* (Абданк)⁴.

Що стосується походження самого герба, то тут існує інша легенда: “У верхній частині Вавелю в Кракові, на якій тепер краківський замок стоїть, з цієї сторони, яка над Віслою, з’явився дракон. Жахлива була bestія: не тільки повітря подихом своїм отруювала, але також з лігва свого виходила на вулиці і передмістя, нападала на людей і худобу. Тим часом простолюдин Скуба

¹ Niesiecki K. *Herby y familie rycerskie tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego*. – Т. 1–3. – Lwow: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1740.

² Piekosiński F. *Heraldyka polska wieków średnich*. – Kraków, 1899.

³ Heymowski A. *Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammars*. Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, *Studia Zrodlozawcze*, zeszyt XII, Warszawa – Poznan, 1967.

⁴ Kromer M. *Kronika polska*. T.6 Sanok: nakład i druk Karol Pollak, 1868.

(ім'я виникло, напевно, внаслідок помилкового прочитання імені Скарбек), зворушений великим горем своїх сусідів, придумав хитрість. З нещодавно вбитого теляти здер шкуру, в яку понапихав смоли, сірки й деревне вугілля. Шкуру зшив так, щоб звір нічого не міг запідозрити, та й підкинув обман у печеру. Вранці зголоднілий дракон виходячи з печери, натрапив на приманку та жадібно проковтнув. Майже відразу внутрішній вогонь підпалив сірку і вугілля, які спалахнули у шлунку дракона. Збентежений звір побіг до Вісли і почав жадібно пити воду, щоб загасити внутрішній вогонь. Та так довго пив, що аж луснув і розірвався на шматки. Ще сьогодні в Кракові є в скелі глибока печера, яка Драконовою ямою зветься. А князь Кракус в нагороду за успішну справу надає літеру W (від назви гори Вавель) у герб Скубі”¹.

Ян Длугош бачив в подвійних кроквах символ сузір'я Кассіопеї. На підтримку цього твердження польський історик проводить паралелі між гербовою легендою та грецьким міфом і пов'язує між собою деякі факти. До прикладу, предок Авданців — Скуба був легендарним згубником вавельського дракона. Кассіопея ж була матір'ю міфічної Андромеди, виданої драконові-чудовиську на пожертву і врятованої Персеєм.

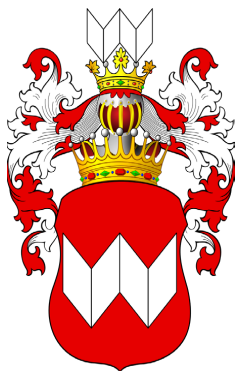
У Львові герб Абданк представлений двома духівниками — Андрей Алоїз Анквіч та Ян Скарбек — митрополита львівські, меценатом Станіславом Скарбеком, професором Дуніковським, а також цей герб можна побачити в костелі бернардинів, який наразі не ідентифікований. Гетьман Війська Запорозького Богдан Зеновій Хмельницький використовував герб Сирокомля (Syrokomla)², що, на думку деяких істориків-геральдистів, походить від Абданка, саме тому його також розглядатимемо в цьому розділі.

¹ Bobrowicz J. N. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. – T. 3 Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1839–1845.

² Там само.

Рід Скарбеків

Герб графів Скарбеків
після нобілітації
1778 р.

Скарбек (Skarbek, Skarbkowie) — польський рід, що походить від старого рицарського роду Авданців. Першим, легендарним представником був Яків Скарбек з Гури (Jakub Skarbek z Gury), який під хоругвою Авданців та зі своїм власним загоном воював під Грюнвальдом 1410 р. Згідно з легендою від прізвища Скарбек пішла назва місцевості та села Скарбкі (Skarbkі) у Великопольському воєводстві. Представники роду в 1778 р. за імператриці Марії Терези отримали спадковий титул графів у Галичині, а в 1824 р. — отримали підтвердження титулу в Польському Королівстві.

Серед львівських Скарбеків свої герби залишили Ян та Станіслав. Ян Скарбек герба Абданк (Jan Skarbek h. Awdaniec) (1661-1733 рр.) — львівський суфраган, від 1696 р. єпископ-помічник львівської архидієцезії, архієпископ львівський, митрополит в 1713-1733 рр. Пам'ятну таблицю з гербом можна побачити в притворі Латинського кафедрального собору. У храмі вище надгробної плити Бальтазара з Бжова вмурована з XVIII ст. мармурова плита з латинським написом в пам'ять архієпископа Яна Скарбека. Фундація і встановлення меморіальної плити відбулося при архієпископі Миколі Ігнатію Вижицькому. Гербова композиція, яка знаходиться в нижній частині плити, досить цікава з того погляду, що там розміщені два герби Абданк та Гералт (Gieralt). Герби ці розташовані в одному гербовому щиті, хоча генеалогічні дослідження доводять, що родичів герба Геральт у Яна Скарбека не було. Тоді логічно можна припустити, що цей герб належав одному з наступників архієпископа, а саме Вижицькому, який профінансував меморіальну плиту. Опис геральдичної композиції: в рококовому щиті розташований медальйон, в якому два овальних щити, з лівої сторони герб Абданк та праворуч герб

Гералт. Над щитом єпископська митра, обабіч якої виходять хрест та жезл (ймовірно). Увінчує композицію капелюх паломника з 12 китицями, по 6 з кожного боку, — ступінь єпископа у церкві. Герби представлені без жодного натяку на геральдичну тинктуру у будь-якому з варіантів.

Другий представник цього роду, Станіслав Скарбек (Stanisław Skarbek h. Awdaniec), був далеким родичем львівського архиєпископа. Брат Яна Антоній — прадід Станіслава.

Станіслав Скарбек (1780-1848 рр.) — польський граф, меценат. Народився у Львові. Нажив великого статку, який витратив на мистецтво, в т.ч. на побудову Польського театру у Львові, також на добродійну діяльність. Станіслав Скарбек був спочатку похований на Личаківському цвинтарі, пізніше його перепоховано у сімейне помістя в Дроговиж біля Миколаєва. Пам'ятник Станіславу колись стояв у фойє театру Скарбека у Львові, що сьогодні є Національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької. Герб мецената можна побачити у тому ж таки театрі у тимпані. В щиті розташована гербова фігура. Щит увінчує графська корона з дев'ятьма перлинами, вкритий наметом. Цікавим є той факт, що цей герб не є поліхромним, також відсутня шрафіровка.

Герб Яна Скарбека в Латинському кафедральному соборі

Герб Станіслава Скарбека на драматичному театрі

Рід Анквічів

Ще один герб Абданк знаходиться в каплиці Матері Божої та св. Антонія в Латинському кафедральному соборі. З лівої сторони від вівтаря каплиці на стіні висить меморіальна дошка з чорного мармуру, де, крім герба, що у верхній частині, можна прочитати про архієпископа Андрея Анквіч. До 1925 р. ця плита містилася в каплиці Христа Розп'ятого того ж храму.

Андрей Алоїз граф Анквіч з Пославиць герба Абданк (Andrzej Alojzy hr. Ankwicz z Poslawic h. Awdaniec) (22 червня 1777, Краків — 26 березня 1838, Прага), польський римо-католицький єпископ, архієпископ Львова (1815-1833 рр.), з 1817 р. також примас Галичини і Лодомерії, архієпископ Празький і примас Богемії (1833-1838 рр.), ректор Львівського університету (1817-1818 рр.).

Герб представлений з церковними атрибутами. В круглому щиті (який позначений вертикальною штриховкою, що відповідає червоному кольору) дві з'єднані крокви вершинами до низу. Щит розташований на мантиї, над якою — 9-зубцева корона, справа від неї — мітра, зліва — жезл; над короною — архієпископський хрест. Увінчує композицію капелюх паломника зі шнурівками, на яких звисає 30 китиць, симетрично з двох боків по 15 (1:2:3:4:5). В церковній геральдиці капелюхи з 30 китицями

*Герб Андрея Алоїза графа Анквіч
у Латинській катедрі*

належать тільки кардиналом та примасам без кардинальського титулу. Відповідно зображені вони червоним та зеленим кольором. З біографії графа Анквіча відомо, що він був примасом без кардинальського титулу, тому правильне зображення капелюха паломника — зелений.

5 грудня 1778 р. за імператриці Марії Терезії

рід Анквічів отримав спадковий титул графів у Галичині, а в 1826 р. — підтвердження в Польському Королівстві. В дипломах про надання графського титулу одержали такий самий герб, як і графи Скарбеки, з формулюванням, що перший рід походить від других.

Рід Дуніковських

Герби Сверчик та Абданк
за Я. Длугошем²

Дуніковські герба Абданк походили з Оржка, Орська (Orzk, Orsk) згодом з Урська (Ursk) та з Дуніковиць (Dunikowicy) в землі Перемиській. Ян Длугош стверджує, що цей рід належить до герба Сверчик (Świerczyk). Ці два герба децю подібні між собою й очевидно ця схожість спровокувала заміну герба Сверчик на Абданк¹. Протопластом роду вважають Адама (Adam Dunikowski z Orzeka), що жив на початку XV ст. та залишив після себе трьох доньок і трьох синів.

У Львові мешкало декілька представників цього роду. Серед них — Еміль Дуніковський (Emil Habdank Dunikowski), геолог, мандрівник, професор Львівського університету. Народився у Бережанах 1855 р., навчався у Львові, Відні та Мюнхені. Займався розробкою нафтових родовищ у Бецадах. Також з експедиціями відвідував Туреччину, Алжир, Туніс, США та Мексику. 1897-1898 рр. побудував для себе на вул. Мохнацького (тепер Драгоманова) віллу в стилі еkleктики. В 1911 р. цей будинок викупив

митрополит Андрей Шептицький для музейних збірок.

Герб знаходиться над порталом головного входу будинку у неobarоковому картуші. Сама композиція надзвичайно скромна. В медальйоні поміщена геральдична фігура герба Абданк, над якою шолом в фас з короною.

¹ Boniecki A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. 1. Warszawa: s.n., 1899-1913.

² Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578.

Герб з вілли Дуніковських

*Фреска з храму
Андрія Первозваного*

Що стосується герба в колишньому храмі бернардинів, то невідомо, кому саме він належав. Цей герб можна бачити в вівтарній частині церкви за престолом під самим склепінням. В дуже стилізованому щиті в червоному полі біла (срібна) гербова фігура Абданк. Щит підтримують два ангели, над якими є 5-зубцева корона.

Як уже зазначалося, герб Сирокомля є похідним від Абданка і саме тому він включений у цей підрозділ.

Герб Сирокомля

Герб Сирокомля

Одна з перших печаток з гербом Сирокомля, що належала чашинику Яну з 1354р.²

Сирокомля (Srokomla, Syukomla, Syukokmla), дворянський герб походить від герба Абданк. Назва герба перекладається з польської як «мокра колода». Середньовічний судовий документ за 1436 р. подає першу фіксовану інформацію про герб. Натомість середньовічних печаток з різновидами цього герба є декілька. Так, найстаріша печатка належала підчашнику Краківської землі Яну з 1354 р.¹ Опис герба: в червоному полі на двох з'єднаних кроквах срібний або золотий хрест. Над шоломом у короні такі самі крокви з хрестом. Носіями цього герба є близько 100 родин на території Польщі, Литви, України.

Дослідники погоджуються, що цей герб утворився в Польщі і що лицареві Сирокомлі герба Абданк, надано хрест до родового герба, за те, що на поєдинку вбив пруського язичника, який Христа висміював. Відбувалося це в часи правління польського короля Владислава I Локетек (Władysław I Łokietek). Після перемоги лицаря Сирокомлю було нагороджено правом додати до свого герба золотого хреста, як наголошення на його ролі захисника християнства.

Із понад 10 сімей, що використовували цей герб у Львові, він зустрічається

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

² Там само.

виключно в особи, яка лиш частково дотична до міста. Богдан Теодор Зеновій Хмельницький — шляхтич, реєстровий козак, військовий писар, а з 1648 р. — гетьман Війська Запорозького. Про походження і молоді роки гетьмана мало відомо. За переказами народився в 1595-1596 рр. у місті Суботів. Батько майбутнього гетьмана Михайло був чигиринським підстаростою, перебував на службі в С. Жолкевського та Я. Даниловича і навіть деякий час жив у Жовкві.

Питання щодо герба яким користувалися Хмельницькі, особисто Богдан та його нащадки, доволі складне. Самі дослідники, історики та геральдисти не можуть дати ствердної відповіді на це. А. Бонецький пише про герб Абданк з хрестом, а К. Несецький окрім чотирьох родів, що використовують герб Масальський (Masalski), включає і Хмельницьких. У праці зазначено причину такої невідповідності в гербах: «Хмельницькі герба Масальський. Деякі з членів цієї родини, а іноді навіть відомі особи, такі, як Богдан Хмельницький гетьман запорозький, відповідно поміняв свій герб Масальський, замінивши гербову фігуру «М» на «W», а також хрест замінив на подобу герба Сирокомля»¹. Це згадується, що після дворічного полону Богдан заложив хутір Суботів і використовував герб Абданк з хрестом, на подоби Сирокомлі.

В багатьох працях учених взагалі про них не згадується, зокрема у В. Потоцького², Б. Папроцького³, З. Лещиць⁴, та Ю. Островського⁵.

Серед сучасних українських дослідників панує переконання, що Хмельницькі користувалися польським гербом Сирокомля, який зовнішньо є дійсно найбільш подібним до гетьманського герба. Разом з тим, сучасники чітко визначали герб Хмельницького як Абданк, про що свідчать вірші з Реєстру 1649 року:

**«Штарожитность, то тилко кь бы обновила
же вькопомность явѣно знову ся вдкрыла
КЛЕИНОТЪ котрый Хмелницкихъ дом привздобляет
в Мужьности, в Правдѣ, в Вѣрѣ мощно утверждает,**

¹ Uruski S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T.3. Warszawa: wyd. Gebethner i Wolff, 1906.

² Potocki W. Poczet herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego (herbarz wierszem), wyd.: Kraków 1696.

³ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

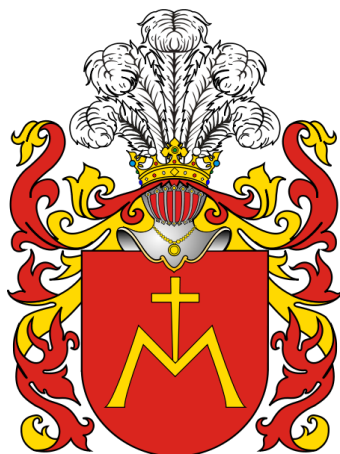
⁴ Leszczyc Z. Herby szlachty polskiej. T. 1; z przedm. Wacława Gąsiorowskiego. Zakład Artystyczno-Chemigraficzny Antoniego Fiedlera ; nakł. Antoniego Fiedlera. – Poznań, 1908.

⁵ Ostrowski J. Księga herbowa rodów polskich. Warszawa: Bolcewicz, Gebethner i Wolff, 1897-1906.

*Недивъ; бо АБДАНКЪ знакъ ест щодрой Поволности
Крестъ за фърмаментъ вЪры, Хмельницких мужности
Незвитяжоный Кролю в Християнском Панствѣ!
Кгды Поволность Хмельницъких маешъ у подданствѣ»*

Герб Богдана Зеновія Хмельницького

Польський шляхетський герб
Массальський

Все це може вказувати на те, що герб Хмельницьких не був ані Абданком (який ніколи не мав хреста, що незмінно бачимо на гербі Хмельницьких), ані Сирокомлею (форми хреста незбігаються), ані Массальський (гербова фігура перевернута), а лише подібний до них знаком. Очевидно, герб Хмельницьких мав певну схожість зі всіма вище названими гербами, що і зумовило намагання окреслити його як Абданк, Сирокомля чи Массальський. Напевно, герб Хмельницьких мав самотутнє походження, як і більшість тогочасних гербів руської шляхти, і лише оформлення в цей час річпосполитської геральдики, що намагалася пристосувати зразки староукраїнського герботворення до норм польської геральдики, зумовило спроби окреслити герб Хмельницьких як видозміну одного з польських¹.

У Львові герб Богдана Хмельницького представлений виключно на меморіальних дошках. Одна з них знаходиться на будівлі колишньої колегії, що належала ордену єзуїтів (тепер загальноосвітня школа № 62). Саме тут,

¹ Однороженко О. Історія українського козацтва: нариси у 2 т. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2007 р. Т. 2.

за переказами і навчався молодий гетьман за протекцією С. Жолкевського. Друга плита знаходиться на площі Святого Юра (буд. № 33): неподалік під час облоги Львова 1655 р. тут розбив свої намети табір Богдана Хмельницького.

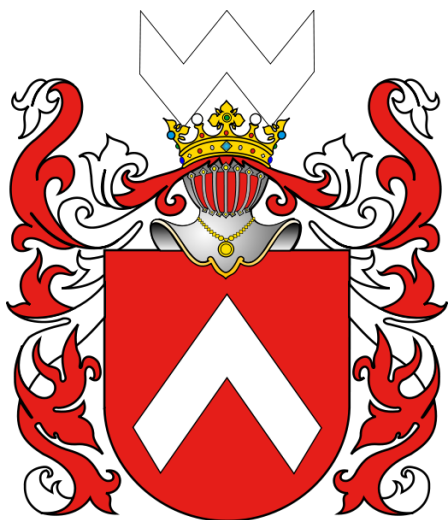
Герб Богдана Хмельницького з козацького реєстру 1649 р.

Герб з меморіальної дошки на колишній єзуїтській колегії у Львові

Рід Тшебінських

Тшебінський (Trzebiński) — польський знатний рід, який використовує герб Абданк II, або Тшембіцький. У червоному полі срібна кроква вістрям догори. В клейноді над шоломом ті ж зображення, що й у первинного герба Абданк. Одним із видатних представників цього роду вважають Ігнатія Тшебінського (Ignacy Aleksy Szyłchra-Trzebiński), камергера двору польського короля Станіслава Августа, нагородженого в 1792 р. Орденом Св. Станіслава. Саме зображення його герба можна побачити на надгробку Катерини Яблоновської з Оссолінських в Латинському кафедральному соборі, про яку було описано вище. Ігнатій Тшебінський був другим чоловіком дочки Катерини Яблоновської. Першим чоловіком був, Юзеф Оссолінський (Jzef Maksymilian Ossoliński z Klimuntowa h. Торуг), відомий меценат, бібліофіл, історик та один із засновників Оссоленіуму у Львові 1818 р.

Герб Тшебінський

Герб із надгробку
в Латинському
кафедральному соборі

Герб Осморог, Гералт

Осморог, Гералт (Gieralt, Cicierza, Gerald, Gieralt, Hosmorog, Osmarog, Osmarany, Osmioryg, Osmoryg, Rogyw) — польський дворянський герб. Опис герба: білий роздертий (розчахнутий) хрест у червоному полі, у кожному кінці хреста розташовані безанти, в клейнодах тетерук з припіднятими крилами. Середньовічні польські геральдисти замість загальноєвропейського терміна безант, який використовується у випадках, коли куля має жовтий колір, застосовують термін яблуко¹.

За легендою, цей герб отримав лицар Гералт (Gieralt) за розповсюдження християнської віри, яку за польського короля Мечислава (Mieczysław) майже ціла Польща прийняла. Він дуже довго опирався Божому провидінню, як і багато інших в цей час. Проте все-таки вирушив до Риму. Там, пройнявшись Божою благодаттю, через хрещення пробудився у Христі. З папської милості, цей герб на славу дому свого отримав лицар. Втім, як додає Ш. Окольський (Szymon Okolski), свою давню гербову фігуру — тетерука в клейнод виніс. Повернувшись згодом до Польщі, майже все своє багатство віддав на фінансування будівництва численних костелів і церковні фонди. Від його імені і названий герб Гералт, а від гербової фігури (немовби вісім рогів у хресті) називають Осморог².

Аналізуючи легенду, можна вирахувати орієнтовний рік виникнення цього герба. Автор вказує на польського короля Мечислава, який охрестив свій народ, більш відомого під ім'ям Мешко I (Mieszko I). Хрещення відбувалося в другій половині 60-х рр. X ст.

Найдавніша згадка про герб Гералт датується, фактично, 1384 р. У судовому документі за цей рік є опис герба, як хрест з трьома «яблуками». Але

¹ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

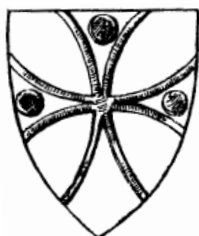
² Bobrowicz J. N. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. – T. 3 Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1839–1845.

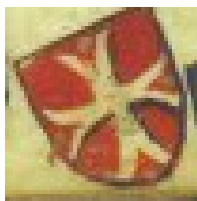
вже у 1389 р. існує інший опис — хрест з вісьмома рогами з трьома «яблуками». Єдина середньовічна печатка з цим гербом відома з 1402 р., вона представляє роздертий хрест або хрест з вісьмома раменами та трьома шарами поміж роздертими раменами (нижнього немає), клейнод відсутній¹.

Внаслідок Городельської унії 1413 р. герб перенесено на територію Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського. Герб має декілька різновидів і користуються ним близько 100 родин.

Види гербу Гералт

Перша відома середньовічна печатка з гербом Гералт з 1402 р.²

Герб із гербовника XV ст.³

Зображення гербу сер. XVI ст.⁴

Герб із польського гербовника кін. XVI ст.⁵

Герб із гербовника XIX ст.⁶

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

² Там само.

³ Неумовський А. Гербы польские в штокгольмском Codex Bergshammар. Институт Истории Польской Академии Наук, Studia Zrodlozwazcze, zeszyt XII, Warszawa – Poznan, 1967.

⁴ Ambrosius M. Arma Regni Poloniae. 1572.

⁵ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

⁶ Bobrowicz J. N. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. – Т. 1–10. – Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1839–1845.

Рід Вижицьких

У Львові герб не був поширений і зустрічається тільки у трьох храмах міста та належить єдиній родині Вижицьких (Wyżucki), яку започаткував Станіслав Вижицький. Саме він був тим спільним предком Вижицьких, які через герби представлені у місті Львові. Станіслав народився 1614 р. у Вижицях (Wyżyce) – родовому гнізді родини. У 1660 р. одружився на шляхтянці Христині Завіховській (Krystyna Zawichowska), з якою мали дві дочки та три сина – Яна, Юзефа та Миколая, єпископа Холмського. Помер у Львові й похований у бернардинському костелі. На фасаді цього храму ліворуч головного входу до сьогодні знаходиться меморіальна плита із вирізьбленим рельєфом лицаря, який стоїть на колінах і молиться. Під зображенням – напис латинською мовою:

«Тут лежить шляхетний Станіслав з Вижиць Вижицький, хорунжий кийвський, вавельницький, тимбарківський староста, полковник святої королівської величності, колись відважний воїн, нині смрад і черв. Прожив 66 років. Відійшов року Божого 1680 5 дня місяця червня»¹.

Барельєф Станіслава Вижицького та родовий герб Гералт

¹ Содомора А., Домбровський М., Кісь А. Anno Domini: Латинські написи Львова. Львів: Піраміда, 2008.

Під написом у самому низу плити розміщений герб Гералт. Цікавим він є тим, що у нього на щиті розташовані не чотири шари «яблука», як у класичному зображенні, а вісім. Дещо подібне зображення можна побачити, наприклад, у гербовнику «Arma Regni Poloniae» 1562 р. Крім щита в композиції є шолом, корона та намет. Над короною клейнод відсутній.

Наступний представник роду Вижицьких, Микола, залишив по собі три зображення свого герба, і всі вони знаходяться у львівських міських храмах.

Микола Ігнатій Вижицький (Mikołaj Ignacy Wyżycki) (1710-1757 рр.), католицький священник, краківський декан і варшавський схоласт. 6 травня 1737 р. призначений архієпископом митрополитом львівським. У 1738 р. отримав орден Білого Орла.

Одне з зображень міститься у підвалах (крипті) колишнього костелу отців єзуїтів. Від початку будівництва святині і до 1786 р. в підземеллях було поховано ченців ордену і найбільш заслужених достойників. До нині там, у підвалах, знаходиться алебастровий саркофаг Миколи Вижицького: саме там хотів бути похований митрополит львівський і навіть наказав вигравіювати епітафічний напис на кришці саркофага, але без останніх двох цифр у році його смерті. Та сталося так, що архієпископ помирає у Римі, куди незадовго до смерті вирушив у церковних справах. До Львова його тіло не було доправлене і місце поховання залишається невідомим.

На кришці домовини викарбовано латинський напис, що свідчить про майбутнього похованого в ній.

«Миколай Ігнатій з Вижиць Вижицький архієпископ митрополит львівський, що помер року божого 17...»

На одному з боків у великому медальйоні зображений барельєф митрополичого герба. В рококовому картуші посередині знаходиться герб Гералт. Над щитом поміщена шляхетська корона, на якій розташовано клейнод у вигляді тетерука. Клейнод видозмінений — у дзьобі тетерук тримає оливкову гілочку. Обабіч корони з правої сторони міститься патріарший хрест, зліва — митрополича митра та пастораль (єпископський посох). Усе це увінчує галеро (кардинальський капелюх) з 12-ма китицями, по 6 з кожного боку, що не відповідає титулу архієпископа, де мало бути ще по 4 китиці з обох боків. Внизу до щита приєднаний орден Білого Орла, про якого згадувалось вище.

Другий герб знаходиться в колишньому храмі отців бернардинів. У головній наві під самою стелею поряд з великою кількістю інших гербів можна побачити й герб митрополита. Розпис являє собою герб Гералт з неповним церковним оздобленням щита. Пастораль і митра поміняні місцями з патріаршим хрестом (якщо брати за зразок герб з саркофагу), а також відсутнє галеро.

Герб Миколая Ігнатія на гробі в єзуїтах

Герб Миколая Ігнатія у латинському кафедральному соборі

Третій герб Миколи Ігнатія вміщений у латинському кафедральному соборі, про що згадувалося вище, у розділі про герб Абданк. І знову ж таки в цьому випадку, як і в попередньому бачимо, невідповідність щодо капелюха паломника, який має бути з 20-ми китицями, по 10 з кожного боку.

Герб Миколая Ігнатія в храмі бернардинів

Наступний, останній, герб Гералт на теренах Львова належить Каролу Вижицькому. Геральдична композиція знаходиться в колишньому костелі єзуїтів. Даних про Кароля Вижицького надзвичайно мало. Інформацію про цю особу можна отримати з епітафії у храмі. На меморіальній плиті напис латинською мовою,

де зазначається, крім усього про двох Каролів з Вижиць Вижицьких, князівну з роду Святополк-Четвертинської Вижицької та Миколая Ігнатія Вижицького.

*Богу, найкращому, найбільшому
Зупинись перехожий,
пам'ятник, на який дивишся, прославляє
Карла з Вижиці Вижицького, старосту Локниці,
внука Карла Вижицького, каштеляна Волині,
правнука княгині Святополк-Четвертинської Вижицької
і майже всіх в ньому, якщо безсмертним не є
Потомство Його Родини
Він поліг!
В цьому в обох випадках імені залишилася б слава,
Помер лише у віці 18 років.
Він жив щоб бути безсмертним
Схоплений, але перш ніж мужем став, тогу і плащ віддавши,
не дивуйтеся
Передчасно душею в небо вознісся, від землі віднявся
власником Животова зі значними маєтностями,
пан і спадкоємець по крові призначив
собі безсмертну славу
і насправді вже мертвий 1754 року в місяці травні дня 31-го
буде жити у пам'яті світу.
Тут племіннику своєму мавзолей спорудив
Миколай Ігнатій з Вижиці Вижицький,
архієпископ львівської метрополії
І пам'ятник на віки печатка прикрасила
Перехожий, зітхаючи відійди, котрого смерть молодого застерігає,
щоб зрілі навчилися добре вмирати.*

Над плитою у стилізованому щиті зображено герб Гералт в оточенні латинських літер **C de W W C W C Ł**. Перші літери вказують на власника герба, а саме Кароля з Вижиць Вижицького, наступні — на посади які він обіймав. Позаду щита, який увінчує польська шляхетська корона, розміщена паноплія (військова арматура).

Епітафія та герб Кароля
 Вижицького з костелу єзуїтів

Герб Лебідь

Лебідь (Łabędź, Cygnus, Lambacz, Łabuć, Łambęć, Skrzywno, Skrzyński, Junosza) — польський шляхетський герб, один з найстаріших на території Польщі. У червоному полі срібний лебідь праворуч. У клейнодах над шоломом в короні така сама фігура. Герб Лебідь, згідно з Я. Длугошом, принесений до Польщі з Данії через Петра Дуньчика (Duńczyk) — інакше Доніна, Дуніна (Dunina) — в 1124 р. Герб був найбільш поширений на Краківській і Сандомирській землях. Актом Горodelьської унії прийнятий також литовськими родинами.

Гербом послуговується близько 250 сімей. Ось деякі з них: Дунін (Dunin), Кунцевичі (Kuncewicz), Ліпські (Lipski), Матушевич (Matuszewicz), Шостаковські (Szostakowski). Герб має понад 20 різновидів.

З середньовічного сфрагістичного матеріалу, доступного сьогодні, зображення лебедя зустрічається вкрай рідко. Так, найстарішу відому печатку з цим зображенням можна датувати 1412 р. і належала вона Доніну з Крайова (Dopin z Krajowa), берестецькому підкоморію. Як стверджує Я. Длугош, прабатьком роду Лебідів був Петро Дуньчик (Piotr Duńczyk), який у 1124 р. прибув до Польщі. Мав він герб, де лебідь знаходився у клейнодах, а в щиті знак, який Длугош у своїх працях рисує двічі. Це символ, який представляє собою монограму, що складається з літер **PETR** та хрестом внизу. Цей знак зміститься на надгробній плиті, де похований Петро та його дружина Марія. Трохи подібний символ знаходиться на печатці краківського воєводи Володимира (Włodzimierz), яка датується 1237 р.¹

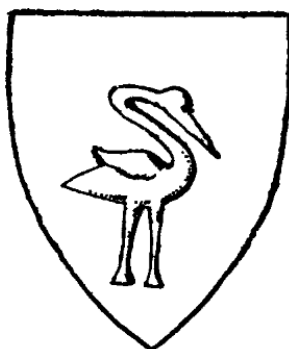
Дещо іншу думку щодо цього знаку висловлює геральдист Каспер

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

Несецький. Він зазначає: ця монограма не що інше як дві букви Е (тільки у другий бік перевернута Э) та К¹.

Герб Петра Дуньчика²

Печатка Доніна з Крайова³

Герб Лебідь у «Armorial Toison d'or»

Герб Лебідь у «Arma Regni Poloniae»

Герб Лебідь у «Gniazdo cnoty»

Герб Лебідь у «Herbarz polski» К. Несецького

Польські історики та геральдисти стверджують, що від Петра Влостовида походить рід Дунін та герб Лебідь, який принесений з Данії близько 1124 р. за правління польського короля Болеслава III Кривоустого (Bolesław III Krzywousty). Сам Петро не користувався ні прізвиськом Дунін, ні гербом Лебідь. Тільки в XIV ст. його нащадки стали називати себе Дуніними, що, ймовірно, перекинуто від слова датчанин (посилаючись на

¹ Niesiecki K. Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnymi Wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ... – Т. 1–4. – Львів: в друкарні Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1743.

² Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578.

³ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

походження), або відбулося перетворення латинської версії імені Домінік: Домин-Донін-Дунін.

Як засвідчують друковані праці з геральдики, в інших країнах цим гербом, де зображений лебідь, користувалася велика кількість родин. Насамперед сімейства з Італії, Німеччини та Франції. Ніхто з дослідників не може точно сказати про витоки цього герба в Данії, але апіорі вважали, що від данських королів пішло запозичення. Петро Влостовіц перший, хто приніс цей герб в Польщу та монархічну кров з Данського королівства¹.

Рицар Hilbolt von Swanegoen
1300 р.²

Пентесілея — легендарна цариця
амазонок³

Відомо також, що герб, де в одному з полів був лебідь, використовували данські королі з дому Ольденбург (Oldenborgske slægt). Лебідь на великому гербі королів Данії з Ольденбургської династії з'явився в XVI ст.

У Львові герб Лебідь є досить поширеним, але всі в даному разі представлені однією родиною — Дунін-Борковськими (Borkowski-Dunin). Зображення гербів переважно зустрічаються в міських храмах на епітафіях та вітражах.

¹ Niesiecki K. Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytniemi Wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ... – T. 1–4. – Львів: в друкарні Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1743.

² Heidemarie Anderlik (Hrsg.): Codex Manesse – die große Heidelberger Liederhandschrift, Heidelberg, Universitätsbibliothek (Cod. Pal. germ. 848). (Virtuelle Bibliothek). Heidelberg, Universitätsbibliothek, 2006.

³ Lefèvre de Saint-Rémy J. Le grand armorial équestre de la Toison d'or. Paris, 1430-1461.

Герб італійської родини Poggiana¹

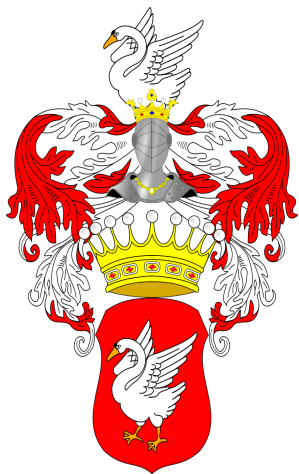

*Герб великих герцогів
з дому Ольденбург*

¹ Insignia ... XI. Insignia nobilium Veronensium, Vicentinorum. Italien, 1550-1555.

Рід Дунін-Борковських

Петро Дунін, як уже зазначалося, був першим з роду Дунін та першим, хто приніс у Польщу герб Лебідь. «Маючи прекрасні дружні взаємини з польським королем Болеславом Кривоустим та перейнявшись його великою славою монарха, спокусився на переїзд до Польщі. Деякий час перебував при дворі короля, а згодом почав здобувати собі славу рицарськими справами. Польський монарх, сповнившись повагою до Петра і заручившись рекомендацією від данського короля, наділив його великими маєтками і дав титул графа (hrabia na Skrzynnie). За дружину взяв собі жінку походження з руських князів. Звали її Марія і була вона дочкою Олега-Михайла I Святославича, онука Ярослава Мудрого, більш відомого в українській історії як Олег Гореславич»¹.

Герб Лебідь графів Дунін-Борковських з 1819 р.

До кінця середньовіччя рід Дунінів значно збільшився й розселився по значній території Речі Посполитої (Краківська, Сandomирська землі, Мазовія та Куявія). Приблизно з XIV ст. окремі сім'ї цього роду починають вирізняти свою гілку, додаючи до прізвища Дунін прізвисько, утворене від назви місцевості їхнього місцеперебування. Так виникли, наприклад, Дунін-Сульгостовські (з Сульгостова), Дунін-Борковські (з Борковиць), Дунін-Козицькі (із Козиць) та ін. Інакше в цьому періоді склалися форми Дунін-Шпотанські, Дунін-Вансовичі, в яких збереглося для нащадків прізвисько, надане колись видатному членові сім'ї від наявної через нього характерної ознаки.

Після розподілу Речі Посполитої Дунін-Борковські використовували різновид герба

¹ ???

Лебідь у зв'язку з надання їм графського титулу. У 1819 р. Леонард Вінцент, Францішек Антоній, Станіслав, Титус та Генрік Якуб отримали від імператора Франца І спадковий графський титул Дунін-Борковських з Борковиць в австрійській імперії, а в 1824 р. цей титул був підтверджений в Польському Королівстві.

Гербів львівських Дунін-Борковських у місті нараховується сім зображень. Знову ж таки, якщо дотримуватись хронологічної позиції то першим треба зазначити Станіслава.

Станіслав Дунін-Борковський народився 1782 р. Йому одному з перших в роду надали графський титул. Був членом Галицьких станів, імператорсько-австрійський камергер. 1800 р. одружився з графінею Розалією Скарбек-Михаловською герба Тшаска (Rozalia Skarbek-Michałowska z Michałowic h. Trzaska). Помер у Львові 1850 р. на 68 році життя. Герб графа можна побачити в костелі Марії Магдалини, що на теперішній вул. С. Бандери. За радянських часів храм був понищений і від поховання Станіслава залишилось лишень меморіальна плита з червоного мармуру, вмурована в стіну. На ній латиною описані достоїнства небіжчика. Зберігся також бронзовий медальйон з гербом. У щиті німецької форми червоного кольору (на що вказують вертикальні лінії) лебідь повернутий вправо. Над щитом графська корона, з якої виходить мантия, підбита горностаєм. У клейнодах лебідь повернутий вправо.

Наступна — графиня, з роду Дідушицьких Францішка (Franciszka Anna hr. Dzieduszycka z Dzieduszyz h. Sas). У 1808 р. вийшла заміж за Францішека Ксаверія Антонія Дунін-Борковського (Franciszek Ksawery Antoni hr. Dunin-Borkowski z Borkowic), брата Станіслава. У цієї подружньої пари було 5 синів та 2 дочки. Герб графині знаходиться в колишньому храмі бернардинів на пам'ятній плиті у вигляді зрізаної зверху та знизу плястри. В середині — барельєф ангела смерті, що обіперся на медальйон з профілем жінки (можливо, самої Францішки Анни). Під барельєфом постамент з написом польською мовою:

Францішка з графів Дідушицьких графиня Дунін-Борковська

* 31 серпня 1783 – † 18 травня 1852 у Львові.

Єжи внук бабці поставив.

*Герб Станіслава
Дунін-Борковського*

*Шлюбний герб Францішки
Дунін-Борковської
з Дідушицьких*

Над ангелом поміщений медальйон з двома щитами. Перший герб Лебідь а другий Сас (Sas) яким послуговувався рід Дідушицьких. Над двома геральдичними щитами знаходиться дещо знищена дев'ятизубцева графська корона з клейнодом у вигляді лебедя, повернутого вправо.

Наступні герби Дунін-Борковських належали прямим нащадкам графів Франца та Францішки. Так, герб їхнього сина Едварда можна побачити в храмі св. Антонія на вул. Личаківській. Едвард Каміл Дунін-Борковський з Борковиць (Edward Kamil hr. Dunin-Borkowski z Borkowic) народився 1812 р. у Городку, тепер Заліщицького району Тернопільської області. Як і батько та дядько, був членом Галицьких станів. Одружився з Лаурою Теклею Євою, графинею Красицькою герба Рогала (Laura Tekla Ewa hr. Krasicka z Siecina h. Rogala), з якою мав четверо дітей — 3 сина та 1 дочка. Помер у 1859 р. на 47-му році життя. Елітафія графа Едварда у храмі досить скромна — у вигляді дошки, де знаходиться медальйон з його профілем. Внизу напис польською мовою:

Едвард граф Дунін-Борковський
*17 липня 1812 в Городку над Дністром –
† 23 вересня 1859 у Відні.

Вгорі плити розташований герб Лебідь. У щиті червоного кольору (вертикальна штриховка) фігура лебедя повернута вправо. Над щитом стилізовано дев'ятизубцева графська корона.

Черговий член родини має найбільше зображень свого герба. Єжи Север Северин Дунін-Борковський (Jerzy Sewer Seweryn hr. Dunin-Borkowski z Borkowic) народився 1856 р. у Дубецьку, Польща. Був повітовим маршалком Тереховлі, а також кавалером Суверенного військового Ордену Госпітальєрів Святого Івана Єрусалимського, лицарів Родосу і Мальти (Мальтійського ордену). 1884 р. одружився з Єлизаветою, графинею Лось герба Діброва, про який вище описано. Помер на 52-му році життя, у 1908 р., залишивши по собі восьмеро дітей — 5 синів та 3 дочки. Два з

Герб на вітражі в Латинському кафедральному соборі

трьох гербів Єжи Северина можна бачити на будинку, що колись йому належав, — теперішня вул. Гоголя, 8. Перший знаходиться над головною в'їзною брамою під балконом. За своїм виконанням дуже схожий на герб Станіслава з костелу Марії Магдалини. Лишень у храмі герб виконано з бронзи, а на будинку — це ліпнина. Другий герб розташований над парадними вікнами другого поверху. Геральдична композиція в цьому випадку вражає. На великому картуші поміщено два герби Лебідь та Діброва. Картуш увінчує графська корона з клейнодом у вигляді лебедя. На стрічці під щитом латинський напис: **OMNIA AD HONOREM (ВСЕ ДЛЯ ЧЕСТІ)**.

Герби графа Єжи Севера Северина Дунін-Борковського

Гербова композиція по вул. Гоголя, 8

Герб в костелі Марії Магдалини

Третій герб графа знаходиться в Латинському кафедральному соборі у вигляді вітража у вікні з правої сторони вівтаря, навпроти скульптури св. Єроніма. Вітраж цікавий тим, що на ньому, крім герба, зображений сам граф. Єжи Север Северин стоїть на колінах, склавши руки до молитви, повернутий у бік герба. Герб тут представлений у класичній польській геральдичній традиції. В червоному полі срібний лебідь з золотим дзьобом та сірими лапками повернутий вправо. Щит увінчує шолом, вкритий червоним наметом. Над шоломом графська корона з клейнодом у вигляді лебедя. На вітражі також подано напис польською мовою:

св. Георгій... комес Дунін-Борковський

Герб Сас, Драг

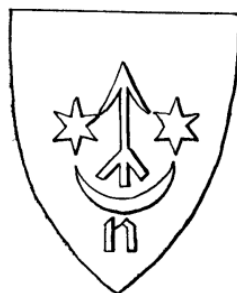

Сас, Драг (Sas, Drag) — шляхетський герб, до якого належала більша частина руської шляхти в Галичині. Герб має угорське походження, за що й отримав другу назву Драг.

Опис: в блакитному полі золотий півмісяць рогами догори, на кожному з рогів — золота шестикутна зірка, а по середині стріла вістряєм верх. У нашоломнику — 7 павиних пер, простромлених срібною стрілою ліворуч. З праць Я. Длугоша цей герб подає тільки рукопис Лентовського, не знайий цей герб ні «Armorial de Gelre» з 1370-1395 рр. та навіть «Armorial Toison d'or» та гербовник Амброзія з Ниси.

Герб Сас на печатках Германа Сваричовського, Ілька Стечка Черкаського та інших¹

Печатка Яцька Дідушицького²

Середньовічних документів, які б містили цей герб, дослідниками не знайдено, правда, є декілька печаток, але всі вони походять з 1464 р., хоча

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

² Там само.

і представляють різновиди класичного герба Сас. Так, на печатці Германа Сваричовського (Herman Swaryczowski), Ілька Стечка Черкаського та інших стріла у щиті перекручена, тобто розміщена оперенням догори, а наконечником у середину півмісяця спрямована. Натомість на печатці Яцка Дідушицького (Jasko Dziedoszycki) стріла спрямована вістрям догори, але замість оперення з стріли виходить три розгалуження. А під півмісяцем знаходиться латинська літера «n», написана мінускульним шрифтом. Середньовічний клейнод також невідомий¹.

Герб Сас виступає в багатьох відмінах, до яких належали такі роди, як Білинські (Biliński), Лахніцькі (Lachnicki), Бачинські (Baczyński), а в графському варіанті використовували Дідушицькі (Dziedoszycki), Комарницькі (Komarnicki), Уруські (Uruski), з доданими ранговими коронами та щитотримачами. Загальна кількість родин, що використовували герб Сас, сягає восьми сотень.

Герб баронів Dragffy
з грамоти 1507 р.

Герб Сас з гербовника
за 1578 р.²

Герб Сас з гербовника
за 1621 р.³

Історія та легенда цього герба переплітаються, що може свідчити про давнє походження не тільки геральдичного знака як такого, а й про саму назву герба.

Вчені виводять герб угорського походження, пов'язаного з волохами, що осіли ще в XIII ст. через угорських королів на територіях Мармарошу, зокрема з метою створити системи захисту проти татар. На території

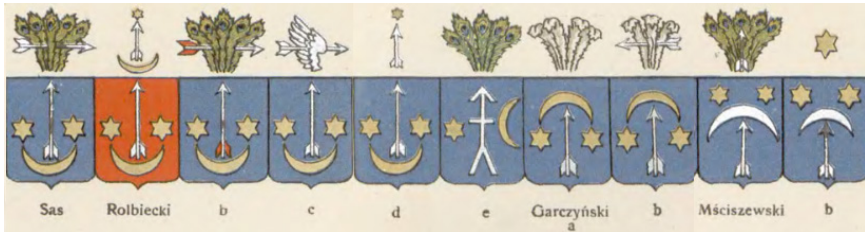
¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

² Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578.

³ Germański S. Summariusz kleynotow, abo herbów państwa y rycerstwa Korony Polskiej y W. X. Litew. z roznych autorow: a mianowicie z Bielskiego, z Paprockiego y scriptow S. S. Jagodyńskiego zebrany, a dla snadniejszego nalezenia czytelnikowi wedle obiecadła sporządzony y wydany. Litograficzny repr. z wyd.: Kraków w druk. dziedziców Jakuba Sybeneychera, 1621.

Галицької Русі перші представники роду Сасів з'явилися вже у 1359 р.¹

Згідно з Ф. П'єкосінським, ранні згадки цього герба в Польщі походять з XV ст., а перше збережене зображення на печатці — з 1464 р. Більшість сімей — це переважно дрібна шляхта зі Східної Галичини, хоча не бракувало також відомих родів з інших районів Польщі².

Різновиди герба Сас³

Походження назви герба нез'ясоване. Згідно з однією версією, назва Драго-Сас походить від імені, або прізвища, воеводи Саса, нащадка Драга з роду, який від імені Угорщини управляв Молдавією. Але у східній прикордонній зоні Угорщини, насамперед у Трансільванії, проживало багато саксонських поселенців. Можливо, відлунням родових зв'язків волохів з німецькими поселенцями є саме слово «Сас», яке первинно було прізвищем, а пізніше стало назвою цілого роду.

Також має місце версія історика Юзефа Костржевського, який зазначає, що назва Сас читається з угорської як «шаш», що в перекладі — орел. У свою чергу «drago — drága» означає — дороги. Угорське походження назви пов'язується з історією міграції волохів. За цією теорією абсолютно помилково прив'язувати назву герба з німецьким племенем саксів — звідси, найімовірніше, хибне визначення для волохів — «брати германців». Хоча саме сакси дали імпульс до переселення на територію Румунії в період панування Казимира Великого і Людовика Угорського.

В Угорщині таким самим гербом (деколи представлений із золотою стрілою) від XV ст. послуговується сім'я Dragffy, що підтверджує угорсько-волохське походження герба, особливо за схожості прізвища до альтернативної назви герба Сас⁴. Як згадувалося воевода Сас у

¹ Dobrzański-Demkowicz B. Szlachta zagrodowa Ziemi Czerwieńskiej. Jej pochodzenie i przeszłość. Stanisławów, 1938.

² Piekosiński F. O źródłach heraldyki ruskiej. Rozprawy Akademii Umiejętności Wydział Historyczno-Filozoficzny, seria 2, T. 13, Kraków 1899.

³ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909

⁴ Kostecki R. Rodziny herbu Sas. Режим доступу: <http://www.genealogia.okiem.pl/sasi.htm>

1354-1358 рр. керував землями, які в подальшому стали Молдавським князівством. Правив під сюзеренітетом угорського короля Людовика I Угорського. Сас успадкував престол від свого батька Драга, який жив в середині XIV ст. Драг є предком дворянських сімей Dragfi, Dragffy, Dragffy de Bélték та Béltéki Dragffy, які використовували герб Сас і були поширеними в Трансільванії, Волощині та Польщі.

Натомість К. Несецький у своїй праці пише, що походження цього герба пов'язане із Саксонією, звідси і назва Сас. З Саксонії граф Гуйд (Hujd) прибув до Угорщини, звідкіля він, згідно зі свідченнями Войцеха Стрепи (Wojciech Strepa), з чималим військом до руського князя Лева прибув і, об'єднавшись з Литвою, Мазовецьке князівство спустошили. В нагороду за його лицарські вчинки, окрім інших подарунків, ще йому князь свою близьку родичку (овдовілу братову?) у дружини віддав. Осівши в Руському краю, для своїх нащадків з різноманітних сімейств, які себе цим гербом представляють, став батьком¹. Б. Папроцький доводить, що цей дім колись в Угорщині був впливовим: «...бо червоні золоті з цим гербом, вибитим бачено, і може означати, що колись суперінтендантами були предки їх, і в монетних дворах таку монету карбувати розпоряджалися»².

В Галичині та у Львові, зокрема серед багатьох родин, таких як Крушельницькі, Кульчицькі, Жеребецькі, Кобилянські, Коморовські, Тарнавські, Терлецькі, Яворські та інші, можна виділити тільки деякі, що залишили по собі зображення свого родового герба Сас. Це Дідушицькі, Даниловичі та Ангеловичі.

¹ Bobrowicz J. N. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. – T. 1–10. – Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1839–1845.

² Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

Рід Ангеловичів

Антоній Ангелович — перший митрополит відновленої Галицької митрополії, Єпископ Перемишльський і Холмський. Ініціатор заснування греко-католицьких парафій на Буковині, вчитель австрійського імператора Йосипа II.

Народився 14 квітня 1756 р. в сім'ї священика. За рекомендацією єпископа Льва Шептицького посланий на навчання до нововідкритої генеральної духовної семінарії для греко-католиків «Барбареум» у м. Відень, яку закінчив у 1781 р. зі ступенем доктора богослов'я. Висвячений на священика в 1783 р. Від цього року — перший ректор новозаснованої Греко-католицької семінарії у Львові, почесний ректор Львівського університету, професор догматики. Дбав про обов'язкове вивчення семінаристами рідної мови та обрядів. Написав історію української церкви.

Митрополит Антоній Ангелович посідав митрополічу кафедру в тяжкі часи. 1809 р. Галичина була окупована польським легіоном армії Наполеона. Всі урядові посади перебували в руках поляків або їх прихильників. Від митрополита вимагали, щоб він виголошував накази Наполеона. Церковні цінності skonфісковано. Митрополит змушений був тікати до Бескидів, але по дорозі його заарештували і відвезли на суд до Стрия. В той самий день австрійські війська розгромили польський легіон — і митрополита та його супутників звільнили. Своє правління Антоній Ангелович присвятив головним чином відновленню зруйнованих поляками шкіл. За відданість Австрійській імперії нагороджений орденом Леопольда. Помер 9 серпня 1814 р. у місті Львові та похований в соборі Святого Юра¹.

У Львові герб митрополита можна побачити в цьому ж таки соборі. На одній із центральних колон разом із гербом міститься зображення Антонія Ангеловича із меморіальним написом старослов'янською мовою.

¹ Полонська-Василенко Н. Історія України. — Мюнхен, 1972–1976. — Т. 2.

Герб представлений скромно: у медальйоні круглої форми розташована фігура герба Сас — півмісяць рогами догори з шестипроменевими зірками на кожному з рогів, посередині стріла, вістрям спрямована в верх.

Меморіальний напис та герб митрополита Антонія Ангеловича у соборі Святого Юра

Рід Даниловичів

Даниловичі — давня українська православна шляхетська родина, яка у другій половині XV-XVI ст. залишила православ'я та перейшла у католицизм. За часів контрреформації у Речі Посполитій багато представників роду стали вірними її прихильниками, рішуче виступили на захист інтересів Католицької церкви. Даниловичі підтримували діяльність найактивніших католицьких орденів, зокрема єзуїтів, ставши їх великими опікунами та благодійниками. Обсяг фінансових пожертвувань Даниловичів релігійним інституціям засвідчував їх входження у XVII ст. до лав польсько-литовсько-руської магнатерії¹.

За однією з версій, рід походить від руського боярина Данила Дажбоговича, дідича Задеревець. В 1371 р. він отримав від королеви Єлизавети за надані послуги королеві Людовіку села Лисовичі (Lisowice), Дугунґ (Гериня?) і Hrehorów (Григорів), що межували з його маєтками. Також Данило одержав в 1394 р. від Ягайла (Jagiełła) Чагрів (Czachrowo), Загвіздя (Żahwozdzie) і Журів (Żurów) з трьома присілками в галицькому та жидачівському повітах за умови військової підтримки².

За другою версією це вельможне сімейство себе відносить до Ганілів чи Гунілів, що нібито походять від готських королів. У творі Флавія Вопіска є лист Луція Доміція Авреліана, римського імператора кінця III ст., до Авіта (римський воїн і поет), в якому згадує Ганілію (Гунілу), котру за жінку взяв Боноз (римський імператор-узурпатор), який по смерті Авреліана покликаний був на правління Римською імперією. І додає: рід Ганілів є перший з-поміж семи найвпливовіших готських родів.

К. Несецький зазначає: «З плином часу рід Ганілів почали називати Данилами через видозмінену літеру Г на Д, а згодом і на Даниловичів ймення перетворилося. Проте, очевиднішим до правди буде припущення хроніста-

¹ Целуйко О. Рід Даниловичів у кінці XVI - на початку XVIII ст.: історико-генеалогічне дослідження: дисертація канд. іст. наук: 07.00.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л., 2003.

² Boniecki A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T.-2. Warszawa: s.n., 1899-1913.

монаха Ш. Окольського, який доводить, що граф Гуйд, перший з Угорщини з гербом Сас, на Русь прийшов і разом з Данилом Романовичем, як і з його сином Левом, переможно ворогів громив. Гуйд був у великій пошані короля Данила: монарх видав за нього свою небогу. Угорський граф сина ж назвав Данило — ім'ям хресного батька, Данила Галицького. Згодом, як зазвичай на Русі, онука Гуйда почали звати — Даниловичем¹. У цій праці є посилання на хроніку Войцеха Стрепи.

На державній політичній арені Даниловичі з'являються у XVI ст. Однак тривалий час вони не спромоглися перетнути межу між багатою шляхтою і магнатерією. Увійти до політично-економічної верхівки Речі Посполитої вдалося синам львівського хорунжого Станіслава Даниловича — Миколаю та Яну. Вони скористалися політичною ситуацією, що склалась у Речі Посполитій, потрапили до двору Сигізмунда III, де здійснили успішну кар'єру. Ян і Миколай Даниловичі отримали сенаторські посади, двірські та земський уряди, низку староств. Їх соціальне становище закріпили також вдалі одруження.

Наступне покоління Даниловичів-магнатів зуміло втримати попередні позиції. Міцне економічне підґрунтя, підтримка королів Сигізмунда III (Zygmunt III Waza) та Владислава IV (Władysław IV Waza), шлюби з найвідомішими магнатськими родинами (Жолкевськими, Опалінськими, Тенчинськими, Вишневецькими, Семашками, Сапігами, Оссолінськими та ін.) дозволили синам Миколая та Яна Даниловичів посісти міністерські та придворні уряди, утримувати значне число староств. Найбільш вдало склалась кар'єра великого коронного підскарб'я Яна Миколая Даниловича, що належав до найбагатших та найвпливовіших людей часів Владислава IV. Однак уже в 30-х рр. XVII ст. вимирає чоловіча лінія Олеської гілки Даниловичів².

У Львові герб Сас належить одній із яскравих представниць роду Даниловичів Софії Теофілії.

Софія Теофіла Данилович (Zofia Teofila Daniłowicz z Zaderewicz h. Sas) (1607-1661 рр.), дочка Яна воєводи руського і Софії з Жолкевських, мати майбутнього короля Яна III Собеського (Jan III Sobieski h. Janina), народилася в Журові. У травні 1627 р. вона вийшла заміж у Жовкві

¹ Niesiecki K. Herby y familie rycerskie tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego. – T.-1. – Lwow: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728-1740.

² Целуйко О. Рід Даниловичів у кінці XVI - на початку XVIII ст.: історико-генеалогічне дослідження: дисертація канд. іст. наук: 07.00.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2003.

Герб з церкви Стрітення Господнього

*Портрет Софії Теофілії
з Даниловичів Собеської¹*

за овдовілого королівського підчашника Якуба Собеського внаслідок чого всі маєтки, які раніше належали Жолкевським, і частина майна Даниловичів, а також два будинки у Варшаві та безліч фамільних коштовностей переходять до Собеських. Зі своїм чоловіком проживала у м. Жовква, де займалася вихованням дітей. Із семи дітей, що були у них, тільки Ян, Марко та Катерина досягли повноліття, решта повмирала в дитинстві.

Відома своїм сильним, майже чоловічим характером, Теофілія, повна енергії і підприємливості, допомагала чоловікові в управлінні величезною нерухомістю. Дбала не тільки про фінанси роду, але також про його стабільність, запобігаючи в 1652 р. ме-зальянсу, до якого могло дійти, коли Ян був закоханий у доньку охмістра Павла Орховського (Paweł Orchowski); протестувала також проти зв'язку з Марією Казмирою д'Аркен (фр. Marie Casimire Louise de La Grange d'Arquien, пол. Maria Kazimiera d'Arquien).

Владний характер заборонив дочці Катерині, закоханий у Дмитра Вишневецького, вийти за нього заміж і змусили її на шлюб з князем Владиславом Домініком Заславським-

¹ Loski J. Jan Sobieski, jego rodzina, towarzysze broni i współczesne zabytki. Warszawa, 1883.

Острозьким. У березні 1653 р. каштелянова вирушила на понад п'ятилітнє паломництво до Італії. Теофілія померла в Жовкві 1661 р., де і була похована на початку лютого в домініканському храмі Св. Йосафата. Цей монастирський комплекс був раніше збудований на її кошти, як усипальниця для улюбленого сина Марка. Пізніше її останки перенесли до Любліна, а остаточно перепоховані в краківському костелі Св. Трійці в склепі під каплицею Богоматері Розарії.

У Львові герб Сас, що належав Софії Теофілі знаходиться на тимпані церкви Стрітєння Господнього, що колись була костелом Матері Божої Громничої з монастирем кармеліток босих. Костел і монастир кармеліток босих зведені на ґрунтах, наданих Якубом і Теофілією Собеськими. Проект кам'яного костелу розроблений італійським архітектором Джованні Баттистою Джизлені у 1642 р. За зразок послужив фасад храму Санта Сусанна в Римі. Спорудження з перервами тривало від 1644 до 1692 р. Завершено завдяки фундації польського короля Яна III Собеського. Тимпан храму увінчує картуш з подвійним гербом: Яніна — Собеських та Сас — Даниловичів. Геральдична композиція виділяється від загального вигляду храму. Причина полягає в тому, що матеріал, з якого зроблено герби, значно світліший за потьмянілий від часу та вкритий мохом фасад храму. Деякі фрагменти композиції відсутні і тому складається враження неприродності. Картушем мав увінчуватися шолом, який збитий, і тому корона, що мала бути над ним, висить у повітрі. Понищений децю і намет, який спадає на картуш.

Рід Дідушицьких

Рід Дідушицьких (Дзедушицьких) герба Сас — один із давніх шляхетних родів у Галичині.

Найдавніші згадки про предків Дідушицьких знаходяться у вироках, виданих від 1400 до 1430 рр. при князеві Теодорі (Федір) Любартовичу, який, будучи сином литовського князя Любарта та внуком Гедеміна, після різних випробувань долі отримав від двоюрідного брата свого, короля польського Владислава Ягайла, право на лен — жидачівський повіт, і там в головному місті повіту осів.

Вироки ці стосуються суперечок щодо границь між власниками земель. І мають вони велику цінність для дослідників, бо стосуються або безпосередньо справ предків Дідушицьких і їх володінь, або вказують на їх участь в інших, схожих випадках. Бо в тодішній феодальній Європі, так і в Польщі, не видавав князь таких вироків самовільно, а за згодою найзнаменитіших панів, які, згідно з потребою, разом з чиновником, в даному випадку — старостою жидачівським, про стан речей спершу на місці довідувались. Підтвердженням цього є документи, де зазначалося: **«Прийшов перед Нами та перед Панами нашими: Пан N. скаржився та позов подав і т.д. ...»**, **«...і положив свої межові листи перед Нами та перед Панами...»**, **«...а судив цей суд Пан NN. та Пан NN. ...»**. З цього випливає, що князь фактично головував у таких судах і його печаткою вироків затверджувались. Отож між тими Панами радними, які зазначені в цих документах, один — з 1411 р., а другий — з 1427 р., згадуються двоє Дідушицьких. Це дає нам змогу стверджувати про їх високе значення та становище в суспільстві. Шкода, що оригіналів таких документів до нашого часу дійшло обмаль. Так, найстаріший за датою вирок за князя Теодора Любартовича з 1400 р. знаний з пізніших записів, який зазначає, що був виданий у справі про земельну межу Івашкові Дідушицькому (Iwaszko) дідич Сихова (село в Стрийському районі Львівської області) та Давшацькому, Лодавшецькому і Лотатницькому з Лотатників (розташоване поряд цього села)¹.

¹ Dzieduszycki M. Kronika domowa Dzieduszyckich: Obbita w dwustu exemplarzach nakladem familii dla własnego uzytku Z. Drukarni Z.N. Ossolińskich. Lwów, 1865.

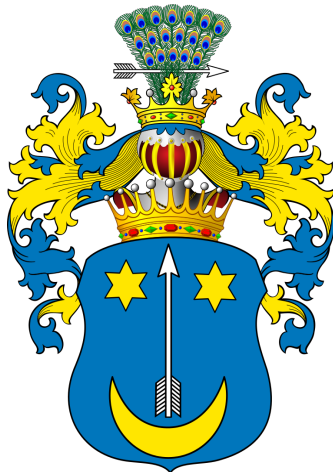
Рисунки представників роду Дідушицьких з праці Б. Папроцького¹

Як уже зазначалося, рід Дідушицьких був великий та потужний у всіх сферах великої Речі Посполитої. Недарма саме завдяки високому становищу Тадеуш Дідушицький один з перших (після Сераковських) отримав у 1775 р. графський титул. Опісля у 1777 р. його брат Домінік здобуває для себе та нащадків також титул графа з гербом Сас, але з відміною в клейнодах.

У першому випадку герб має нашоломник у вигляді чорного коронованого орла, в другому — замість орла п'ять пір'їн павича, що прошиті срібною стрілою зправа наліво².

Графський герб Тадеуша, наданий в 1775 р.³

Графський герб Домініка наданий в 1777 р.⁴

¹ Dzieduszycki M. Kronika domowa Dzieduszyckich: Obbita w dwustu exemplarzach nakladem familii dla własnego uzytku Z. Drukarni Z.N. Ossolińskich. Lwów, 1865.

² Górzynski S. Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne. Warszawa: Wyd. DiG, 2009

³ Gajl T. Herby szlacheckie Polski poroźbiorowej. Gdańsk: Wyd. L&L, 2005.

⁴ Там само.

У Львові герб Сас родини Дідушицьких зустрічається не часто, незважаючи на те, що представників цієї родини у місті проживало багато. До слова, історик В. Лозинський, про перших Дідушицьких у Львові згадує в XVI ст. А саме, 1575 р. Констянтин Корнякт бере за дружину Анну Дідушицьку (?-1616 р.), дочку шляхтича Вацлава. Проте найвідоміший представник цього роду меценат, колекціонер, природознавець, політичний діяч Володимир Дідушицький (1825-1899 рр.) не залишив по собі жодної геральдичної композиції на архітектурі міста Львова. Отож два герба знаходяться в Латинському кафедральному соборі і по одному — у бернадинському костелі та на палаці Туркулів-Комелло.

У головному храмі римо-католиків у Львові у бабинцю поміщена невелика меморіальна плита, присвячена графам Войцеху та Северині Дідушицьким. Войцех (Wojciech hr. Dzieduszycki z Dzieduszyzc h. Sas) (1848-1909 рр.) був відомим ученим в галузі археології, історик, філософ, драматург, літератор, міністр Галичини (1906-1907 рр.), парламентарій, професор Львівського університету, публіцист. 1873 р. одружився на далекій родичці Северині (Ян Петро був їхнім спільним прапрадідом).

Герб розміщено на лівій стороні плити і представляє собою класичний Сас. Однак зображення на плиті виконане у двох кольорах — золоте окантування усіх частин геральдичної композиції та чорний фон. Також на гербі відсутній геральдичний знак гідності, який вказує на графський титул володаря герба — під шоломом дев'ятизубцева корона. Хоча нашоломник зображений із дев'ятьма павиними пір'ями замість семи, як

мало би бути, що, можливо, і перегукується з дев'ятьма перлами на короні.

Ще один герб, який належить Дідушицьким, знаходиться на так званому палаці Туркуло-Комелло. Ця будівля є пам'яткою архітектури та першою у Львові у стилі ранньої неоготики. Знаходиться на вул. Пекарській, 50. Палац мав багато

Меморіальна плита з гербом Сас Войцеха та Северини Дідушицьких у Латинській катедрі

власників, був власністю гр. Дідушицьких, Комелло (Comello), Туркуло (Turkuł), Мієрів (Mier), Полетилів (Poletyło), Батицьких (Batycki). Палац збудовано близько 1840-1843 рр. (1810-1830 рр.) за зразками венеційської готики на замовлення графа Генрика Дідушицького¹. Генрик Северин Ігнацій Дідушицький (Henryk Seweryn Ignacy hr. Dzieduszycki z Dzieduszyce h. Sas) народився 1795 р. у Вроцлаві, внук згаданого вище Тадеуша (один із перших отримав графський титул). У 1830 р. бере шлюб з графинєю Теодозією Мелжинською герба Новина (Teodozja hr. Mielżyńska h. Nowina), з якою має четверо дітей — три дочки та один син. Помирає у молодому віці 49 років у Познані².

Окрім герба Сас на будинку розміщені ще декілька гербів. Перший належить дружині Генрика Теодозії — герб Новина (Nowina). Відповідно разом з гербом Сас вони розташовані симетрично на двох центральних пілястрах головного фасаду. Наступний герб знаходиться на балкончику, який підпертий двома колонами з різьбленими капітелями, стилізованими під середньовіччя. По центру кам'яних поручів вміщено герб Тживдар (Trzywdar), що належав сім'ї Полетило.

Герб Сас на палаці Туркуло-Комелло

На цих гербах спостерігаємо прояви шрафіровки (штриховки) — тільки поля щитів позначені умовної передачі кольору. Горизонтальні лінії на щиті герба відповідають синьому кольору. Та окрім щита з гербом жодних інших геральдичних оздоб немає.

Окрім цього герб Сас родини Дідушицьких ще зустрічається в колишньому костелі отців єзуїтів. У храмі з північної сторони навпроти Розп'яття Ісуса Христа знаходиться епітафія та геральдична композиція,

¹ Мельник І., Загайська Р. Личаківське передмістя та східні околиці Королівського столичного міста Львова. — Львів: Центр Європи, 2010.

² Режим доступу: <http://wielcy.pl>

присвячена Георгію Дідушицькому та Маріанні Терезі з Замойських (Marianna Teresa Zamoyska z Zamościa h. Jelita). Ця композиція, що складається з восьми гербів, виконана з помилками та неналежним розташуванням самих гербів. Справа в тому, що права частина у геральдиці є першочерговою та відповідно більш поважною, ніж ліва. Саме тому у складених (шлюбних) гербах герб чоловіка містився з правої сторони, натомість родовий герб жінки — ліворуч. Невідомим залишається розміщення гербів матерів унизу щита, а також герби бабусь по батьківській лінії винесені взагалі за межі щита та поміщені на місце клейнодів. Герб Сас у цій геральдичній композиції представлений у класичному вигляді (щоправда, забарвлення, як і в усіх гербах у щиті, золотого кольору). У щиті — герб, на якому обабіч розгортається намет та шолом з клейнодом у вигляді трьох пір'їн, прошитих стрілою.

Геральдична композиція з гербом Сас у храмі св. Апостолів Петра і Павла

Герб Леліва

Леліва (Leliwa, Leliwczyk, Leliwita) — шляхетський герб, який носив однойменний заклік Leliwa. Згідно з публікаціями Яна Длугоша, герб походить з Німеччини. Щоправда, деякі сучасні польські дослідники не підтримують ці погляди та піддають їх критиці. Герб Леліва найбільше зосереджувався у Краківській, Сандомирській землях, а також на території познанського та руського воєводств¹. З числа понад 800 родів², що вживають головну версію герба Леліва, найбільшого політичного та майнового статусу досягли Тарновські (Tarnowscy), Сенявські (Sieniawscy) і Чапські (Czapscy). Цей герб також

використовували такі знатні особи, як: Андрій Боболя (Andrzej Bobola (1591-1657) — місіонер, єзуїт, святий Римо-католицької церкви, Юліуш Словацький (Juliusz Słowacki (1809-1849) — польський поет.

Опис: у синьому полі золотий півмісяць рогами догори, над яким розташована золота 6-променева зірка. У клейноді хвостове віяло павича, на тлі якого, як і на щиті, зображено золотий півмісяць і зірку. Намет щита синій, підбитий золотом. Існує близько 50 варіантів герба. Також гербову фігуру використовують декілька міст, гмін, повітів та воєводств на території сучасної України та Польщі.

¹ Znamierowski A. Herbarz rodowy. Warszawa: Świat Książki, 2004.

² Gajl T. Herby szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Gdańsk: Wyd. I&L, 2003.

Цікаво, що найстаріший відомий історичний герб Хорватії дуже нагадує шляхетський герб Леліва — жовта (золота) зірка з білим (срібним) півмісяцем у червоному полі. Він присутній на хорватських монетах 1196 р. на сучасному етапі він увійшов в герб Республіки Хорватія зі щитом, колір якого змінився на синій.

Різновиди герба Леліва¹

Герб міста Тарнів
(Польща)

Герб міста Синява
(Польща)

Герб Переворського
повіту (Польща)

Герб Леліва є одним із найдавніших у Польщі. Його зображення можна бачити в одних з найстаріших європейських гербовників, Armoriale Bellenville, Gelre Armorial, Armorial Toison d'Or, Armoriale Gymnich, Codex Bergshammer. Але найдавніші печатки з гербом Леліва на території Польщі

Перший відомий герб Хорватії

Герби Іллірії та Боснії в Фойніцькому гербовнику за 1340 р.²

належать Єжи Лелівіту (Jerzy Leliwita) (поч. XIV ст.), Спіцимиру (Spicymira z Piasków de Arena) та ін. З середньовічних судових документів, в яких

¹ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909.

² Rubčić S. Fojnički grbovnik. 1340.

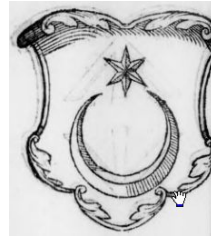
згадується герб, найдавніший датується 1399 р. Хоча у записі за 1397 р. повідомляється про герб Лелівчик (Leliwczyk)¹. Актом Городельської унії в 1413 р. герб Леліва перенесли у Литву.

Герб Леліва у
«Armorial Toison
d'Or»

Герб Леліва
у «Codex
Bergshammars»

Герб Леліва
у гербовнику Амбросія
з Ниси, близько 1572 р.

Важко сьогодні констатувати, чи якісь чужі впливи брали участь у виникненні герба Леліва, оскільки його назва, ймовірно, польського походження, натомість герб може бути запозичений. Герб Леліва належить до найстаріших польських гербів, а символіка півмісяця і шестипроменевої зірки міститься також в геральдичних системах багатьох європейських і неєвропейських держав (Німеччина, Угорщина, Голландія, Хорватія, Туреччина та ін.).

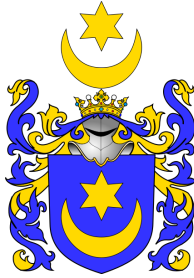
Родоводом Лелівитів займався багато істориків, починаючи від XV ст. (Ян Длугош) і до XX ст. Існує декілька гіпотез стосовно походження герба. За першою гіпотезою того ж таки Я. Длугоша, зазначається чуже походження герба або роду. У своїй праці він згадує, що протопластом Лелівитів був краківський каштелян Спицимір (Spicymir), який прибув із-за Рейну за часів польського короля Владислава I. Згодом свій первинний герб Огниво (Ogniwo), принесений із заходу, відкинув, бо породичався з польським родом, що мав в гербі півмісяць блискучий з такою ж зіркою. З тих пір нащадки Спициміра з тими автохтонами являли собою одну сім'ю, з якої далекоглядні і сумлінні господарі суспільному і власному благу були віддані². У другій своїй праці, описуючи костел у Тарнові (Tarnow), Длугош подає інше припущення: «... саме тоді шляхетський рід Лелівитів, що походить із-за Рейну, з крові

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

² Długosz J. Insignia seu clenodia Regni Poloniae, powst. 1464–1480, wyd. J. Muczkowski pt. „Bandieria Prutenorum, tudzież Insignia...” w zbiorze Rozmaitości historyczne i bibliograficzne, zeszyt 2, Kraków 1851; pt. Insignia seu clenodia regis et regni Poloniae. Z kodeksu kórnickiego, wyd. Z. Celichowski, Poznań 1885 (opisy i wizerunki herbów polskich).

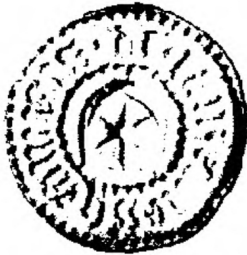

Печатка з гербом Леліва невідомого Єржи поч. XIV ст.

Первинний вигляд герба Леліва

алеманів (алемани — германське плем'я — авт.), де мали гербовий знак шестипроменеву зірку, оточену двома рогами місяця на голубому фоні, осів власне у дотеперішньому місцеперебуванні на території земель Польського Королівства»¹.

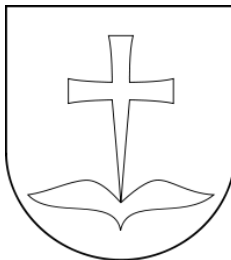

Печатка з гербом Леліва Ядвіги (Jadwigi z Leżenic), що прикріплена під Актом Городельської унії в 1413 р. (найстарша з відомих печаток, що належала жінці шляхтянці)

Більше про другу гіпотезу можна дізнатися з його ж опису костелу Всіх Святих у Кракові, який будувався за лицаря Якова Боболі (Jakub Bobola): «Той же Яків носив на зброї і щиті довгому і вузькому Огніво. Згодом його численні нащадки, з Тарнува, Мельштина і Ярослава, поріднилися з лицарями і вельможами, які прибули із-за Рейну і мали у гербі півмісяць із зіркою в голубому полі. В результаті цього з'єднання, відкинувши старий знак, почали живати як герб півмісяць разом із зіркою. Залишилися, однак, нечисленні лицарі в Польському Королівстві, передусім на Мазовщині, які послуговуються Огнівом на зброї».

Герб Огніво (Lubowla, Błoziny, Błozyna, Ignile et crux, Lubomla, Ogniewo, Włoziny) за Т. Гайлем та Й. Шиманським

Як бачимо, у переказах Длугоша виступає суперечливість. Немовби зазначеного вище було недостатньо історично, і він подає ще й гербову легенду, де сказано, що існує також переказ, наче згаданий рід і дім, який доти називався «Leliwa», не прибув із-за Рейну, й також не приніс

¹ Kłodziński A. Rękopisy Długosza o herbach polskich, Biblioteka Ossolineum, 1843, t. 5.

звідти місяця із зіркою як герба. Але по якійсь успішній і переможній битві з Угорщиною, в якій воюють аж до появи місяця і зірок (оскільки був тоді неповний місяць), лишився як доказ явленої тоді мужності та нагороджений за часів польського короля Владислава I Локетка (Władysław I Łokietek).

Про декілька інших гіпотез, які використовують в історії, виклад буде тезисним, хоча кожна з них заслуговує на детальне вивчення:

- є припущення про походження герба Леліва, що належить Станіславу Оріховському (Stanisław Orzechowski) – священнослужителю та історичу XVI ст., придворному біографу гетьмана Яна Тарновського (Jan Tarnowski). У його праці зазначено, що рід Тарновських жив у Польщі весь час, а герб Леліва такий же давній, як і герби Топор, Лодзь (Лодзя), Одровонж (Odrawąż), Наленч (Nałęcz) та інші, що доводять старовинні польські та руські привілеї¹;
- існує твердження, яке висвітлив геральдик Андрій Куропатницький (Ewaryst Andrzej Kuropatnicki). Дослідник стверджує, що герб Леліва був принесений із Риму польськими єпископами, хоча якогось доказу своїм словам не подає²;
- чергова гіпотеза належить Ф.П'єкосінському. Він виводить рід Лелівітів-Огнівів з молодшої гілки Старжів (див. герб Топор), яка в свою чергу генеалогічно поєднана із Попелідами (Popielidy)³.

Не проста справа і з походженням назви герба «Леліва». По-різному пробують тлумачити значення цієї назви. С. Оріховський вважав, що Леліва походить виключно від давньослов'янського закликку «**що це**»⁴. Натомість Зоріан Ходаковський (Zorian Dołęga Chodakowski), справжнє ім'я якого Адам Чарнецький – польський етнограф та історик початку XIX ст., стверджує, що на Україні в народних піснях, особливо шлюбних, місяць означав молодого пана, а зоря (зірка Венери, ранішня зоря), звана там також «leliwą», уособлювала молоду дівчину. В своїх працях згадує, що зображення герба бачив на червоних весільних хоругвах.

¹ Orzechowski S. Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego. Sanok: K. J. Turowski, 1856.

² Kuropatnicki E. A. Wiadomości o klejnocie szlacheckim oraz herbach domów szlacheckich w Koronie Polskiej i W. Ks. Litewskim. Warszawa, 1789.

³ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

⁴ Balicki W. Miasto Tarnów pod względem historycznym, statystycznym i naukowym. Tarnów: Józef Kärnstadt, 1831.

Відомий геральдист Ф. П'єкосінський виводив слово Леліва від імені чи прізвиська «Lel», але що, однак, це прізвисько могло б значити — не пояснив. Цікаву гіпотезу походження назви Леліва подає філолог та славіст Александр Брюкнер (Aleksander Brückner). Учений твердив, що всі назви гербів із закінченням на -awa мають топографічне походження, від ріки, над якою пращури осідали, напр. Tamawa, Rawa, Pilawa, Leliwa¹.

Слід згадати ще одну малоімовірну версію, але і вона має право на існування: назва Леліва походить від імен слов'янських божків Лелі і Полелі, яким, за міфологією, приписували зірки на небі. Підсумовуючи зазначене вище, можна констатувати, що ми маємо справу тут із старослов'янським визначенням чи назвою, якої не в змозі сьогодні пояснити.

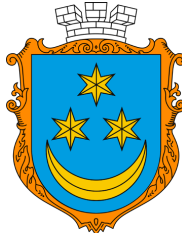
Герб Леліва належав до найбільш поширених дворянських гербів. Багато знатних сімей, які після нобілітації чи адопції використовували Леліва, були не тільки польської національності. Хоча часто в таких випадках герб усиновителя, як правило, змінювався, та безліч нобілітованих прийняло незмінений герб. Повний список родів, що користувалися гербом, сьогодні майже не можливо відтворити, з огляду на велику кількість представників

та втрати під час форс мажорних обставин на території Польщі. Хоча дослідник Т. Гайль подає 830 родів.

У Львові герб Леліва можна побачити переважно на сакральних будівлях. До прикладу: Латинська катедра — Водзіцький, храм єзуїтів та арсенал Сенявських — Сенявські, колишній бернардинський костел — не ідентифіковано. Ще один герб Леліва знаходився на палаці Голуховських, але він не зберігся. У храмі Преображення Господнього під галереєю центрального купола в оточенні 24 гербів міст Галичини, містяться герби Тернополя та Тереховлі.

Герб Тереховлі у Преображенській церкві

Сучасний герб Тереховлі

Герб Тернополя у Преображенській церкві

Сучасний герб Тернополя

¹ A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Nakładem Akademii Umiejętności, 1917.

Рід Сенявських

Сенявські (Sieniawski) — спольщений магнатський рід руського походження герба Леліва. Перші згадки про них датуються, за дослідженнями сучасного польського історика та генеолога Марка Мінаковського (M. Minakowski), кінцем XIV ст.¹

У XVI — на поч. XVIII ст. посідали високі державно-військові посади в Речі Посполитій. Це, зокрема, старости (львівські, стрийські, любачівські), воєводи (руські, волинські), каштеляни (краківські, кам'янецькі та ін.), підчашії, гетьмани (польні та Великі коронні). Володіли великими маєтностями, зокрема в Галичині (їхньою резиденцією було м. Синява та Бережани) і на Поділлі (Сатанів та ін.).

Дотримуючись хронологічного викладу представників шляхти, герби яких збереглися у місті Львові, на першому місці серед Сенявських знаходиться Прокоп. Щоправда, польська історіографія знає трьох видатних Прокопів Сенявських, які, до речі, і жили приблизно в межах одного сторіччя — поч. XVI-поч. XVII ст. Нас же цікавить Прокоп (1550-1596 рр.), син Прокопа Сенявського та Анни Остророг герба Наленч (Anna Ostrorog h. Nałęcz). Ця людина була яскравою особистістю середини XVI ст. в Речі Посполитій. Свого часу був підчашим придворним, з 1593 р. — маршалком придворним, а згодом і Великим коронним (1595 р.). У 1590 р. одружився з шляхтянкою Єлизаветою Гостомською герба Наленч (Elżbieta Gostomska z Gostomi h. Nałęcz). У їхньому шлюбі народилось четверо дітей: Єлизавета, Анна, Ієронім та Софія².

Завдяки заповіту Єлизавети Сенявської з Гостомських, дружини Прокопа, яка померла 1624 р., до 1630 р. було закінчено оздоблення фасаду костелу св. апостолів Петра і Павла, що належав ордену єзуїтів. Її внесок

¹ Режим доступу <http://wielcy.pl>

² Niesiecki K. Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ... - T. 4. - Lwów: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728-1743.

склав 121 000 золотих¹. Саме тому вдячні ченці, розписуючи храм, на центральній наві зобразили герби своїх фундаторів: Леліва та Наленч. Герб представлений досить скромно — в синьому щиті, який має ледь помітне обрамлення, знаходиться золотий півмісяць рогами догори, над яким золота шестикутна зірка.

Прокоп Сенявський
(1550-1596 рр.)²

Герби Леліва та Наленч (родів Сенявських та Гостомських)
з костелу єзуїтів

Наступний представник роду Сенявських, що залишив по собі герб, — Адам Миколай (Mikołaj Sieniawski z Sieniawy h. Leliwa). Цей герб, у Львові, можна побачити на арсеналі Сенявських, що знаходиться за адресою вул. Бібліотечна, 2.

Ця споруда побудована в 1639 р. архітектором та генералом коронної артилерії Павлом Гродзіцьким (Paweł Grodzicki) з ініціативи Сенявських. Про це зазначено на пам'ятній дошці, яка вмурована в арсенал з боку вул. Бібліотечної. На цій плиті польською мовою напис:

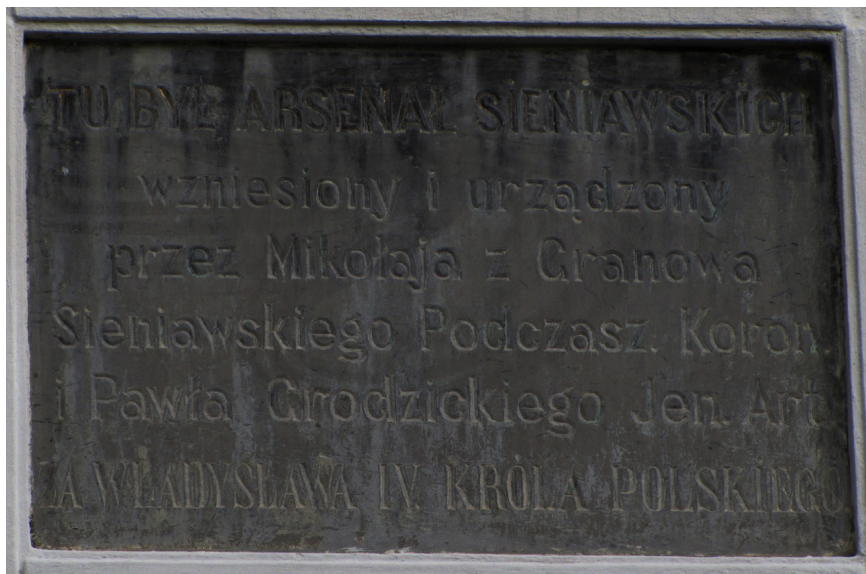
**ТУТ БУВ АРСЕНАЛ СЕНЯВСЬКИХ ЗБУДОВАНИЙ І
ПРИКРАШЕНИЙ ПРИ МИКОЛАЇ З ГРАНОВА СЕНЯВСЬКОМУ
ПІДЧАШЮ КОРОНОМУ І ПАВЛОВІ ГРОДЗІЦЬКОМУ
ГЕНЕРАЛУ АРТИЛЕРІЇ ТА
ВЛАДИСЛАВОВІ ІV КОРОЛЮ ПОЛЬСЬКОМУ.**

¹ Качор І., Качор Л. Львів крізь віки. – Львів: Центр Європи, 2004. 4. – Lwów: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1743.

² Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578.

З цього періоду походить цюколь сучасної споруди, що зведений з великих нетесаних кам'яних брил. У XVIII ст. арсенал перейшов до родини Чарторийських (Czartoryscy), а на початку XIX ст. — до сім'ї Баворовських (Baworowski), яка близько 1830 р. перебудувала його у палац стилю ампір. У 1877 р. Віктор Баворовський перевіз до будинку свою бібліотеку, яка з 1900 р. стала публічною і отримала назву Бібліотека Баворовських. Тепер тут знаходиться Відділ мистецтв Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника¹.

Дещо помилковим виявився напис на згаданій пам'ятній дошці. Справа в тому, що точно відомо дату початку будівництва, 1639 р., а також дату смерті Миколая Сенявського — 1636 р. Оскільки він нащадків не мав, а з близьких родичів — тільки по лінії брата Прокопа (середній брат Александр також був без нащадків), то арсенал переходив до іншої гілки родини Сенявських. Свідчення цього — літери на гербі, які зазначають саме представника цього відгалуження. Отож, зважаючи на це, можна твердити, що арсенал проектували чи навіть починали будівництво за Миколая Сенявського, а завершували вже за Адама Ієроніма (Adam Hieronim Sieniawski z Sieniawy h. Leliwa).

Пам'ятна плита з арсеналу Сенявських

¹ Енциклопедія Львова, т.1 (За ред. А. Козицького та І. Підкови) – Львів, «Літопис», 2007.

До слова, саме молодого Павла Гродзіцького своїм коштом Микола Сенявський відправив до Бельгії, щоб той навчився «марсового мистецтва». Похований з дружиною у домініканському костелі міста Львова.

На південному фасаді арсеналу, під еркером, зі сторони вул. Дорошенка розташований великий барельєф герба Леліва. Герб повністю білого кольору, але багато прикрашений. У декоративному картуші розміщений дивної форми щит, в якому зображений герб Леліва. Елементи герба відмінні від класичного взірця, до прикладу — у півмісяця на барельєфі проглядаються брови, ніс та рот і зірка над місяцем не шестикутна, а п'ятикутна. Таке зображення місяця досить типове серед кашубської шляхти. Одним з характерних елементів кашубських гербів було широке використання півмісяця, що найчастіше представляється з обличчям. Можливо, саме звідти пішли запозичення. Обабіч щита — латинські літери, що вказують на представників роду, кому належить геральдична композиція.

A	ADAM	АДАМ	M	MIKOŁAJ	МИКОЛАЙ
z G	ZGRANOVA	З ГРАНОВА	S	SIENIAWSKI	СЕНЯВСЬКИЙ
H	HRABIA	ГРАФ	a S	NA SZKŁOWIE	НА ШКЛІ
Y	I	I	M	MYSZY	МИШІ
K	KASZTELAN	КАШТЕЛЯН	K	KRAKOWSKI	КРАКІВСЬКИЙ
H	HETMAN	ГЕТЬМАН	W	WIELKI	ВЕЛИКИЙ

Геральдична композиція з арсеналу Сенявських

Над картушем розміщена польська шляхетська корона, а за картушем симетрично розташована військова арматура. Серед багатства зброї можна побачити пушки, шаблі, мечі, булави, рушниці та прапори, що відповідають високим військовим чинам, які посідав Адам Миколай Сенявський.

Адам Миколай Сенявський (Adam Mikołaj Sieniawski) народився 1666 р. у Варшаві. Його батьками були згаданий Миколай Ієронім та княгиня Цицеля Марія Радзівіл (Cecylia Maria ks. Radziwiłł h. Trąby). Дід Ієронім Адам титулував себе графом на Шклі та Миші і використовував різновид герба Леліва. За життя Адам Миколай займав високі посади у війську та при дворі польського короля. Документи підписував так: *Adam Mikołaj z Granowa Sieniawski hrabia na Szklowie i Myszy, kasztelan krakowski, hetman wielki koronny, lwowski, rohatyński, stryjski, lubaczowski, piaseczyński etc. etc. starosta*. Проживши 60 років, 18 лютого 1726 р. Адам Миколай помирає, не залишивши по собі нащадка чоловічої статі. Таким чином, великий і славний рід Сенявських обривається на ньому.

Адам Миколай з Гранова Сенявський

Рід Водзіцьких

Як пише історик Каспер Несецький, у зв'язку зі шведською війною, в ході якої частина записів спалена, частина забрана військами противника, а здебільшого через безлад у сімейних архівах майже не залишилося сліду від них до 1670 р. Саме в цьому часі жив Ян Вавржинець Водзіцький (Jan Wawrzyniec Wodzicki), староста Живіцький, який придбав шахту в місті Олькуш і був королівським ольборником (olbornik — збирач десятини, набивав ознаки на руді). Найраніший спогад про нього є в праці Ю.Немцевича, де мовиться: «Станіслав Водзіцький, королівський придворний, на похованні Сигизмунда Августа був присутній і ніс його тіло разом з іншими придворними. Але хто він такий і чи від нього походять інші — Водзіцькі невідомо»¹. Крім того, за 1580 р. в муніципальних актах Сохачева зареєстрований шлюбний контракт між Павлом Водзіцьким, підчасім, і Катериною Шидловською (Katarzyna Szydłowska). Від цього шлюбу залишилося три сини — Адам, Стефан, Петро і донька Малгожата (Małgorzata). А в муніципальних актах міста Лович за 1628 р. згадуються інші представники цього роду — батько Йозеф та його два сини Вавржинець та Матвій².

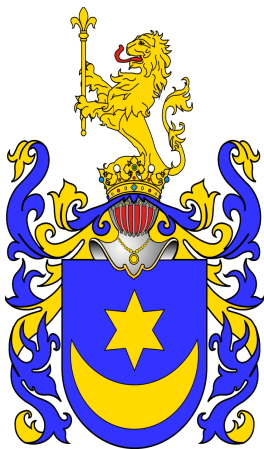
Герб наданий був Вавржинцю і Матвію за заслуги у війні з Туреччиною. Взагалі брати багато значили для тодішнього короля Речі Посполитої. До прикладу, є особистий лист Вавржинця до Яна III Собеського, де написано про запрошення на весілля доньки своєї Марії Клементини і де міститься спогад про те, що він з двома синами в 1683 р. брав участь у славній Віденській битві. Матвій же був приватним секретарем Яна III, який бездітно помер. Доказом того, що Вавржинець Водзіцький уже був шляхтичем та вихідцем зі скартабелату³ є те, що він

¹ Niemcewicz J. U. Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce z rękopisów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnymi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym. Warszawa, 1822.

² Niesiecki K. Herby y familie rycerskie tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego. — Т. 1–3. — Lwow: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1740.

³ Скартабелат (Skartabellat) — інституція часткового дворянства. Як нижча шляхта скартабелат функціонував у середньовічній Польщі. Полягав він у тому, що новонобілітовані не мали, аж до третього покоління, права обіймати посади та виконувати парламентські функції.

Герб наданий Водзіцьким
в 1676 р.

Герб наданий Водзіцьким
в 1799-1800 рр.

перебував на посаді скарбника, а пізніше підчашія¹. За Ю. Островським, герб наданий Водзіцьким 12 лютого 1676 р., і був одним із варіантів Леливи — у блакитному полі золотий півмісяць рогами вгору обернений, над ним шестипроменева золота зірка. У клейноді пів лева, що виходить з корони в праву сторону, із задертим хвостом, у правій передній лапі тримає легко нахилений скіпетр, що завершується лілією. За часів Австро-угорської влади Водзіцькі мали затвердити свій герб. Існує декілька викладів на тему вигляду цього герба, відмінних деталями.

На підставі гербовника М. Павліщева герб можна блазонувати наступним чином: на щиті із золотим краєм і графською короною в голубому полі — над золотим півмісяцем шестипроменева золота зірка². У нашлемнику золотий лев праворуч, фасції (лікторські пучки) в лапах тримає. Голубий намет підбитий золотом. Щит лежить на золотій фасції і мечі, обрмованому в золоті, які між собою в косий хрест розташувалися. Під щитом на білій стрічці девіз чорним *ASTRA PETI*. За Ю. Островським, одна лінія Водзіцьких отримала графський титул у Галичині від імператора Франца II 28 листопада 1799 р. (Ілля), друга лінія 16 жовтня 1800 р. (Францішек), підтверджений в Російській імперії 2 липня 1842 р.³

У Львові в римо-католицькій архи-кафедральній базиліці праворуч вівтарної частини на надгробку Катерини Оссолінської з-поміж чотирьох гербів, які знаходяться на пам'ятнику, є Леліва. Герб належав Станіславові Водзіцькому.

Станіслав Водзіцький (Stanisław Wodzicki z Granowa h. Leliwa) народився 1764 р. Свого часу займав високі урядові посади в державі —

¹ Niesiecki K. Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Wszystkich Kathedr, Prowincji y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ... - T. 1-4. - Lwów: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728-1743.

² Pawliszczew N. Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego najwyżej zatwierdzony, Warszawa 1853.

³ Ostrowski J. red.: Almanach błękitny: genealogia żyjących rodów polskich. Lwów, Warszawa: nakł. Księgarni H. Altenberga; Wende i Ska, 1908.

член Сейму 1830-1831 рр., голова сенату Краківської Республіки, сенатор-воєвода Царства Польського, а також кавалер ордену Святого Станіслава. 1800 р. одружився з Анною Яблоновською (Anna hr. Jabłonowska z Jabłonowa h. Grzymała), про яку мовилося вище.

Герб Леліва, на пам'ятнику відповідає тому, що представлений у гербовниках, які в свою чергу посилаються на диплом, виданий геральдичною комісією. Герб виконаний з бронзи, відповідно передача кольору відбувається за допомогою штрихування окремих частин. На щиті в голубому полі — над золотим півмісяцем шестипроменева золота зірка. Щит увінчаний графською короною. В клейнодах золотий лев праворуч, що в лапах тримає стилізовані лікторські пучки. Намет та девіз на геральдичній композиції відсутні. На цьому гербі знову ж таки можна побачити так звану кашубську традицію зображати місяць з рисами обличчя. Що в цьому разі це мало означати і як ця символіка трактується — невідомо.

*Герб Леліва Станіслава
Водзіцького на надгробку
Катерини Яблоновської*

*Герб Леліва з розписів
бернардинського костелу*

Рід Голуховських

Голуховські (Gołuchowscy) герба Леліва були поширені в краківському, сандомирському воєводствах та на Русі. Родинне гніздо цього дому Голухів знаходиться біля Каліша, з якого Петро граф на Глухові (Piotr Gołuchowski z Gołuchowa h. Leliwa) прославився у кінці XIV ст. благодійництвом. Пржеслав, воєвода каліський і генерал Великопольський, запам'ятався в історії як мужній та відважний лицар за панування Казимира Великого. Одна з ліній Голуховських отримала графський титул 17 червня 1783 р. і заклала ординацію в Скалі (Скала-Подільська) у Галичині. Саме з цієї гілки походить Агенор Голуховський. Відомі й Голуховські інших гербів: Ліс, Тржаска, Венява¹.

Герб графів Голуховських,
наданий 1783 р.

Агенор Ромуальд Онуфрій Голуховський (Agenor Romuald Onufry hrabia Gołuchowski), польський аристократ, політик австро-угорської доби, народився 1812 р. у Скалі-Подільській. Агенор завжди був лояльним до австрійської влади і саме тому займав низку важливих урядових посад в Австро-Угорській імперії, зокрема: міністр внутрішніх справ 1859–1861 рр., намісник цісаря в Галичині у 1849–1875 рр. (з перервами) – перший намісник цісаря в Галичині слов'янського походження².

У 1783 р. дід Агенора Юзеф Голуховський отримав від австрійського імператора Йосипа II спадковий титул графа у Галичині та герб, який став ще одним різновидом герба Леліва. Щит перетятий, у верхньому золотому полі двоголовий чорний орел

¹ Niesiecki K. Korona Polska przy Złotey Wolności Starożytnemi Wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ... – Т. 1–4. – Львів: в друкарні Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1743.

² Енциклопедія Львова, т.1 (За ред. А. Козицького та І. Підкови) – Львів, «Літопис», 2007.

з червоними язиками, з мечем і золотим скіпетром у правій лапі та золотим яблуком — у лівій; над головами — імператорська червона корона із золотими дугами; на грудях імператорські монограма імператора **ІІ**; у нижньому блакитному полі золотий півмісяць, над яким така сама зірка. Щит увінчує графська корона, над якою шолом з клейнодом: павиний хвіст з півмісяцем і зіркою, як на щиті. Намет праворуч чорний, підбитий золотом, ліворуч — блакитний відповідно також підбитий золотом¹.

У Львові цей герб знаходився на колишньому палаці Голуховських по вул. Листопадового чину, 16. Палац для Агенора Голуховського збудував у 1862-1865 рр. архітектор Карл Оман. Це перша споруда у Львові у стилі італійського неоренесансу². Сьогодні в палаці розташований діагностичний центр лікарні Львівської залізниці. За радянської влади герб на палаці було назавжди втрачено. Залишилися хіба що старі фотографії, де можна побачити первісний вигляд палацу з гербом Голуховських на плиті над входом. Окрім згаданого герба поряд містився ще один, а саме герб Прус ІІ (Prus II, Wilczekosy), який належав дружині Агенора Марії Кароліні Юзефі, графині Баворовській (Maria Karolina Jyzefa hr. Waworowska z Waworowa h. Prus II).

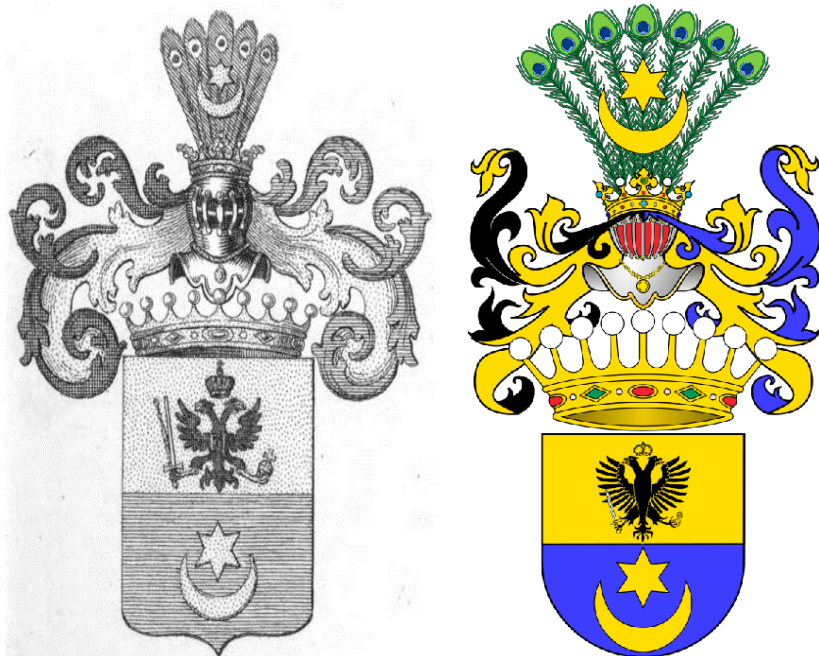
Фото палацу Голуховських³

¹ Górzyński S. *Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne*. Warszawa: Wyd. DiG, 2009.

² Бірюльов Ю. *Архітектура Львова XIX століття / Architektura Lwowa XIX wieku*. – Kraków / Краків, 1997.

³ Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/>

Крім згаданих зображень і барельєфів герба Леліва залишається ще один не ідентифікований за відсутності матеріалів про розпис. Знаходиться зображення разом з багатьма іншими геральдичними композиціями у колишньому бернардинському костелі поміж розписів у вівтарній частині. За логікою можна припустити, що належав він родинам, які були тісно пов'язані зі Львовом. До прикладу, ті ж самі Сенявські або рід Тарновських.

Герб графів Голуховських¹

¹ Bojnicic, Ivan v. Heyer von Rosenfeld, Friedrich: Der Adel von Galizien, Lodomerien und der Bukowina. Siebmacher's Wappenbuch. Nürnberg, 1905.

Герб Єліта

Єліта (Jelita, Nastae, Jelito, Koźlarogi, Koźle Rogi, Tres Nastae) — польський шляхетський герб, пов'язаний із закликом Jelito. Застосовувався в Брестській, Краківській, Сандомирській землях та в Мазовії.

Опис герба: в червоному полі два золотих списа в косий хрест вістрям догори, на них такий самий спис вістрям до низу в стовп. Інші джерела подають, що на щиті знаходиться не спис, а бойова рогатина. У клейнодах підноситься верхня половина тіла срібного козла (козерога) з чорними рогами, з витягнутими вперед і в праву сторону щита передніми лапами.

Єліта — один з найстаріших польських гербів. У середньовіччі цей герб широко використовується лише з 1338-39 рр. і згадується у судових документах під назвою Нагоди (Nagody), а з 1400 р. уже під назвою Єліта, і тільки в Яна Длугоша вперше з'являється ще одна назва цього герба — Козларогі або Козерогі (Kozlarogi, Kozlerogi)¹. Найдавніші середньовічні печатки — з початку XIV ст. Так, перша печатка з цим гербом датується 1316 р. і належала Сандецькому каштеляну Томіславу (Tomisław z Mokrska). Ще одна середньовічна печатка з Єлітою належала львівському старості Флоріану (Floryan z Korytnicy) і датується 1407 р.

Про зображення середньовічного клейноду герба Єліта відомо тільки з судового документа за 1417 р., де зазначено, що клейнод герба Єліта, або Нагоди, складався з трьох копій та козерога. Згодом козерога почали зображати одного в клейнодах цього герба².

¹ Długosz J. Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae (Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego), 12 ksiąg opisujących dzieje Polski od czasów legendarnych do 1480, poprzedzone pierwszym opisem geograficznym Polski pt. „Chorographia...”, powst. 1455–1480.

² Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

Внаслідок Городельської унії 1413 р. герб перенесено у Литву. Ним користувалося близько 550 родів Речі Посполитої, серед них Замоїські (Zamoyscy), Бельські (Bielski), Людкевичі (Ludkiewicz) та ін¹. Також фігуру Єліта мали у своїх гербах міста Замосць, Томашув Любельський, Красник і гміни Польщі Длутов, Ядув, Тересполь та інші.

Стосовно гербової легенди у Яна Длугоша записано так: «Початок історії герба згідно з однією з найзнаменитіших польських легенд — припадає на 1331 р., коли 27 вересня відбулася битва під Пловцями. Владислав Локетек (Władysław Łokietek) розбив сорокатисячне військо Тевтонських лицарів так, що з його людей тільки сорок полягло на полі битви. Наступного дня, об'їжджаючи поле бою, між трупами соратників натрапив на свого лицаря Флоріана (Floriana Szarego), який виснажився від ран і не міг пересуватися. Проявляючи мужність і відвагу на полі бою, лицар, побачивши короля, намагався самостійно заправити власні нутрощі в живіт. Побачивши це, король зі співчуттям вимовив до своїх воїнів: «Он яку цей поважний лицар терпить муку». На що Флоріан з останніх сил відповів: «Не так мені дошкуляє те, що бачиш, пане король, як злий сусід, що зі мною в одному селі мешкає». «Не турбуйся, як вийдеш з цієї ситуації живий, звільню тебе від сусідської неволі», — сказав король. Згодом, звільнивши Флоріана, Владислав Локетек, як і було обіцяно по-панському його обдарував. Деякі історики зазначають, що тоді родовий герб Флоріана зображав козла, що пізніше перемістився у клейноди, а три списи, котрими його було проколото, розміщені на щиті»².

У Львові герб зустрічається у трьох місцях — палац Бельських, костели єзуїтів та бернардинів. Якщо в перших двох випадках про власників гербових композицій відомо, то в останньому — власник залишається невідомим.

¹ Gajl T. Herby szlacheckie Polski porozbiorowej. Gdańsk: Wyd. L&L, 2005.

² Długosz J. Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae (Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego), 12 ksiąg opisujących dzieje Polski od czasów legendarnych do 1480, poprzedzone pierwszym opisem geograficznym Polski pt. „Chorographia...”, powst. 1455–1480.

Рід Бельських

Бельські (Bielski) родина з Серадзького воєводства. Походить з міст Бяла (Biała) і Воля Бельської (Bielska Wola), що в Пьотрковському повіті. Пізніше, родина, отримала місто Ольбрахціц (Olbrachcic) і стала себе іменувати Бельські з Ольбрахціц. Одна з цієї лінії, що осіла на Русі, згодом у XVIII ст. отримала графський титул на Галичині, а друга гілка у XIX ст. — титул графа в Австрії. Їхні нащадки упродовж років займали високі посади у державі, це і хорунжі, і старости, і ротмістри та каноніки. На території Речі Посполитої були й інші роди Бельських, які відносилися до різних гербів, як, наприклад, Ясенчик (Jasieńczyk), Курч (Kurcz), Погонь литовська (Pogoń litowska), Правдич (Prawdzcic), Шренява (Śreniawa), Тжаска (Trzaska), Верушова (Wieruszowa)¹.

У російському дворянстві були свої роди Бельських, що мали титули князів, але не були родичами:

- Бельські (Гедиміновичі) — удільні князі, нащадки сина Володимира Ольгердовича, князя Київського;
- Бельські (Рюриковичі) — безземельні князі, нащадки князів Ярославських, рід присікся близько 1750 р.

Зі Львовом Бельських поєднує декілька палаців та кам'яниць у місті. Юліуш Александр Роман граф Бельський (Juliusz Aleksander Roman hr. Bielski z Olbrachcic h. Jelita), народжений 1862 р. у Львові, будує для себе і нащадків паладик на окраїні міста. Тепер він розташований на вул. Коперника, 42. Дата першої побудови будівлі невідома, але перебудовано її було в 1921-1923 рр. для магнатів Бельських (арх. І. Багеньський). В 1939-1941 р. у власності графської родини залишилася половина будинку, а в другій половині 40-х рр. тут розташувалася спілка письменників УРСР. У повоєнні роки тут був Обласний міжсоюзний будинок самодіяльної творчості та Будинок вчителя. З 1958 р. у будинку

¹ Boniecki A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. 1-17. Warszawa: s.n., 1899-1913.

влаштовує вистави Польський народний театр. Нині в будівлі палацу діє Будинок вчителя, при якому працює педагогічний музей¹.

Герб графів Бельських з Ольбрахціц наданий в 1778 р.

19 листопада 1778 р. графський титул наданий Антонію Бельському (Antoniemu Bielskiemu z Olbrachcic) з префіксом hoch- und wohlgeboren (благородний і вельможний) імператрицею Марією Терезою. Разом з титулом Бельські отримали новий герб на основі родового. У червоному полі три золоті копія схрещені у зірку, середній вістрям вниз, бічні — вгору. Над графською короною шолом з короною, із якої виходить червоний намет, підбитий золотом. Клейнод: пів козла натурального кольору, повернутого праворуч. Щитотримачі: два срібних грифи з червоними язиками. Графський титул з ідентичним гербом отримав у 1895 р. і Юліуш Александр Роман Бельський, що був далеким родичем попереднього².

«Львівський палацовий» герб значно скромніший за той, що представлений у дипломі про надання титулу Бельським. В овальному (можливо, жіночий) щиті у червоному полі (що виражене як вертикальні лінії) фігура герба Єліта. Над щитом декоративна раковина, з якої обабіч щита спадають два роги достатку. Увінчує щит графська корона з кількома пошкодженими зубцями.

Герб з палацу Бельських

¹ Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини. – Львів: Центр Європи, 2008.

² Górzynski S. Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne. Warszawa: Wyd. DiG, 2009.

Рід Замойських

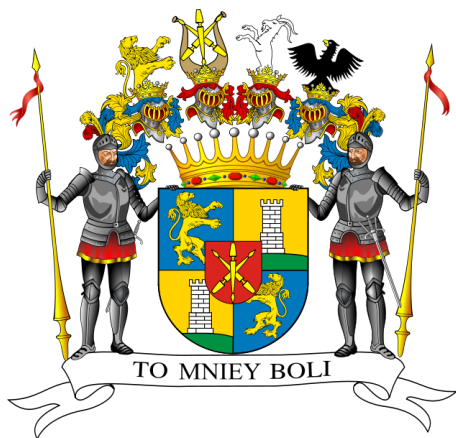
Замойські (Zamoyscy) герба Єліта поширені були в Руському воєводстві. Одним із перших вважається Мстислав герба Єліта, тиньецький абат, який з краківським єпископом їздив на так званий Пізанський консиліум 1409 р. Помер Мстислав 1410 р. Першими історично задокументованими представниками роду були приїжджі з Ленчицького воєводства, що осіли в західній частині Белзького воєводства, господарюючи на початках у двох новопридбаних селах Замосць та Вержба, поступово примножуючи багатство. Перший з них Томаш з Лазіна Ленчицького воєводства, що перебрався в Руські землі, де у Андрія Піва (Jędrzej Piwo) набував Замосць, з якого і почали називатися він та його нащадки. Деякі історики припускають, що цей Томаш був онуком згаданого легендарного Флоріана. Сини ж Томаша, Флоріан (Florian) та Матеї (Maciej), заснували дві гілки цього дому Замойських. Флоріан (друга пол. XV ст. — 1510) — протопласт старшої ординацької лінії. Матеї (друга пол. XV ст.) — протопласт молодшої ординацької лінії, в тому також всіх представників роду, що тепер живуть¹. 1780 р. представники молодшої гілки роду Ян Якуб (Jan Jakub Saryusz Zamoyski z Zamościa) та його брат Андрій (Andrzej hr. Zamoyski) отримують графський титул від імператриці Марії Терезії². Герб графів Замойських звичайно що відрізнявся від класичного герба Єліта, хоча, звісно ж, елементи його були присутні. Щит чотиридільний на хрест зі щитком (серцевим щитом). У першому полі (серцевому) польський шляхетський герб Єліта, в II та V синіх полях спинаються золоті леви, що повернуті до серцевого щита (в пащі яких має бути срібний перстень), у III та IV золотих полях на зеленій основі стоять срібні бланковані фортечні вежі. Щит увінчує дев'ятизубцева графська корона, над якою розміщені чотири шоломи з клейнодами, від правої: I — з шляхетської корони постає золотий лев вліво, зі срібним пернем у пащі; II — між буйволячими рогами геральдична емблема герба Єліта;

¹ Niesiecki K. Herby y familie rycerskie tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego. — T. 1–3. — Lwow: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1740.

² Górzniński S. Aristokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne. Warszawa: Wyd. DiG, 2009

III — з шляхетської корони постає срібний козел вправо; IV — чорний орел вправо з золотим озброєнням. Намет на клейнодах I та IV — синій підбитий золотом, а на II та III — червоний золотом. Щитотримачі — два лицарі в латах при шаблях збоку, тримають по одному спису.

Герб графів Замойських з 1780 р.

У Львові герб Замойських зображений у так званій родовій композиції, де, крім нього, представлені ще сім гербів. Знаходиться геральдична композиція в колишньому храмі єзуїтів, а належить подружжю Єжи Станіславу Дідушицькому (Jerzy Stanisław Dzieduszycki) та Маріані з Замойських.

Маріана Замойська (Marianna Teresa Zamoyska z Zamościa h. Jelita) народжена 1676 р. у Замосці. 1690 р.

вийшла заміж за Єжи Дідушицького про якого мовилося вище. По собі подружжя нащадків не залишило. Маріана через свого брата Михайла (Michał Zdzisław Saryusz Zamoyski z Zamościa) була тіткою братів Яна Якуба та Андрія, що у 1780 р. отримали графський титул.

Герб Єліта з геральдичної композиції у колишньому храмі єзуїтів

*Герб Єліта з костелу
бернардинів*

Як уже зазначалося, у розділі герба Сас залишається невідомим зображення жіночого родового герба праворуч, в цьому випадку Єліта, та схема розміщення гербів на щиті.

Ще один герб Єліта знаходиться у колишньому костелі бернардинів на площі Соборній. У головній наві поміж розписів під самою стелею, серед інших 33 гербів. Герб у храмі намальований у класичному бароковому стилі. В червоному полі три піки, щит увінчує шляхетська корона. Герб, ймовірно, міг належати двом родам, які були найчисельнішими серед усіх представників шляхти у Львові з гербом Єліта. Роди ці – Бельські та Замоїські.

Герб Мора

Мора (Mora, Morawa, Mory, Murzynowa Głowa) — герб шляхетський, з періоду династії П'ястів. На початках використовувався виключно одним родом, пізніше ним користувалися близько 50 родів. Відомо 5 гербових відмін.

Опис: в полі червоному чорна голова (голова негра) зі срібною перев'яззю на верхній частині голови (біла скроні). Над шоломом у короні три страусині пера.

Гербова легенда стверджує, що жив колись лицар Полак (або польський) і займався він справами лицарськими в землях королівства португальського. Почалася в королівстві війна з сусідньою країною. Стягнули звідусіль двоє королів великі війська на прибережному острові. А щоб багато крові не проливати з обох боків, домовилися полководці, що з кожної зі сторін вони виставлять по одному сильному і відважному воїнові, щоб у битві між собою вирішити хід війни: який воїн залишиться живим, той король і переміг, а переможений мусить йому підкоритися. Вислав португальський король Полака, а інший Мужина (Murzyn — пол. негр, чорношкірий). Коли лицарі підпливали на човнах один до одного, Полак швидко перескочив у човен Мужина, а свій відштовхнув на бік. На це Мужина спитав, що він робить. Полак відповів: навіщо нам два човни, досить і одного. А хто переможе, його й отримає. З тими словами і зійшлися у битві. Полак швидко впорався з боєм, відрубавши голову ворогові, подавши її своєму королю. За такі заслуги монарх обдарував лицаря, і герб (де зображено голову негра) навіки до нього і його потомків приписав¹.

Інші геральдисти відносять герб до сарматських часів оскільки перев'язь на чолі є ознакою давніх правителів сарматів.

¹ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

Герб острова Корсика

Герб острова Сардинія

Герб кардинала
Йозефа Ратцінґера

Герб
Бенедикт XVI

Голова негра нерідко визначається як голова Мавра, часто виступає в європейській геральдиці, зокрема в країнах басейну Середземномор'я. Особливо відомий герб королівств Корсики і Сардинії.

Голову Мавра як гербову фігуру можна знайти так само у родових і територіальних гербах, в т.ч. в Німеччині (комуни Цолінґ, Ісманінґ), Шотландії (клан МакЛелан) і Франції. Коронована голова негра в срібному полі є на гербі єпископства Фрізінґені (тепер як архієпархії Мюнхена і Фрізінгена), через що опинилася також у гербі колишнього кардинала Йозефа Алоїса Ратцінґера, як архієпископа цієї архієпархії в 1977-1982 рр. так і в його папському гербі Бенедикта XVI.

Мора (нім. Mohr) є гербом, що походить з Німеччини і відомий у польській геральдиці вже від XV ст. Б. Папроцький наводить у своїй праці латинський текст, що стосується невідомого вроцлавського єпископа Андрія з 1034 р., де міститься опис його герба¹. Цікаво, що ця розповідь торкається догеральдичного періоду.

Найстаріша згадка з судових актів із назвою Мора з'являється лише 1412 р. Ян Длуґош в «Liber beneficiorum» згадує про герб під назвою Морова (Morowa). Найдавніша відома середньовічна печатка походить з XV ст., і приписується Миколі, гнезненському архієпископові. Герб Мора зустрічається найчисленніше в історичній області Польщі – Мазовії².

Печатка гнезнінського
архієпископа Миколая
з XV ст.¹

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

² Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

Рід Коритовських

За сімейними легендами, Коритовські (Korytowski) володіли Плотичею майже 400 років. Одним із перших відомих Коритовських, за історичним джерелам, був Фелікс Щесни (Feliks Szczęsny Korytowski z Korytowa), народжений 1510 р., він був прямим предком Феліціану Коритовському. Не залишивши нащадків, шляхтич виховував як сина свого племінника Францішка Коритовського, власника Тернополя, Сидорова та інших маєтностей, а в майбутньому — маршалка тернопільської шляхти і члена парламенту Галичини.

1893 р. Юліуш Коритовський (Juliusz Leopold Franciszek hr. Korytowski z Korytowa) отримав графський титул в Австрії і відповідно нову версію родинного герба Мора. З опису у дипломі видно, що герб є повною і закінченою композицією. В червоному полі голова негра вправо перев'язана срібною перев'яззю. Щит увінчує графська дев'ятизубцева корона, над якою — шолом із золотими решетинами та медальйоном. Намет: справа чорний, зліва — червоний, підбитий сріблом. Клейнод: на шляхетській короні три срібні страусині пера. На срібній стрічці девіз чорним: **PRO REGE ET PATRIA**¹.

Герб Коритовських з 1893 р.²

Коритовський Феліціан (Korytowski Felicjan) бл. 1720 — бл. 1810 рр. — генерал-майор польських коронних військ (1762-1771 рр.), кавалер ордену Святого Станіслава. 1755-1772 рр. виконував функції коменданта Львова. У січні 1768 р. нейтралізував спробу майбутніх керівників Барської конфедерації Варецького старости Юзефа Пуласького і кам'янецького

¹ Górzyński S. *Aryстокracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne*. Warszawa: Wyd. DiG, 2009.

² Gajl T. *Herby szlacheckie Polski poroźbiorowej*. Gdańsk: Wyd. L&L, 2005.

*Збитий герб
на площі Ринок, 29*

*Палац Коритовських, село
Гроховіска Шляхецька, Польща*

Герб графів Коритовських²

єпископа Михайла Красінського оголосити під час Львівських контрактів у Львові конфедерацію.

Феліціан Коритовський у Львові проживав на Площі Ринок, 29, де до сих пір на тимпані його кам'яниці зберігся гербовий щит з короною. Проте значно пошкоджений — збита сама геральдична фігура (голова негра).

Площа Ринок, 29, «пасаж Андреоллі» — кам'яниця другої половини XVIII ст., збудована у стилі ампір. До середини XVIII ст. на цьому місці стояли дві кам'яниці, одна з них — ренесансова, збудована у XVI ст. львівськими патриціями Кампіанами. В ній у першій половині XVII ст. мешкав видатний львів'янин — бургомістр, історик, хроніст і поет Юзеф Бартоломей Зиморович. Інша кам'яниця на цій ділянці належала особистому лікареві короля Зигмунта III Вази Станіславу Дибовіцькому. У 60-70-х рр. XVIII ст. на місці двох попередніх будинків останній військовий комендант міста Феліціан Коритовський за проектом Христофора Мурадовича зводить теперішню будівлю. У будівництві брали участь полонені гайдамаки — учасники антипольського повстання 1768 р., яке носило назву Коліївщина¹.

¹ Мельник І. Львівське Середмістя: всі вулиці, площі, храми й кам'яниці. – Львів: Априорі, 2011.

² Војнічїс, Іван v. Нейер v. Розенфелд, Фрідрїх: Der Adel von Galizien, Lodomerien und der Bukowina. Siebmacher's Wappenbuch. Nürnberg, 1905.

Герб Пилява

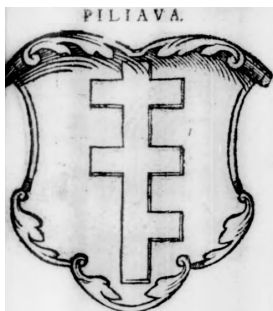

Пилява (Piława, Piława, Strzała) — польський шляхетський герб.

У блакитному полі срібний хрест з двома повними перекладами та половиною третьої (з лівого боку). Середньовічне зображення клейноду невідоме, у більш пізній час використовували п'ять страусиних пер.

У середньовічних судових документах зустрічається тільки з 1385 р. під назвою Пилява. Ця назва герба також повторюється і в пізніших документах. Хоча документ з 1387 р. подає назву герба як «Zarasy», що є помилкою, оскільки саме назва «Zarasy» відома як одна із назв герба Ястжембець (Jastrzębiec). Цікавішими є середньовічні судові документи, що датуються 1387, 1388, 1389 рр. і описують герб інакше від звичайного, а саме — гербова фігура представляла срібну літеру «Z» з верху хреста із двома з половиною раменами у синьому полі¹.

Зображення герба Пилява у гербовниках XVI ст.

Arma Regni Poloniae

*Arma baronum
Regni Poloniae*

Gniazdo Cnoty

¹ Piekosiński F. *Heraldyka polska wieków średnich*. – Kraków, 1899.

Незрозуміло було, яку роль виконує буква «Z» у гербі і чому вона поєднується з гербовою фігурою. У цьому питанні допоміг документ, датований 1476 р., в якому фігура являє собою стрілу з двома із половиною раменами у вигляді хреста. Отож, до фігури герба Лис було додано ще пів рамена з лівого боку, а сама буква «Z» є нічим іншим, як вістря стріли. Таким чином впливає, що герб Пилява не був самобутнім гербом, а виник як відміна герба Лис (Lis). Саме так, на думку історика Ф. П'єкосінського, з'явився герб, який пізніше модифікувався у Пиляву¹. Доказом цієї версії може слугувати той факт, що жоден європейський гербовник XIV – XV ст., де представлені польські герби, не подає зображення Пиляви, натомість герб Лис присутній майже у кожному. Першим, хто згадує герб Пилява у своїх працях, – це Я. Длугош наприкінці XV ст. («Insignia seu Clenodia», 1464-1480 рр.). Середньовічних печаток з гербом Пилява до нас дійшли тільки три з 1419, 1500 та 1519 рр.

Лицар Жирослав з Потока²

Первинний вигляд герба Пилява за Ф. П'єкосінським³

Гербова легендарозповідає, що протопластом роду Пилявів був лицар Жирослав з Потока (Żyrosław z Potoka). Поток, або Паток, невеличке містечко на шляху з Угорщини до Польщі. На пруській території знаходилась місцевість Пилява (тепер м. Балтійськ, Росія). Саме тут між поляками і прусами у 1066 р. зав'язалась запекла битва. Жирослав брав участь у цьому військовому поході разом з князем Болеславом IV Кучерявим (Bolesław IV Kędzierzawy). Поступатись ніхто не хотів. У ході битви відважний лицар Жирослав з мечем та зі своєю хоругвою в руках блискавично пробився в епіцентр дій впритул до супротивника, і в нерівній сутичці переміг пруського ватажка. Це спричинило паніку у серед ворогів та їхню втечу. Казимир II Справедливий (Kazimierz II Sprawiedliwy), наступник Болеслава, щоб

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

² Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578.

³ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

відзначити чесноту лицаря, тільки-но посів польський трон надав Жирославу герб, пов'язуючи його з місцем битви і назвавши Пилява. До основного хреста на його хоругві було додано ще одне рамено. Хрест став зліва двораменним, справа — трираменним. Чому не повні три рамена на хресті зображені, почав досліджувати Б. Папроцький, а пізніше й Ш. Окольський. Двічі, як пише історик, наступальним боєм нападали пруси на поляків і стільки ж разів відважний Жирослав відбивав атаки ворога¹.

Остаточо сформований герб наприкінці XIV ст. Найдавніша згадка про печатку з гербом походить з 1385 р. У подальшому, в постійній графічній видозміні, герб розділився на дві гілки — «золоту» і «срібну» Пиляви. Широкого поширення він набув у багатьох землях — Краківській, Сандомирській, Руській. Ним послуговувались десятки відомих родин. Найбільш знані — Потоцькі.

Жирослав передав своєму синові Олександру близько 1200 р. свої численні села. Олександр свого часу розподілив їх власним синам, які прийняли прізвище від успадкованих маєтків, стаючи родоначальниками нових шляхетських родів, таких як Москоржевські з Moskrzewa, Потоцькі з Potoka, Творовські з Tworowa, Станіславські зі Stanisławic, Боровські з Borowy, Слостовські зі Słostowy².

Серед інших гербом Пилява користуються міста Польщі та України: Пілава, Соколувка, Монастирська, Яблунів, Бучач, Козова, Печеніжин, Товсте, Сухостав, Тисмениця, Боджанів, Злотники, Івано-Франківськ (Станіславів), Броди, Червоноград (Кристинопіль), Червоноград (у Польщі), Городенка також герб гміни Кшишовіце і міста та гміни Наленчув.

У Львові герб Пилява зустрічається у багатьох місцях. Окрім того що герб можна побачити у храмах та адміністративних будівлях, у великій кількості він зображений на палаці Потоцьких.

¹ Bobrowicz J. N. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. - T. 1-10. - Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1839-1845.

² Там само.

Рід Потоцьких

Потоцькі герба Пилява, (Potoccy herbu Pilawa) — польський шляхетський магнатський (пізніше графський) рід. Представники роду Потоцьких — видатні державні діячі, воєначальники, діячі культури, меценати — відіграли важливу роль в історії Речі Посполитої, Австро-Угорської, Російської імперій та України.

Походять із польського села Поток (Potok), тепер у Сьвентокшиському воєводстві (Województwo świętokrzyskie), прізвище утворене, як уже зазначалося, від географічної назви. Легендарним родоначальником роду був лицар Жирослав. Перша згадка про рід походить з 1236 р¹.

Потоцькі — один із наймогутніших і найпотужніших магнатських родів у Польщі, який ступив на політичну арену з кінця XIV ст. Політичної могутності ця родина набула в середині XVI ст., коли четверо братів — Якоб, Ян, Стефан і Андрій були наближені до королівського двору.

Рід поділявся на три головні лінії:

- «Гетьманська лінія», або «Пилява Срібна» (Linia hetmańska, Srebrna Pilawa);
- «Лінія примасів», або «Пилява Золота» (Linia prymasowa, Złota Pilawa);
- «Великопольська лінія», або «Пилява Залізна» (Żelazna Pilawa).

З них перша лінія, гетьманська, відгалужена:

1-ша гілка — отримала титул графів в Австрії 1866 р. та заложила Ланьцутську ординацію Потоцьких (Ordynacja Łańcucka Potockich). З цього відгалуження Вінцент, великий коронний підкоморій, здобув від імператора Йозефа I у 1784 р. княжий титул, який згодом втратив.

2-га тульчинська — отримала графський титул в Росії 1843 та 1903 рр.

3-тя — визнані графами Французької імперії 1811 р. та отримали титул графів у Польщі 1819 р. і Росії 1843 р.

¹ Łojek J. Potomkowie Szczęsnego: dzieje fortuny Potockich z Tulczyzna 1799-1921. Wydawnictwo Lubelskie, 1981.

Пилява Золота здобула графський титул від імператора Священної Римської імперії Рудольфа II Габсбурга у 1606 р. Пилява Залізна вважається найстарішою¹.

Різновиди гербів Пилява роду Потоцьких

Герб графів Потоцьких
(гетьманська лінія)

Герб графів Потоцьких
(великопольська лінія)

Герб графів Потоцьких
(лінія примасів)

Альфред Потоцький (Alfred Jozef Marian Potocki z Podhajec h. Piława (Srebrna)) (29 липня 1822 р. Ланьцут, Польща – 18 травня 1889 р. Париж, Франція) – граф. Його дружина – Марія Клементина з Сангушків (Maria Klementyna ks. Sanguszko-Kowelska h. Rogoń Litewska), що була власницею Сатанова.

Відбувши дипломатичну службу, присвятив себе справам і публічній діяльності в Галичині, став депутатом у Галицькому сеймі і членом Дому Панів, 1867 р. призначений міністром землеробства Австро-Угорщини, з 1870 р. очолює Австрійський уряд. У 1875-1877 рр. обіймає посаду маршалка Галицького Сейму, а протягом 1875-1883 рр. – намісник Галичини. Нагороджений цісарем Францом Йосифом орденом Золотого Руна.

Відомий як меценат і запеклий поціновувач французької архітектури і мистецтва. Альфред Потоцький замовив побудову резиденції (Палац Потоцьких у Львові на вул. Коперника, 15) паризькому архітектору Луї д'Оверно. Однак,

¹ Dunin-Borkowski J. Almanach błękitny. Genealogie żyjących rodów polskich, Lwów 1908.

Альфред Потоцький не встиг побачити свою майбутню резиденцію, помер у віці 66 років. Будову палацу завершив його син Роман Потоцький.

Саме на цій будівлі, виконаній у стилі французького класицизму, є чимало ліпнини з гербом Пилява, де в овальних щитах розміщений двох з половиною раменний хрест. Над щитом дев'ятигальмова графська корона, з якої виходять п'ять страусиних пір'їн. Та деякі відмінності все ж присутні, до прикладу — на всіх гербах, окрім того, що знаходиться над брамою, колір щита позначений як горизонтальні лінії, що відповідає синьому. Також не у всіх гербах присутня корона та нашоломник, і тільки в одному випадку під гербом розташована стрічка з девізом роду Потоцьких **SCUTUM OPPONEBAT SCUTO (ЩИТ ПРОТИСТАВЛЯВ ЩИТАМ)**.

Барельєфи гербів Пилява на палаці Потоцьких

Герб на лицевому фасаді палацу у тимпані

Маленькі герби, що знаходяться у багатьох місцях на фасаді

Герб над парадною в'їзною брамою

Герб на господарському будинку на території палацу

Окрім згаданих Потоцьких, у храмі єзуїтів містяться ще два герби Пилява, що належали цій родині. Перший герб (за хронологічним показником) є у розписах головної нави, яку розписували Себастьян і Франциск Екштейни в 30-х рр. XVIII ст. Кошти на відновлення храму після пожежі 1736 р. надала Єлизавета Потоцька (Elżbieta Potocka h. Piława (Złota)). Народжена 1694 р. у місті Смоленську в родині Александра Ян Потоцького (Aleksander Jan Potocki h. Piława (Złota)), Смоленського воєводи, та Тереза Тарло з Підгаєць герба Топор (Teresa Tarło z Podhajec h. Topur), про яку йшла мова у розділі герба Топор. 1720 р. Єлизавета бере шлюб з Мартином Щукою (Marcin Leopold Stefan Szczuka h. Grabie), з яким не було дітей.

Залишається дивним факт зображення гербів Пилява та Топор, а не Граблі та Пилява, так як уже на час надання коштів вона була у шлюбі з Мартином. Можливо, це була її спадщина й таким чином Єлизавета хотіла залишити згадку про батьків.

Герби Пилява та Топор з розписів у храмі єзуїтів

Також присутній сімейний герб та епітафія Марії Потоцької (Maria Joanna Potocka z Podhajec h. Piława (Srebrna)). Народилася шляхтичка у Тлумачі, неподалік Станіславова (Івано-Франківськ). Тричі була у шлюбі за неповних сім років свого молодого і нетривалого життя:

- 1701 р. Станіслав Кароль Яблоновський (Stanisław Karol Jabłonowski z Jabłonowa h. Prus (III));
- 1702 р. Адам Тарло (Adam Piotr Tarło z Podhajec h. Topur);
- 1707 р. Станіслав Вінценти Яблоновський (Stanisław Wincenty ks. Jabłonowski z Jabłonowa h. Prus (III)).

По собі залишила двох дітей від третього чоловіка, померла у віці 22 роки. На згадку про себе та свою родину замовила родовий герб та епітафію у костелі єзуїтів, недалеко родинного склепу Яблоновських.

Знову ж таки — родовий герб складений дивно, навіть не за черговістю чоловічої та жіночої гілок. Щит розтятий і перетятий: у 1-м полі — герб Яніна (Janina); у 2-м — Дружина (Družyna); у 3-м — Ліневський (Liniewski); у 4-м — Пилява. Щит вписаний у картуш, що увінчує шляхетська корона. Позаду щита військава арматура.

Яніна (Пясецькі) прапрабаба по батькові	Дружина (Любомирські) баба по батькові
Ліневські (Ліневські) мати	Пилява (Потоцькі) батько

Герб Марії Потоцької з храму єзуїтів та пояснення до гербових полів

Щодо правил польської геральдики, т.з. зложені герби мали чітке правило розміщення у полях гербів найближчих родичів обох сторін батьків: у 1-м полі — герб батька (родовий); у 2-м — матері; у 3-м — бабки по батькові; у 4-м — бабки по матері. У гербі Марії Потоцької усі поля перемішані, та й герб Яніна відноситься аж до прапрабабки по батьківській лінії, пропускаючи герб прабабки — Калінова (Kalinowa).

Герб Пилява із розписів у колишньому храмі бернардинів

Зважаючи на це, можна констатувати, що гербова композиція перевернута на 180° як по горизонталі, так і по вертикалі. Очевидно, це помилка людини, яка проектувала або робила ці втвори на колоні.

Ще один із гербів Пилява (чи то Срібна, чи Залізна), намальований у колишньому костелі монахів бернардинців у головній наві. На превеликий жаль, як уже зазначалося в інших розділах, кому

*Герб міста Броди
у Преображенській церкві*

належав герб — невідомо. Вірогідно, тим самим Погоцьким, бо ж недаремно одне із відгалужень називалося «львівське».

Завершуючи розділ про герб Пилява, треба зазначимо, що у Львові крім особистих гербів, зустрічаються й територіальні із цим геральдичним хрестом. Вони представлені у двох місцях. Це герб Івано-Франківська (до 1962 р. Станіславів), що знаходиться на фасаді головного корпусу Львівського національного університету імені Івана Франка, та герб міста Броди у Преображенській церкві по вул. Краківській.

*Герб Станіславова
на фасаді
ЛНУ ім. Івана Франка*

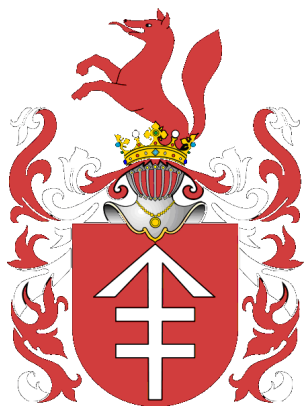
*Герб Станіславова
кін. XVIII — перша пол. XX*

*Герб міста Броди
1704 — 1944 рр.*

Герб Лис

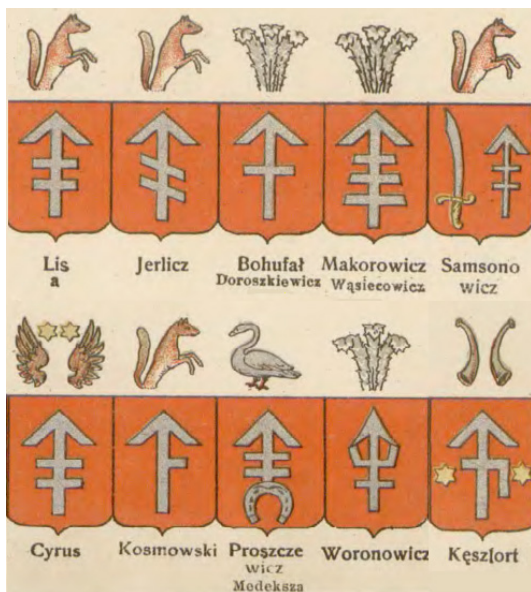

Лис (Lis, Lisy, Lisowie, Vzura, Mzura, Murza, Strempacz, Orzi-Orzi, Vulpis) — шляхетський герб.

Опис: у червоному полі щита поміщена срібна стріла з двома поперечними білими балками і вістрям, спрямованим вгору. Це зображення має вигляд хреста з подвійними плечима закінченого вгорі вістрям стріли. Клейнод — з корони на шоломі виникає лисиця із задертим хвостом.

Зустрічаються багато різновидів цього герба, де стріла залишається головною фігурою. Це стріла з косими балками (плечима), а також з одним або трьома поперечними балками. Так само на шоломі часто зображують три страусині пера замість лисиці.

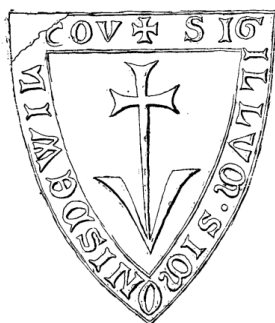
- Лис I: у червоному полі — срібна стріла, без оперення, двічі перехрещена. У вершини пів червоної лисиці. Червоно-срібний намет;
- Лис II: золота стріла замість срібної;
- Лис III: срібна стріла два рази і пів перехрещена (без правого нижнього плеча); друга поперечна балка довшя за інші;
- Лис IV: стріла раз перехрещена. В клейноді три страусині пера;
- Лис V: стріла три рази перехрещена балками, до низу щораз довшими. В клейноді три страусині пера;
- Лис VI: стріла два рази перехрещена, над шоломом княжа мітра;
- Лис VII: у червоному полі, на плечі срібної підкови — срібна стріла двічі перехрещена. В клейноді срібний лебідь;
- Лис VIII: стріла внизу перехрещена;
- Лис IX: стріла раз перехрещена, без оперення;
- Лис X: стріла два рази перехрещена, нижня балка довшя.

Різновиди герба Лис¹

Печатка каштеляна Стефана, 1216 р.²

Печатка Шимона (Szymon z Wierzbna)³

В подальшому печатки уже мали здебільшого різновиди герба⁴.

Велика плутанина виникає в середньовічних гербовниках у підписах під зображенням герба. Так, наприклад, в «Armorial Toison d'or» герб

Деякі рукописи Яна Длугоша, та гербовник Марека Амрозія з Ниси (Marek Ambroży z Nysy) подають ще одну назву – Мурза (Murza). У судових документах у добу середньовіччя цей герб згадується вперше під 1416 р., однак на преамбулі Горodelьської унії поміж інших 46 печаток висів відбиток з гербом Лис, що належав невідомому шляхтичу. Після унії 1413 р. герб перенесено на Литву.

Серед середньовічних печаток із фігурою герба Лис є чимало суперечностей, оскільки зустрічається надзвичайно велика кількість їх різновидів. Найдавніша печатка, що збереглася до сьогодні, належала комесу та каштелянові Стефану (Stefan z Wierzbna) 1216 р. На ній представлений герб Лис у своїй класичній формі.

¹ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909.

² Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

³ Там само.

⁴ Там само.

подається під назвою *Mrzegływ*, а в «*Arma baronum Regni Poloniae per Joannem Długosz descripta*» зазначається інша назва – *Vulpium*. Натомість у праці Марка з Ніси «*Arma Regni Poloniae*» двічі є зображення герба Лис, де під першим напис *VVLPIVM al's MVRZA*, а під другим *NISSOBIA*. Ян Длугош також припустився цієї помилки, щоправда, у його праці «*Insignia seu Clepodia regis et Regni poloniae*» та пізніше доопрацьованій на його дослідженнях «*Stemmata Polonica*»¹ один і той самий герб підписаний як *Dąbrowa*, а другий як *Vulpium sive Murza*.

Герб Лис найбільш поширений у Краківській землі, в Мазовії, Сілезії, а після унії і в Литві. Гербом Лис послуговувалося понад 270 родів, серед них Ваньковичі (*Wańkowicz*), Висоцькі (*Wysocki*), Лукашевичі (*Lukaszewicz*), Міцкевичі (*Mickiewicz*), Сапіги (*Sapieha*), Свірські (*Świrski*).

Герб Лис у європейських гербовниках

*Arma baronum
Regni Poloniae*

Arma Regni Poloniae

Armorial Toison d'Or

Легенда говорить, що первинно на щиті фігурував символ лисиці і лише пізніше був винесений понад корону у клейнод. Місце в щиті зайняв тоді символ вище описаної стріли. Події переказу розгорталися у 1058 р., коли Казимир I Відновитель (*Kazimierz I Odnowiciel*) воював з литовцями і ятвягами. В погоні за ворогом, що спустошував країну, дійшов він з військом під Сохачев (*Sochaczew*). Висланий на розвідку з малою кількістю воїнства лицар з роду Лис натрапив біля річки Бзура на великий загін неприятеля. Не мавши змоги атакувати, винахідливий лицар змочив стрілу у сірці та вистрілив нею, попередньо запаливши вогнем, щоб викликати підмогу. Підкріплення незабаром надійшло і, несподівано пішовши у бій з двох сторін, вони перемогли

¹ Helena Polaczkowa. *Stemmata Polonica; rękopis nr 1114 klejnotów Długosza w Bibliotece Arsenau w Paryżu, Towarzystwo Naukowe, Lwów, 1926.*

без великих втрат. Вдячний король Казимир надав відважному лицареві герб зі стрілою в щиті. У цій битві два мечі лицар зламав майже під ефес. До стріли тоді король додав два хрести, що мали символізувати зламані мечі. А давній родовий знак лицаря — лисицю (Lis) помістив у нашоломник¹. У праці Бартоша Папроцького «Gniazdo snoty», подано ім'я лицаря, завдяки якому битву виграли. Звали його Мзура (Mzura).

*Мзура — славний лицар
короля Казимира*

¹ Duńczewski S. J. Herbarz wielu domow Korony Polskiej y W. X. Litewskiego. t. 1 Druk. B. Jana Kantego: Krakow, 1756.

Рід Сапігів

Сапіги (Сопіги, Сапеги, Сапєги, лит. Sapiegos, пол. Sapiehowie) герба Лис — один з найпотужніших польських магнатських родів, який мав білорусько-литовські коріння, за походженням з полоцьких боярів. Перші згадки про родоначальника Семена (Semenie Sopiže (Sapaczu)) — середина XV ст., поміж того багатьом істориографам не вдалося довести походження роду від Сунігайла, який пристав під час Городельської унії з литовського боку до герба Лис. Самі Сапіги вважають себе нащадками Пунігайла, сина литовського князя Наримунта, проте і ця версія викликає сумніви. З числа чотирьох синів Семена, в другому поколінні, залишило тільки двоє, і саме вони є засновниками двох гілок роду Сапігів, які живуть до цієї пори. Нашадки Богдана заклали старшу лінію, «Ружанська», (Сапіги—Ружанські), а потомство Івана — молодшу лінію, «Коденська» (Сапіги—Коденські)¹.

Одним з найвизначніших представників могутності роду в XVI ст. був великий литовський канцлер Лев Сапіга. Посідаючи високі державно-військові посади у Великому князівстві Литовському та в Речі Посполитій і володіючи великими земельними маєтностями (зокрема на Підляшші), через шлюби зі знатними родинами Ходкевичами, Глібовичами та Полубінськими, рід Сапігів був, після Радзивилів, найбагатший і найвпливовіший у Литві.

Могутність Сапігів була зламана у битві під Олкеніками в 1700 р. Це був пік розвитку цього роду. З початку XVIII ст. рід Сапігів цілеспрямовано працював над поверненням втраченого авторитету і майна, однак, так і не досягнув попередньої могутності. Під час Північної війни Сапіги стали у більшості на сторону Карла XII і Станіслава Лещинського. Велика частка роду брала активну участь в подіях Барської конфедерації.

Акцент на знатності роду — княжий титул. У 1700 р. Михайло Францішек Сапіга з Ружанської лінії (Michał Franciszek ks. Sapieha) отримав княжий титул від імператора Священної Римської імперії

¹ Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe wydane nakładem rodziny, t. 1, Petersburg 1890.

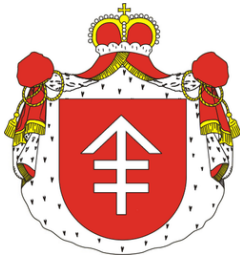
Леопольда I. У 1768 р. Сейм Речі Посполитої за визначні заслуги, а також безперечну могутність визнав княжий титул для цілого роду.

Від початку виникнення роду до 1795 р. рід Сапігів дав:

- 41 воєводу
- 14 каштелянів
- 4 великих литовських гетьмани
- 2 польових литовських гетьмани
- 3 великих литовських канцлери

не враховуючи кількох десятків осіб, які себе проявили не менш достойно, але не посідали високих державно-військових посад¹.

Існують і альтернативні версії походження роду Сапігів. Так, у праці К. Несецького «Herbarz Polski» читаємо, що ця знаменита родина походить від колись славного в Італії дому de Sapiis, і в римському храмі Святої Марії над Мінервою (Basilica di Santa Maria sopra Minerva) можна бачити надгробок одного з них. Натомість у творі «Przewodnik heraldyczny» Адам Косіньський (Adam Kosiński) згадує інше походження роду: опираючись на те, що прізвище Сапіга співзвучне із старовірменським словом soriha, soritha, воно може означати чи то золото, чи то князь. Також розглядається і татарська версія походження.

Княжий герб роду
Сапігів

Великий герб родини
Сапігів
(1858–1859 рр.)

У червоному щиті, глава поділена в пас на три частини. В чорному полі три золоті анжуйські лілії, у червоному полі стріла перехрещена двократно, у брунатному полі правиця в обладунках, прошита золотою стрілою зверху вниз. У нижньому червоному полі лицар білий, повернений праворуч з піднятим мечем на білому коні.

Серед гербів, які використовував рід Сапігів, у XVI-XVIII ст. найчастіше були: польський герб Лис, герб Три Лілії, а також герб із зображенням «пробитої стрілою руки, озброєної мечем». Невідомо досконало, який був початковий герб Сапігів, а також що було визначальним в остаточному формуванні герба Сапігів.

¹ Sapieha E. Dom Sapieżyński, t. 1, Wydawn. Nauk. PWN, 1995.

Дослідження підтверджують, що первинним гербом Сапігів була двократно схрещена стріла. Щодо схожості: в другій половині XVI ст. почали його ототожнювати з польським гербом Лис, що полегшило Сапігам простежити в подальшому у побудові генеалогії від литовського шляхтича Сунігайла, правнука Гедиміна, якому надано герб Лис після Городельської унії (недостовірність цієї історії підтверджена багатьма дослідниками, зокрема Казимиром Стадницьким). Одночасно на печатках Сапігів почав з'являтися герб Три Лілії, який приписується князеві Наримунтові. З моменту введення герба з «озброєною рукою, пробитою стрілою» почала функціонувати група гербів, які вже в XVI ст. вважають такими, що належать Сапігам.

Герби Сапігів не тільки свідчили про їхнє шляхетське походження, але і заслуги перед вітчизною. Їх найважливішим козирем було те, що вони вели своє походження від литовського князя Гедиміна, завдяки чому в 1768 р. було визнано на Сеймі Речі Посполитої за Сапігами княжий титул.

Леон Людвик Сапіга (Leon ks. Sapieha-Kodeński) (18 вересня 1803 р. Варшава, — 1 вересня 1878 р. Красічине) — князь, маршалок Галицького сейму, один із командувачів листопадового повстання, нагороджений орденом *Virtuti Militari*, засновник школи (пізнішої Академії рільництва) в Дублянах, спадковий член австрійського Дому Панів, маршалок Галицького крайового сейму Королівства Галиції і Льодомерії I-III каденції в 1861-1875 рр. Організував будову залізниць і численних промислових підприємств. Був одним з ініціаторів побудови головних залізничних ліній у Галичині, в тому числі лінії Краків — Львів.

Один із збережених гербів Лис на палаці Сапіг

Його ім'ям було названо у Львові одну з основних вулиць на Новому Світі, де стоїть головний корпус Львівської політехніки (тепер вулиця Степана Бандери). По вул. Коперника у Львові збудував палац, який по воєнних руйнаціях зберігся частково і де зараз

розміщується Львівська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, є декілька майже знищених геральдичних фігур герба Лис.

**OFIAROWAŁA XIĘŻNA ADAMOWA SAPIE.....
PROSZAC O BŁOGOSŁAWIENSTWO DLA DZIECI.....**

Цей герб є також і в храмі святого Іоана Золотоустого (колишній Костел Найсвятішого Серця Ісусового і монастир францисканок), що на вул. Лисенка. У вітварній частині серед трьох вітражів той що ліворуч, має зображення гербів Лис та Погонь Литовська (Pogoń Litewska). Гербова композиція належала князю Адамові Сапізі (Adam Stanisław ks. Sapieha-Kodeński z Krasicyzna) та княгині Ядвізі Сангушко (Jadwiga Klementyna ks. Sanguszko-Kowelska). Вітражі виготовлені у Мюнхені фірмою Ф. Маєра у 1887-1889 рр. Адам відомий як «червоний князь», був сином згаданих аристократів Леона і Ядвіги. Народився у Варшаві, але раннє дитинство провів у Парижі. Доклав значних зусиль для автономії Галичини. Був кавалером ордену Золотого Руна. Після смерті батька в 1879 р. успадкував його місце в Палаті лордів у Відні. У 1872 р. у Кракові одружується на Ядвізі Сангушко.

Розташована у вітражі родинна геральдична композиція була

*Родинний герб Адама Сапізи
та Ядвіги Сангушко*

зафонована Ядвігою, про що свідчить напис під медальйоном з гербами. На написі польською мовою засвідчено, що просить Ядвіга благословення для своїх дітей, яких у неї було семеро: п'ять синів та дві дочки.

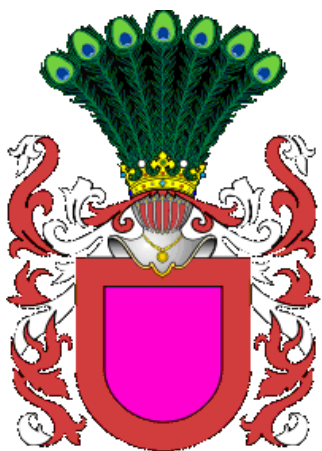
Гербова композиція виконана у традиціях польської геральдики. У медальйоні поміщено два щити, що верхніми з середини кутами дотичні. В щиті праворуч у червоному полі срібна стріла спрямована верх, з двома поперечними балками без оперення (герб Лис). У лівому щиті

на червоному полі вершник у латах на срібному коні в золотій зброї. У вершника на лівій руці срібний щит, а права рука з таким же мечем занесеним над головою (герб Погонь Литовська). Щити увінчує у місці їхнього дотику шолом з закритим забралом, над яким золота шляхетська корона. З під корони виходить червоний намет, підбитий сріблом. Клейнод: половина лисиці, що спинається, натурального кольору, повернута вліво.

FÜRST von SAPIENA.

Герб Яніна

Яніна (Janina, Clipeus in Clipeum, Tarcza w Tarczy, Pole w Polu, Szczyt w Szczycie, Zgraja) — польський шляхетський герб. У червоному полі золотий щит (у різні часи колір фігуру забарвлювали від пурпурового до коричневого. — авт.). У нашлемнику — хвіст павича. Ян Длugoш у своїх працях забарвлення герба не подає, натомість у середньовічних європейських гербовниках XV—XVI ст. зазначаються кольори, що не відповідають один одному. Так, «Armorial Toison d'Or» наводить білий щит у червоному полі, а «Herbarz Arsenalski» — чорний щит у червоному полі. Польські історики-геральдисти такі, як Б. Папроцький

(«Gniazdo Snoty», «Herby rycerstwa polskiego») та К. Несецький («Herbarz Polski») герб описують як щит коричневий у червоному полі. Давні зображення герба свідчать про срібний щит і червоне або голубе поле, а в клейноді два роги буйвола, на яких наколоті риби.

У середньовічних судових документах цей герб зустрічається у 1388 р., натомість печаток, які вміщують герб Яніна, відомо декілька. Найдавніша, це печатка Пелки (Piełki), судді Сандомирської землі 1379 р. Пізніші печатки зустрічаються 1419 р. Середньовічний клейнод невідомий¹. Внаслідок Городельської унії 1413 р. герб перенесено в Литву. До герба Яніна був адаптований Войсим Данейкович (Woysym Daneykowicz).

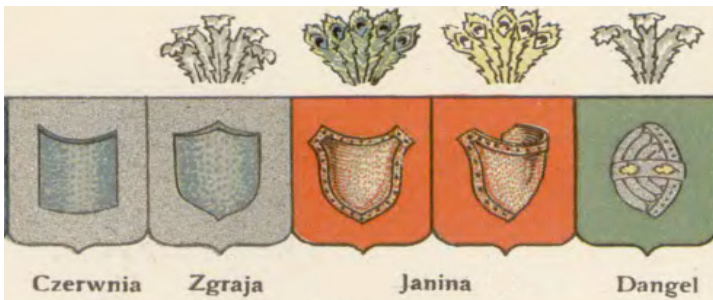
Найбільше герб поширений у Краківській та Сандомирській землях, а використовували його понад 160 родин, серед них Собеські (Sobieski), Антоновичі (Antonowicz), Яновські (Janowski), Яворські (Jaworski), П'ясецькі (Piasecki). На Україні, зокрема у Львівській області, також є

¹ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. — Kraków, 1899.

міста, що у своїй символіці використовували герб Яніна. Передовсім це міста Жовква та Золочів, власниками яких була родина Собеських.

Герб Яніна зазнавав певних змін упродовж століть і відомий декількома різновидами. Наприклад, внутрішня фігура геральдичного щита має вигляд круглого бойового щита або готичного геральдичного щита. Гербова фігура направлена вправо, або зображена фронтально. Кольори щита дозволяють виокремити деякі сім'ї гербового роду Янінів. Також відомі, між іншим, декілька проміжних зображень різновидів герба Яніна. Яновські (Janowski): золотий щит на тлі червоного щита, Хуржовські (Churzowskich): круглий срібний щит усередині блакитного щита, а Собеські (Sobieski): щит, повернутий ліворуч. Ще інший вигляд має різновид Яніна II – внутрішній фіолетовий щит, спрямований праворуч на тлі зовнішнього червоного кольору. Клейноди відповідно були знову ж таки різмаїті: від княжої корони у Собеських (гілка польського короля Яна III) до страусиноного пір'я у Подлодовських (Podlodowski), рука з мечем в Юргелевичів (Jurgielewicz), ворона, що летить, Стшешковські (Strzeszkowski), та роги буйвола з рибами^{1,2}.

Різновиди герба Яніна³

Клейнод середньовічного герба залишається невідомим, хоча на одному із зображень, в костелі села Стопниця (Польща), представлений герб Яніна досить незвично — безпосередньо із щита, без шолому, виходять два роги буйвола, на кожному з яких настромлено по одній рибині. Історикам невідомо, чи то такий клейнод, чи, знову ж таки, один з різновидів герба⁴.

Гербова легенда. Перший переказ оповідає, що близько 732 р., коли по смерті Ванди (Wanda) Польщею правило дванадцять воевод, між

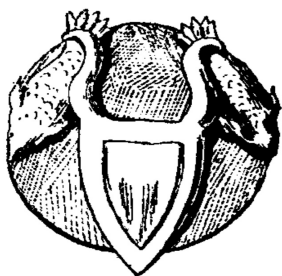
¹ Chrzanowski W. Herbarz szlachty polskiej, Institut fur Angewandte Sozialgeschichte, Bonn 1982

² Stefan J. Starykoń-Kasprzycki, Polska encyklopedia szlachecka, Warszawa 1935-1938

³ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909

⁴ Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899

ними незгода спричинила незабаром безладдя, чим скористалися сусідні вороги чехи і моравці. Вони напали на Польщу і спалюючи та грабуючи все по дорозі, підійшли під Краків, де й розташували свій табір. У цей час золотар Пшемислав (Przemysław), відчуючи небезпеку, що загрожувала країні, зібрав рештки громадян і вирушив на ворога. Оскільки жменька поляків не в змозі була протистояти більшості ворога, Пржемислав звелів очистити дерева від кори і з них зробити безліч щитів, які повісили на краю лісу з метою заманити ворогів у засідку. Задум вдався. Після повернення до Кракова відважного лицаря проголосили князем і в 750 р. він отримав герб із зображенням щита. Коли пізніше, в 1000 р., король Болеслав воював з померанцями, лицар на ймення Янік (Janik), що використовував герб зі щитом, прославився у бою і в нагороду отримав від короля назву для цього герба Яніна (або Tarcza)¹.

Герб на костелі в селі Стопниця (Stopnica)²

Герб Яніна з середньо-вічного гербовника³

Зображення герба за Я. Длугошем⁴

Та існує інша версія гербової легенди, де фігурує Олександр Македонський, війська якого вторглися по смерті Ванди в Польщу: золотих справ майстер наказав, зробити муляжі воїнів і винести їх на високу гірську вершину й поставити навпроти сонця, щоби більше відблискувало. Македонці, введені в оману, вдарили на несправжнє військо поляків. Перш ніж вони дісталися до вершини гори, поляки спалили муляжі. Загарбники, судячи, що ворог утік, розсіялися в погоні і були вирубані поляками, що повиходили із засідок та захопили зненацька табір македонців. Згодом цей срібляр, автор грандіозного задуму, був

¹ Leszczyc Z. Herby szlachty polskiej. z przedm. Wacława Gąsiorowskiego. Zakład Artystyczno-Chemigraficzny Antoniego Fiedlera ; nakł. Antoniego Fiedlera. – Poznań, 1908.

² Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.

³ Ambrosius M. Arma Regni Poloniae. 1572.

⁴ Kamień E. Arma baronum Regni Poloniae per Joannem Długosz descripta, Poznań 1585.

обраний польським монархом і правив під ім'ям Лестек (Lestka), тобто Хитрий. Той Лестек є протопластом роду.

Герб Яніна широко представлений у Львові. Серед інших, хто користувався цим гербом, в першу чергу треба виділити рід Собеських, що творили історію міста протягом двох поколінь. У Львові гербів Яніна зустрічається одинадцять разів і майже усі вони, за виключенням єдиного з епітафії в колишньому храмі єзуїтів, так чи інакше безпосередньо мають зв'язок з родиною Собеських.

«Янік муж слашний, лицар хоробрий Болеслава»¹

¹ Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578.

Рід Собеських

Собеські герба Яніна — польська шляхетська родина. Назва роду походить від родинного поселення Собеської Воли (Sobieska Wola), поблизу Любліна. Генеалогію дому виводять від польського короля Лешка III (Leszko III). Одна з ліній набула значних статків наприкінці XVI ст. і з неї вийшли 2 воєводи, 1 гетьман й одночасно великий маршал коронний, а від 1674 р. — король Ян III. На його нащадкові, найстаршому з синів Якові у 1737 р., лінія вигасла.

Згідно з міфічними переказами повинні були походити від Визимира (Wizimir), легендарного сина Лешека Чорного (Leszek Czarny), або Визимири Теодори, доньки того ж князя. Відомо, що Лешек Чорний помер бездітним, а Візімір(а) — генеалогічна вигадка, що повинна була вказувати на уявне династичне походження короля Яна III Собеського. Виявили це тільки в XIX ст. на основі історичних документальних даних¹.

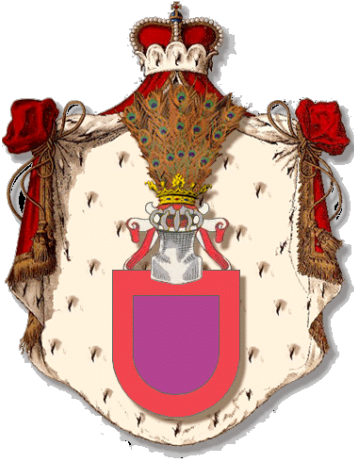
За іншою легендою, протопластом роду є Собеслав (IX ст.), один з синів легендарного польського князя Лешка III. Відповідно до легенди він отримав від батька місто Дален (Dalen), що належало слов'янському племені Древлянам (Drzewianie), яке ототожнюється з теперішнім містом Даленбург у Нижній Саксонії (Німеччина). За цією ж легендою, отруений разом з двадцятьма братами племінником Попелем II (Popiel II), сином Попеля I. Згідно з родовою легендою Собеських, Собеслав — предок їхнього роду. Одружившись з Олімпією, донькою князя Бойорума (Boiogum), мав єдиного сина Арлеміуша (Arlemiusz), від якого і походять Собеські².

Ян III Собеський (1629-1696 рр.)

Польський король з 1674 р. Був другим сином Якова Собеського, руського воєводи, пізніше краківського каштеляна, і Софії Теофілії, з дому Даниловичів, внучки коронного гетьмана Станіслава Жолкевського.

¹ Niesiecki K. Herby y familie rycerskie tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego. — t. 3. — Lwow: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1740.

² Długosz J. Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae (Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego), powst. 1455–1480.

Герб Яніна роду Собеських

хрещення. Відтак у 1651 р. брав участь у битві під Берестечком, в якій польсько-литовські війська короля Яна II Казимира Вази (Jan II Kazimierz Waza) подолали козацько-татарську армію. У битвах Собеський проявив себе досконалим військовим, а також вправним стратегом. Перемога під Підгірцями відкрила йому дорогу до булави великого коронного гетьмана, яку було вручено 5 лютого 1668 р. королем Яном Казимиром. Таким чином, Ян Собеський здобув головну державну посаду, поступаючись тільки королеві.

Дружиною короля була Марія Казимира Луїза де Лагранж д'Аркен (Maria Kazimiera de La Grange d'Arquien), відома в Польщі як Марисенька, з якою одружувався двічі — вперше таємно 14 травня 1655 р. (тоді вона була ще в шлюбі за сандомирським воєводою Яном Замойським), а потім 5 липня цього ж року вже офіційно по смерті її першого чоловіка. До знайомства з Яном Собеським була придворною дамою королеви Польщі Марії Луїзи Гонзаги, дружини короля Яна II Казимира. Їхній довголітній роман прославився в історії, між тим, багатою кореспонденцією, що є одним з найпрекрасніших прикладів польського любовного листування XVII ст.¹

Від цього шлюбу Ян Собеський мав дванадцятьох дітей. Серед них чотирьох синів: Якова Людовіка (Ludwik Henryk Jakub), кандидата на польську корону, а також молдовського трону, Александра Бенедикта (Aleksander Benedykt Stanisław), Константина Владислава (Konstanty

Народився в Олеському замку 17 серпня 1629 р. Там же, під опікою матері, провів разом з братами і сестрами дитинство. У 1640 р. виїхав заодно із старшим братом, Марком до Кракова, де навчався у відомому на цілу Річ Посполиту та за її межами Ягелонському університеті. Після завершення батько вислав обох синів у подорож по країнах Західної Європи, яка тривала два роки і шість місяців, що повинна була стати доповненням до освіти.

Повернувшись на батьківщину, Ян взяв участь у бою під Зборовом 1649 р., де як командувач хоругви пройшов бойове

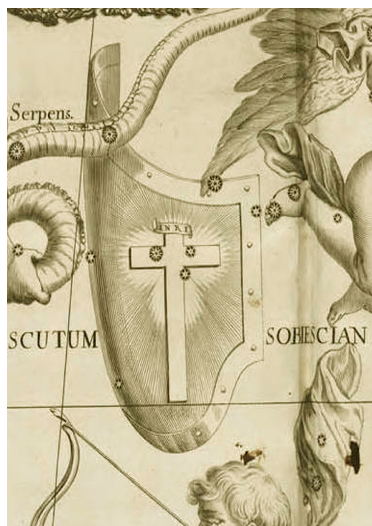
¹ Pietruski O. Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektorów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III. roku 1674, Augusta II. roku 1697, i Stanisława Augusta roku 1764, najjaśniejszych Królów Polskich, Wielkich Książąt Litewskich, i.t.d., Lwów 1845.

Władysław) та Яна, який помер у віці двох років; і чотирьох доньок: Терезу Теофілію (Teresa Teofila), яка померла незадовго по народженню, в 1670 р., Аделаїду (Adelajda Ludwika); Марію (Maria Teresa), а також Терезу Кунегунду (Teresa Kunegunda), яка стала дружиною курфюста Баварії Максиміліана II. Діти подарували йому видатних та впливових нащадків: внучка Марія Клементина була дружиною Якова Стюарта, а внук Карл VII Баварський — імператор Священної Римської Імперії.

«Собеські — в Люблінському воеводстві люди славні»¹

Scutum Sobiescianum²

Смерть король зустрів у Варшаві 17 червня 1696 р. у своїй резиденції. Його дружина Марія Казимира померла в 1716 р. у місті Блуа неподалік Парижа. Обоє похоронені в Кракові на Вавелі у крипті Святого Леонарда. Серце ж короля спочиває у варшавському костелі капуцинів у королівській каплиці.

Ян III Собеський мав ґрунтовну філософську, історичну і філологічну освіту, володів французькою, німецькою, італійською, татарською, турецькою мовами, а також латиною. Ян III Собеський зостається великим триумфатором Османської імперії під Віднем.

У 1690 р. польський астроном Ян Гевелій (Johannes Hevelius), ввів у небесний атлас «Uranographia: totum caelum stellatum» нове сузір'я, яке

¹ Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578.

² Hevelius J. Uranographia: totum caelum stellatum 1690.

назвав «Щит Собеського» — «Scutum Sobiescianum», на честь Яна III Собеского. Знаходиться воно поряд зі сузір'ям «Тілець Понятовського».

Отож, гербів що належали родині Собеських, як уже зазначалося, багато. Серед них варто виокремити герби Яна III та його батька Якова.

Якуб Собеський (Jakub Sobieski) — польський магнат та видатна політична фігура свого часу. Неодноразово обирався маршалком Сейму Речі Посполитої, також був сенатором. Крім цього в різні роки займав посади підчашія Коронного, каштеляна краківського, староста Стрия, Теревовлі та ін., Белзький і Руський воєвода. Вперше одружився у 1620 р. з Маріанною, княгинею Вишневецькою (Marianna ks. Wiśniowiecka h. Korybut), з якою не було дітей. Вдруге 1627 р. бере собі за дружину Софію Теофілію Данилович (Zofia Teofila Daniłowicz z Zaderewiec h. Sas), спадкоємицею роду Даниловичів успадкувавши володіння її діда Станіслава Жолкевського, включаючи Жовківський замок і саме місто Жовква. У цьому шлюбові народилося чимало дітей, з яких тільки четверо досягли повноліття: Марек, Ян, Анна та Катерина¹. Помирає в 1646 р. у віці 66 років від серцевого нападу у Жовкві.

Герб з церкви Стрітєння Господнього

Як було зазначено у розділі про герб Сас, Яків разом зі своєю дружиною фінансує будівництво костелу Матері Божої Громничої (тепер храм Стрітєння Господнього) на вул. Винниченка, 30. В тимпані цієї будівлі з білого пісковика зроблено родинний герб Собеських-Даниловичів. У щиті — барельєфи фігур двох шляхетських гербів. Яніна являє собою облямований щит, повернутий у три чверті ліворуч. Над щитом збитий шолом зі шляхетською короною, вкритий наметом. Клейнод — на верху павиче пір'я.

Наступні п'ять гербів належать видатному полководцеві та королеві Речі Посполитої Яну III Собеському. Перший з гербів знаходиться на будівлі колишнього костелу Святого Лаврентія при вул. Личаківській (тепер — територія військового госпіталю). 1659 р. Ян Собеський, тоді ще коронний хорунжий та яворівський староста, призначив фундацію у 30 000 злотих на

¹ Wójcik Z. Jan Sobieski, 1629-1696, Wyd. P.I.W., 1983.

розбудову костелу, який був збудований ще у 1616 р., та на добудову до нього мурованого шпиталю для ветеранів. Нині з цього комплексу залишилася єдина будівля, що фасадом виходить на вул. Личаківську. Над входом у верхній частині portalу розташований знищений часом герб Яніна. Складається враження, що гербовий щит відсутній, а фігура «витає у повітрі» в оточенні оливкових гілок. Усю цю композицію увінчує королівська корона. Цікава собою гербова фігура. Сам щит Собеських виконаний за всіма правилами, але на ньому є фігура, яка в геральдиці називається перун (громові стріли). За визначенням, цей символ уособлює військову силу і міць. Під гербом zostалися металічні деталі, на яких скоріш за все звисав орден Святого Духа (Ordre du Saint-Esprit). Це був вищий орден Французького королівства за часів Старого порядку (кін. XVI – поч. XVII ст.). Впроваджений 31 грудня 1578 р. королем Генріхом III, а скасований у 1830 р. королем Луї Філіпом I. Загальна кількість нагороджених сягає 1000 осіб. До сьогодні орден під гербом не зберігся, не вцілів і орденський ланцюг.

Герб Яна III на колишньому костелі боніфраторів

Один із різновидів геральдичної фігури — Перун

Орден Святого Духа

Наступні герби знаходяться на будинку колишньої львівської резиденції короля на площі Ринок, 6. Будинок Костянтина Корнякта у середині XVII ст. перейшов до родини Собеських. Та вже за Яна III родові герби (принаймні один) були встановлені на фасадах. Перший з них, що походить з часів правління Яна, розташований з тильної сторони будинку, на вул. Ів. Федорова. Над вхідною брамою, де зазначена дата побудови кам'яниці «1580», у картуші знаходиться герб Яніна. В овальному щиті облямований щит розвернутий на 3/4 ліворуч. Щит увінчує королівська корона. Під щитом, знову ж таки — зображення

ордену Святого Духа, але на цей раз тут присутній, крім самого ордену, ще орденський ланцюг (з геральдичними ліліями, квітами та трофеями) та зображення у медальйоні з невідомою постаттю.

Другий герб Яніна розташований на вхідних дверях з площі Ринок. Скоріш за все герб встановлений на поч. ХХ ст., коли у будівлі облаштували музей, присвячений Яну III Собеському. Гербова композиція виконана методом тиснення на латунному листі круглої форми. Щит, як геральдична фігура, зроблений за стандартом, однак є маленькі деталі, що відрізняють цей герб від інших. В цьому разі — 6 заклепок на обляміванні щита. Над щитом у підвішеному стані міститься королівська корона. Як і в попередньому, ні забарвлення, ні штрихування, що б вказувало на кольори герба, немає.

Герби, які знаходяться у дворіку Львівської національної галереї мистецтв по вул. Стефаника, 3, є вкрай знищені, що не дозволяє дослідити якісь незначні деталі. Виконані вони на плитах з пісковика, що по суті є непридатним матеріалом для такого виду робіт.

*Королівський герб з вулиці
Ів. Федорова*

*Медальйон з гербом
на вхідній брамі*

Перша плита, що являє собою прямокутну форму, має свою довгу історію переміщення по місту. З самого початку це була велика плита, яка складалася з трьох геральдичних зображень. Перший герб Станіслава Яблоновського — коронного гетьмана Речі Посполитої, другий (про який іде мова) — Яна III та герб міста Львова. Виготовлення плити датується приблизно кін. ХVІІ ст., а перше її місцезнаходження — фортифікаційні мури міста. У 1799 р. її перенесли та вмурували у південну стіну Міського арсеналу. Та під час реконструкції арсеналу у 70-х рр. ХХ ст. ці герби були розбиті на три частини і переміщені у Галерею мистецтв. Натомість велика

кількість авторів, які описували Львів подають інформацію, про безслідне зникнення цих гербів. Отож, середня частина колишньої плити представляє собою інтерпретацію монаршого герба Яна III Собеського. Основною фігурою композиції виступає Орел (символ Польщі) з розпростертими крилами та головою, що дивиться праворуч. На грудях у нього фігура Яніна з сузір'ям «Щит Собеського». Обабіч Орла під його крилами стоять путті з медальйонами у руках, в яких знаходяться ідентичні зображення гербів, що й на грудях у Орла. Барельєфи путті дуже знищені, у них відбиті голови та пошкоджені руки. У лапах птаха тримає овальний картуш, у якому є напис на чотири рядки латиною.

*IOANIS III POLONIA RUM REGIS
SCUTUM COLO LAPSUM
LAP SADE DIT LATII MURI SAN CILIA NUMA
MOE NIBUS HIS MELIVS PERGAM AM HIS*

На другій плиті геральдичні фігури проглядаються вкрай погано. Наразі невідомо, де попередньо містилася плита та як потрапила на подвір'я галереї. Описуючи герб, зазначимо, що це є державний герб за правління Яна III Собеського. Щит іспанського типу розтягтий та перетятий, у 1 і 4 частинах польський «Орел», в 2 і 3 — литовська «Погоня». У малому щитку — герб правлячого монарха Собеського. Щит увінчує королівська корона з хрестиком на горі. Щит оточений оливковими гілками. У самому низу плити під гербом, знову ж таки, міститься картуш з написом, але через пошкодження прочитати його не можливо.

Сьомий та восьмий за підсумком герби Яніна знаходяться у церкві апостола Андрія Первозваного, що на площі Соборній. Як уже згадувалося, ідентифікувати герби у цьому храмі неможливо, через відсутність матеріалів, що мали б пролити світло на розписи. Наразі можемо лишень здогадуватися, якій родині належить той чи інший герб.

До прикладу, маємо два зовсім різні зображення герба, перший з яких — класична Яніна Собеських: у червоному полі щит сірого (стального) кольору повернутий ліворуч геральдичний щит поміщений у картуш, який увінчує шляхетська корона. Другий герб, можливо, належить родам Г'ясецьких (Piasecki) або Мац'євських (Maciejowski). Хоча першим віддається перевага, оскільки це раз представлені у колишньому храмі єзуїтів, все ж із стовідсотковою впевненістю стверджувати важко. В червоному полі коричневий (brązowy) «ренесансний» щит.

Герби з двोरника Львівської національної галереї мистецтв

Зображення герба Собеських знаходиться у розписах головної нави храму, а герб П'ясецьких — у вітварній частині.

Наступний герб можна побачити у колишньому костелі єзуїтів і він представлений як частинка геральдичної композиції. Перш за все впадає у поле зору виконане не за правилами розташування гербів у композиції,

Різновиди герба Яніна з храму апостола Андрія Первозваного

що застосовуються до цих типів генеалогічних гербів. Очевидно, це була помилка скульптора, так як герб помилковий симетрично. Тобто, якщо б його обернути двічі, на 180° по горизонталі та на 180° по вертикалі, усе б стало на свої місця. За генеалогічними дослідженнями, які проаналізовано у розділі герба Пилява, дійшли висновку, що герб Яніна належить роду П'ясецьким. Щоправда, велика невідповідність і тут має місце: гербова фігура, яка представлена на складеному фамільному гербі, використовувалась виключно родиною Собеських, оскільки на щиті є зображення сузір'я. Дослідивши предків Марії Потоцької, а саме їй належить герб, з'ясувалося, що Собеських, принаймні до поч. XVI ст., не прослідковується (сузір'я на честь Яна III було названо тільки у 1690 р.). Натомість є представники роду Янінів у п'ятому поколінні по батьківській лінії. Ним виявилася така собі Софія П'ясецька (Zofia Piasecka) народжена 1555 р. у Кам'янці-Подільському, яка доводиться прапрабабкою Марії. Це одна невідповідність полягає в тому, що, за принципом побудови таких гербів, замість герба прапрабабки по батьківській лінії мав знаходитися герб Корчак (Korczak) і належати бабі по материнській лінії Іоанні Браніцькій (Joanna Branicka). Існують припущення, що герб Яніна був свідомо змінений на різновид Собеських, задля презентаційного вигляду герба, а також щоб прикрасити свою династійну приналежність.

Герб Яніна у гербі Марії Потоцької

На завершення розділу — ще два герби, міст на території України. Саме вони свого часу належали родині Собеських і в них збережено історичний епізод міста у вигляді герба Яніна. Зображення гербів знаходяться під куполом Преображенської церкви, що на вул. Краківській.

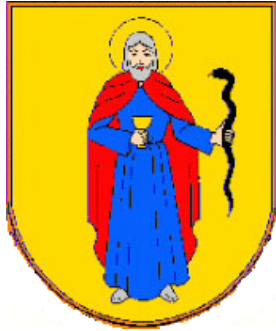
Місто Жовква відоме з 1368 р. як село Винники. У середині XVII ст. Жовква перейшла у власність Собеських. А в XVIII ст. князі Радзивили стають новими володарями міста.

*Герб Жовкви у храмі
Преображення*

*Герб Жовкви
Австрійської доби¹*

*Сучасний герб міста
Жовква*

*Герб Золочева у храмі
Преображення*

*Герб Золочева кін. XVII –
перша пол. XX ст.²*

*Сучасний герб міста
Золочів*

Після 1772 р. місто вживало герб, у якому повторювалися геральдичні фігури останніх власників доби Речі Посполитої: у першій частині розтягтого щита половина герба Радзивилів — на золотому тлі чорний орел що вилітає, увінчаний князівською короною, на грудях якого срібний щиток із трьома чорними сурмами; у другій — частина герба Собеських — половина срібного щита, увінчаного золотою королівською короною, на червоному тлі.

¹ Ströhl H. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien, 1904.

² Там само.

Герб у церкві виконаний не зовсім правилами геральдики. Забарвлення полів щита — у виконанні вигляді штрихування. Праве поле всіяне точками, що відповідає золоту, а ліве поле вертикальними полосками у відповідності до червоного кольору. Самі ж елементи повністю забарвлені у бронзовий колір.

Золочів виник у сер. XV ст. В XVII ст. місто опинилося у власності Собеських. Наприкінці XVII ст. король Ян Собеський надав цій родинній маєтності, як і місту Зборову, свій родовий герб Яніна. Єдина неточність стосується розвороту щита у правий геральдичний бік.

На гербах сучасних міст Яніна представлена тільки у Золочеві, і то як одне з п'яти полів у щиті.

Герб Дружина

Дружина (Drużyna, Szreniawa bez Krzyża, Corrus, Curvatura, Krzywaśnic, Krzywaśny) є шляхетським гербом, що являє характерний родовий знак. У червоному полі срібна річка, спадаюча по викривленій лінії від правого верхнього до нижнього лівого кута, як повернуте S. Щит увінчує шолом зі шляхетською короною. У клейнодах лев між двома срібними мисливськими сурмами, на кожній з яких висять по чотири дзвіночки. Клейнод з'явився лише в Бартоша Папроцького (кін. XVI ст.).

З часу виникнення герба геральдична фігура залишається незмінною, однак, гербом послуговуються багато знаних родів, що створюють характерний для польської геральдики гербовий рід. Гербом Шренява користуються близько 300 родин, в т.ч. роди Дружини (Drużyna), Любомирські (Lubomirscy), Стадницькі (Stadnicki), Лясковські (Laskowski), нечисленні різновиди знаходяться у Литві. Взагалі використовується невелика кількість гербових відмін, деякі з них виокремлюють як самостійні герби – Шренява (Szreniawa), Рагоза (Ragoza) та інші¹.

Різновиди гербу Дружина

¹ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) *Tablice odmian herbowych Chrząńskiego*. Warszawa: J. Ostrowski, 1909.

Герб Шренява

Шренява (Szreniawa, Krzywaśń, Oscele, Ocele, Śzreniawita, Śzreniawa, Śzreniewta, Śreniawa) — шляхетський герб. У червоному полі срібна річка, на верху якої стоїть хрест. Щит увінчує шолом з шляхетською короною. У клейнодах лев між двома срібними мисливськими сурмами, на кожній з яких висять по чотири дзвіночки. Інший різновид, де голови лева над шоломом немає, але є самі мисливські сурми різного забарвлення — червона та біла.

Гербом Шренява користуються близько 120 родин. Найвідоміші з них Потоцькі (Potocki), Кміти (Kmitowie).

Самі ранні історичні згадки герба Шренява, печатка Яна Кміти з Вісьнич (Jana Kmity z Wiśnicza), Руського старости — з 1371 р. Його герб на печатці почали користуватись вживати лицарі з його дружини. Таким прикладом є печатка 1396 р. з гербом Шренява каштеляна Климента Куровського (Klemens Kurowski), який до того користувався шляхетським гербом Кур¹.

Герби Дружина та Шренява у європейських гербовниках XV ст. «Armorial toison d'Or» та «Codex Bergshammар»

Герб Дружина є первинною версією герба Шренява. Герб міститься в «Arma baronum Regni Poloniae...» Яна Длугоша і в «Stemmata Polonica», гербовнику Марка Амброзія, які мають червоне поле (без клейноду). Ян Длугош був першим, хто вжив визначення гербового елемента «ріка».

Лише 1468 р. у судових документах з'явилася назва «ріка з хрестом».

Часто об'єднували герби Дружина та Шренява, плутаючи їх зображення на печатках. Деякі автори доводили, що рід герба Дружина

¹ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

споріднений з родом герба Шреняви, хоча останній є молодшою гілкою першого. Натомість Длугош у своїх творах виразно розділив ці герби, підкреслюючи, що це є два відмінні роди: Дружини були схильні до кровопролиття, а Шренявці — до гніву. Як приклад, Ян Длугош приписав вбивство Святого Станіслава родам Ястжембців, Стжеменців і Дружинам¹.

Роди герба Дружина доволі швидко припиняють з'являтися в гербовниках. У XVI ст. ще зберігаються декілька родів на Поділлі і Волині, але і вони пізніше зникають. Ймовірно, більшість родів герба Дружина з'єдналися з гербом Шренява, а частина, мабуть, перейшла до інших родів.

Герб Шренява також є гербом міст, сіл та гмін у сучасній Польщі.

Герби Дружина та Шренява у гербовнику Я. Длугоша²

У Львові герби Шренява та Дружина зустрічаються вкрай рідко, притому, що така родина, як Любомирські, залишила помітний слід в історії міста.

¹ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.

² Kamień E. Arma baronum Regni Poloniae per Joannem Długosz descripta, Poznań, 1585.

Рід Любомирських

Любомирські (Lubomirski) — могутній магнатський рід, який увійшов в історію Поділля і Брацлавщини XVIII ст. Любомирські стали відомими у політичних колах Речі Посполитої наприкінці XV — початку XVI ст., коли Фелікс Любомирський (Feliks Lubomirski z Lubomierza h. Drużyna) заснував княже відгалуження роду.

Його онук Себастьян в 1592 р. отримав титул графа Священної Римської імперії. В свою чергу син Себастьяна Станіслав у 1647 р. здобув княжий титул. В середині XVII ст. було започатковано чотири гілки дому Любомирських — ланцутську, яновецьку, жешувську та пшеворську. На відміну від багатьох магнатських фамілій рід Любомирських не згас.

Рід Дружинів, від якої походять Любомирські, є частиною роду Шренявітів, який зберіг первинний гербовий знак роду, тобто без хреста. Можна припускати, що поділ на ці два роди мав місце в дуже далекі, можливо, навіть і в язичницькі, часи. Один поселився на ріці Шренява (Śreniawa) в Прушковському повіті, другий — в Щиржицькому повіті. Серед доволі численних володінь Дружинів Любомеж (Lubomierz), як гніздове обійстя, виступає лише в половині XV ст.¹

Існує друга версія походження сім'ї. Владислав Семкович у статті зазначає, що: «Рід жив на березі ріки Шренява в Щиржицькому повіті. Дослідник зазначає, що спочатку там містилося первинне родове обійстя Дружинів (предків Любомирських, Веруських, Рупневських і Лясоцьких). Герб же представляє не «Krzywaśń», тобто вигин річки, а зігнутий жезл — знак світської або єпископської влади. Це означає, що сім'я впродовж багатьох століть до прийняття свого прізвища виконувала важливі функції, пов'язані з владою»².

¹ Boniecki A., Reiski A. Herbarz polski, cz. 1, Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, т. 15, Gebethner i Wolf, Warszawa, 1912.

² Semkowicz W. Studium heraldyczne: z rękopismów pozostałych po heraldyku K. S., «Kwartalnik Historyczny», P. 14 (1900), red: Stronczyński K., druk. F. Czerwińskiego i S. Niemiery: Warszawa, 1879.

У Львові є декілька гербів, що належали родині Любомирських. За хронологічною шкалою, перший герб Христини (Krystyna ks. Lubomirska z Lubomierza h. Družyna) (1647-1669 рр.), що у 1661 р. вийшла заміж за Фелікса Казимира Потоцького (Feliks Kazimierz Potocki z Podhajec h. Pilawa (Srebrna)). Герб Дружина знаходиться в костелі єзуїтів на одному з вітварів, над епітафією Марії Іоанни Потоцької, яка являлася внучкою Флікса та Христини.

Наступний герб можна побачити, щоправда у дуже знищеному вигляді, на балконі палацу Любомирських на площі Ринок, 10. Донедавна два балкони перебували у поганому стані, але наприкінці літа 2012 р. відреставровано один із балконів, на якому був герб Потій (Rosiej). Саме завдяки відновленню можна здогадатися, що на першому балконі знаходяться герби, а не просто декоративні прикраси, якими вони вважалися до цього часу. У ході опрацювань довідкових джерел, виявилось, що власником палацу був Станіслав Любомирський герба Дружина (Stanisław ks. Lubomirski z Lubomierza h. Družyna) (1704-1793). У 1740 р., в місті Радом, він одружився на Людовіці Потій (Ludwika Honorata Rosiej h. Waga 1726-1786), а в 1760 р. почав перебудовувати кам'яницю для себе.

*Родинний герб Марії Потоцької
із костелу єзуїтів*

*Балкон з гербами родини Любомирських
на площі Ринок, 10*

Черговий герб Дружина зображується на розписах колишнього костелу бернардинців на площі Соборній. У головній наві серед інших гербів є герб, що нагадує Дружину. На золотому полі щита зображена срібна ріка, що стікає з правого верхнього кута у лівий нижній. Щит розміщений на червоній мантиї, підбитій сріблом, а увінчує його князівська митра. Як зазначалося точні дані про власників гербів відсутні, проте

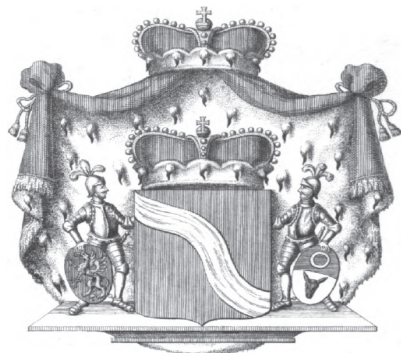
саме в цьому випадку можна з ймовірністю засвідчити, що цей герб належить родині Любомирських, адже тільки родина Любомирських з усіх Дружинів мала титул князів і використовувала відповідний різновид герба. Хоча насторожує золоте поле щита, яке ніколи не вживала ця родина. Можливо, це вигадка самого художника, що хотів надати величчю у вигляді золота на полі щита цій по праву величній родині.

Там само є і зображення герба Шренява: у червоному полі картуша срібна ріка з золотим кавалерським хрестом на вверху. Картуш увінчує шляхетська корона. На жаль цього герба не вдалося ідентифікувати і приписати до жодного з майже 300 власників, що його використовують.

Герб Дружина та Шренява у костелі бернардинів

*Der Fürsten v. Lubomirsky
Wappen.*

Герб князів Любомирських¹

¹ Bojnicic, Ivan v. Heyer von Rosenfeld, Friedrich: Der Adel von Galizien, Lodomerien und der Bukowina. Siebmacher's Wappenbuch. Nürnberg, 1905.

Герб Рагоза

Герб **Рагоза** (Ragoza) є різновидом герба Шренява, а сам рід Рагоза приписують інколи до останнього.

Із небагатьох родин, які використовували герб Рагоза, знаними є одиниці. Серед них — Микола Рагоза (нар. після 1540-1599 рр.) — митрополит Київський, Галицький та всієї Руси. Саме він був одним із ініціаторів та учасником Берестейської унії 1596 р., і разом з Іпатієм Потієм (Володимиро-Берестейський єпископ) та Кирилом Терлецьким (Луцько-Острозький єпископ) прийняв уніатство.

Адам Бонецький у своїй праці згадує про Богдана і Василя Федоровичів герба Рагоза, які 1528 р. у ході однієї з військових операцій отримали по двоє коней¹.

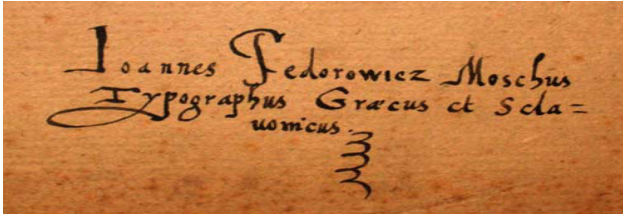
До цієї родини можна долучити й Івана Федоровича — першодрукаря, який користувався відзнакою, що нагадувала фігуру герба Рагоза. Дискусія про походження цього герба досі незавершена. Деякі історики схильні вважати герб першодрукаря висхідним до дворянських коренів (шляхетському роду Рагоза), чим пояснюється зовнішня схожість з гербовою фігурою (І. Ходиніцький, В. Лукомський, Е. Немировський). Але також є твердження про подібність герба Івана Федоровича з гмерками, наприклад, міських ремісників і купців (В. Лозинський, Я. Ісаевич).

Історична розвідка про герб першодрукаря, яка загальноприйнята сьогодні, доводить, що він тотожний з гербом білоруського шляхетського роду Рагоза, і припускає його зв'язки з цим родом або за походженням, або в наслідок приписки до герба Шренява т.з. «актом адаптації». До цього герба належало кілька десятків білоруських, українських та польських прізвищ. За

¹ Boniecki A. Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku / ułożył i wyd. Adam Boniecki. - Warszawa, 1887.

однією з версій, Іван Федорович, був родом з Петкович, на кордоні сучасної Мінської та Брестської областей.

Іван Федорович (Іван Федоров Московитин, Іван Федорович) (бл. 1510-1515 рр. – грудень 1583 рр., Львів) – діяч східнослов'янської культури, типограф, засновник книгодрукування в Україні, а також гравер, інженер, ливарник.

Напис у «промоційній книзі» Ягелонського університету

Іоаннѣ, Федоровичѣ

Печатни́къ, змѣскаѣ

Друкарські знаки із праць Івана Федоровича

Барельєф із меморіальної дошки на площі Федорова

1532 р. навчався в Ягелонському університеті в м. Кракові, де одержав ступінь бакалавра. Саме там у «промоційній книзі» університету є відповідний запис цього року стосовно особи на ім'я Johannes Theodori Moschus. Імовірно, що в цьому ж навчальному закладі ознайомився з друкарською справою.

На початку 1570-х рр. із Москви він прибуває до Львова. Де в 1573 р. організував власну друкарню.

Іван Федорович часто відвідував Краків, Відень, Дрезден, до останніх днів життя цікавився розвитком технічної думки в західних країнах. На початку 1583 р. він демонстрував у Відні імператорові Рудольфу придуману і сконструйовану ним «багатоствольну мортиру». 5 грудня 1583 р. Іван Федорович помер. Похований у Львові в Святооунфрїєвському монастирі.

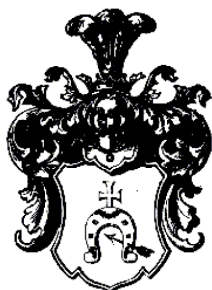
*Копія надгробної плити
Івана Федоровича у подвір'ї палацу
Потоцьких біля Музею мистецтва
давньої української книги*

Існує декілька чинників, які переконують, що Іван Федорович використовував не шляхетський герб, а міщанський — гмерк. Найголовніший доказ — що сам Іван ніколи не підписувався з додатком до герба Рагоза чи будь-якого іншого (принаймні в архівних документах не зустрічається). Також достовірно невідомо, Федорович — це прізвище першодрукаря чи по батькові. Теж сумнівним видається факт, що шляхтич, який навчався у Ягелонському університеті, міг згодом по закінченню стати дияконом у тодішній столиці православ'я Москві. І останнє: на жодному з відомих зображень герба Івана Федоровича не спостерігається класичного герба з усіма елементами. В «наявності» є тільки щит з гербовою фігурою, а ні шолома, корони чи клейноду немає. Правда, в деяких випадках зустрічається правиця, що вдержує за кільце щит, яку, однак вважати за клейнод, за геральдичними правилами, не можна.

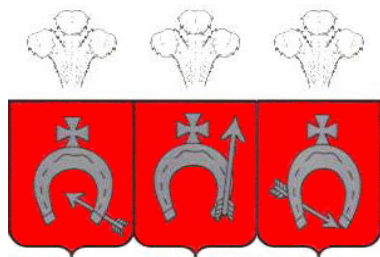
Герб Шептицькі

Шептицькі (Szeptycki) — польський шляхетський герб, різновид герба Доленга (Dołęga). Хоча сам герб і є різновидом Доленги, має також декілька різновидів, які чітко прописані у працях істориків та геральдистів. Традиційне блазонування герба виглядає таким чином: у червоному полі срібна підкова з кавалерським золотим хрестом на плечі. З лівого боку підкови стріла вгору направлена, трохи ліворуч похилена^{1,2}. Як один із варіантів, Каспер Несецький наводить дещо інше розташування стріли: ліворуч кінець підкови прошиває срібна стріла із низу вгору (як варіант — правий кінець згори до низу). Клейнод: у короні три страусині пера³.

Герб Шептицькі
у К. Несецького⁴

Szeptycki

b

c

Різновиди герба Шептицькі⁵

Герб Доленга

¹ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909.

² Żernicki-Szeliga E. von Die polnischen Stammwappen. Ihre Geschichte und ihre Sagen. Henri Grand, Hamburg 1904.

³ Bobrowicz J. N. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. – t 8. – Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1839–1845.

⁴ Там само.

⁵ Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909.

Збігнев Лециць подає ще інший герб: у синьому полі підкова, з лівої сторони якої дотична стріла вістрям догори, а зверху підкови хрест. На шоломі три страусині пера¹.

Герб Шептицьки²

Герб Шептицьких як різновид герба Побуг³

Герб Побуг

Натомість інші історики герб Шептицькі виводять із герба Побуг (Pobug), хоча сам герб залишається незмінним. До прикладу, географ та геральдист Еварист Куропатніцький (Ewaryst Andrzej Kuropatnicki) у своїй праці про герб Шептицький пише: підкова має бути поставлена плечем догори, на плечі знаходиться хрест, як у гербі Побуг. У лівому кінці підкови стріла прошита знизу вгору й злегка в бік нахилена. Нашлемник складається з трьох страусиних пір'їн. Можливо на Русі і від князів руських наданий⁴. Також у праці Антонія Сваха (Antoni Swach) є зображення герба з коротким описом, де згадується герб Побуг⁵.

Хоча в одному і в другому випадку дані могли братися з одного джерела, тому що роботи Е. Куропатніцький і А. Сваха є компіляцією з давніших гербовників.

Ще один дослідник геральдики В. Віттіг, прив'язав родину Шептицьких до герба Корчак. Ясько Шептицький герба Корчак в 1553 р. виплачував податок з частини свого села Шептиць Яну Пеньонжку (Jan Pięniążka), збирачу податків Перемишлянської землі⁶. Невідомо, чому автор приєднав рід Шептицьких до герба Корчак, адже тільки в нього

¹ Leszczyń Z. Herby szlachty polskiej; z przedm. Wacława Gąsiorowskiego. Zakład Artystyczno-Chemigraficzny Antoniego Fiedlera ; nakł. Antoniego Fiedlera. – Poznań, 1908.

² Там само.

³ Swach A. Herby polskie z Marcina Bielskiego, Jana Liwa Herbulta, W.O. Szymona Okolskiego Zakonu Kaznodziejskiego S.T.B. z inszych autorów. Poznań 1705.

⁴ Kuropatnicki E. A. Wiadomości o klejnocie szlacheckim oraz herbach domów szlacheckich w Koronie Polskiej i W. Ks. Litewskim. Warszawa, 1789.

⁵ Swach A. Herby polskie z Marcina Bielskiego, Jana Liwa Herbulta, W.O. Szymona Okolskiego Zakonu Kaznodziejskiego S.T.B. z inszych autorów. Poznań 1705.

⁶ Wittig W. Nieznana szlachta polska i jej herby. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908.

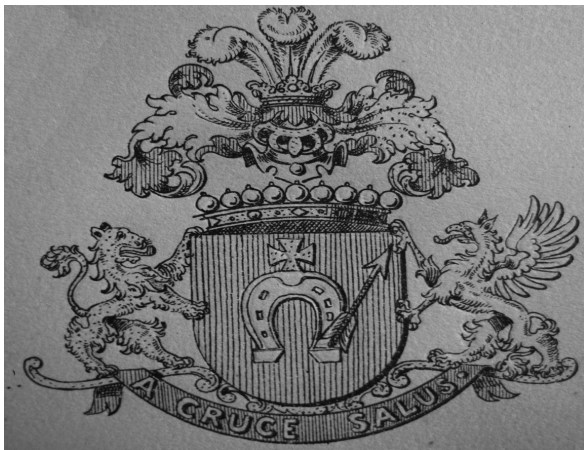

Семплінські (Sempliński)
герба Шептицькі¹

виступає в такому сполученні, як також невідома історія Яська та рік 1553. За генеалогічними даними, найдавніший відомий предок — це Федір Шептицький (Fiodor Szeptyski) (друга половина XV ст.). Хоча самі Шептицькі при поданні документів на отримання графського титулу за Австро-Угорщини згадують князівську грамоту 1284 р. про надання їм боярства.

Одна з гілок роду прийняла герб Доленга, друга отримала 1812 р. французький індигенат і нову гербову фігуру до герба — меч. Третя ж гілка в 1871 р. отримала австрійський графський титул. Гербом Шептицькі користуються також роди Семплінські (Sempliński), Штрем (Sztrem) та Шистовські (Szystowski)².

Герб графів Шептицьких³

¹ Wypis z Książ Szlacheckich Guberni Litewsko Wilenskiej Wyvodu Familij urodzonych Semplińskich herbu Szeptyski.

² Leszczyń Z. Herby szlachty polskiej; z przedm. Wacława Gąsiorowskiego. Zakład Artystyczno-Chemigraficzny Antoniego Fiedlera ; nakł. Antoniego Fiedlera. – Poznań, 1908.

³ Bojnizic, Ivan v. Heyer von Rosenfeld, Friedrich: Der Adel von Galizien, Lodomerien und der Bukowina. Siebmacher's Wappenbuch. Nürnberg, 1905.

Рід Шептицьких

Перші відомості щодо історії Шептицьких походять з XIII ст. За родинним переказом цього роду, першим «родовим гніздом» стали для них маєтності, надані 1284 р. князем Левом Даниловичем, що в такий спосіб відзначив хоробрість їхнього предка у захисті Перемишля від татар. Князівський привілей надав їм у власність село Кальнохвости (тепер — с. Канафости Самбірського району) з монастирем св. Онуфрія і дозволив заснувати на Вощанецьких полях, що на півдорозі між Судовою Вишнею та Самбором, село Шептичі¹. Грамоту князя Лева, невідому в оригіналі, підтвердив 12 квітня 1469 р. в Городку під Львовом король Казимир, де зазначається: «Казимир Ягелончик підтвердив Федору Шептицькому та його внукам Федору, Глібу й Сеньку у володіння маєтки Шептиці, Канафости з монастирем св. Онуфрія та Вощанці»². Пізніше Шептицькі набули ще й село Угерці, після чого одна гілка роду стала писатися «на Шептицях», друга — «на Вощанцях та Угерцях».

Правда, історик К. Несецький має свою думку щодо початку роду Шептицьких і в своїй праці «Herbarz Polski» пише: «Шептицькі власного герба. Не прагнучи сягати віддалених століттями часів і в них початок роду цього сімейства шукати, яке від римських Septiciusow виводять, ми починаємо від Петра (Piotr de Uherce), що у Ш. Окольського, згадано і Константа (Konstant), якого на чолі роду пращуром ставлю».

Рід Шептицьких набуває суспільного значення, бере участь у численних суперечках, воює за права членів Ставропігійського братства та опікується церквою і культурою — передусім, друкарством, родичається з українською та польською шляхтою, набуває маєтностей. Але до вищих урядових кіл Речі Посполитої Шептицьких не допускають через належність до православ'я. Отож, для представників роду Шептицьких залишається

¹ Шпитковський І. Рід і герб Шептицьких: Богословія. — Львів, 1933.

² Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardynskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. — Т. 6. — Львів, 1876.

церковна кар'єра. Наприкінці XVII ст. та упродовж XVIII ст. серед Шептицьких маємо п'ять єпископів східного обряду: Варлаама, львівського владику, Атанасія, київського митрополита, Лева-Людвика, київського митрополита, Атанасія, перемиського єпископа, лаврівського архимандрита. Однак, процеси колонізації української шляхти позначилися і на цій родині, серед представників якої є два латинських єпископи: Єронім, єпископ камінецький, а згодом полоцький, і Мартин, єпископ плоцький.

Ян Кантії Ремігій Шептицький (Jan Kanty Remigian hr. Szeptycki z Przyłbic) зібрав документи про походження свого роду, з яких випливає спорідненість із Ліневськими (Liniewski), Новосельськими (Nowosielski), Воютиньськими (Wojutyński), Метельськими (Mietelski). Також Шептицькі були у кровних зв'язках з князями Яблоновськими (Jabłonowski) та Собеськими (Jakub Sobieski). 11 січня 1872 р. Ян Кантії одержав диплом царя Франца Йосифа I на графський титул для себе та своїх нащадків і почав підписуватися «von und zu Szeptyce». Згідно з правилами, старовинний герб Шептицьких набув нової форми: в червоному полі щита срібна підкова з кавалерським золотим хрестом на плечі. Ліворуч підкови срібна стріла навскіс спрямована угору. На щиті графська корона, над якою в клейноді три страусині пера. Намет червоний підбитий праворуч сріблом, ліворуч — золотом. Щитотримачі — по правій стороні золотий лев з червоним язиком, що тримає щит обома лапами. З лівої сторони срібний гриф з кігтями та золотим дзьобом і червоним язиком. Девіз: «*A CRECE SALUS*». Російська геральдична палата визнала титул за Шептицькими аж 1898 р.

Завдяки амбіціям графа Яна Шептицькі стають також почесними членами Мальтійського ордену. 25 листопада 1871 р. граф Ян урочисто отримує мальтійського хреста, а 2 квітня 1884 р. — дуже важкодоступного у геральдично-генеалогічному аспекті, хреста св. Георгія, який надавався тільки тим, хто був спроможний підтвердити шістнадцять колін шляхетських предків по чоловічій та жіночій лініях. Графський титул дехто з представників побічних гілок роду Шептицьких мав ще у XVIII ст. Август III надав його митрополитові греко-католицької Церкви Атанасію та його племінникам Адамові й Іллі Шептицьким. Був графом й інший київський греко-католицький митрополит — Лев Шептицький.

Через Фредрів та князів Яблоновських Шептицькі породичалися із австрійським царським родом Стюартів, королями Італії, Португалії, Сардинії, та навіть із другою дружиною Наполеона Бонапарта Марією Луїзою.

*Герб Атанасія
Шептицького¹*

*Герб Лева Шептицького
з Службника 1759 р.²*

*Герб графів Шептицьких
з 1871 р.³*

У Львові герби роду Шептицьких зустрічаються переважно на сакральних будівлях. Із них можна виділити три групи, які належать або були зроблені за життя одного з представників роду Шептицьких — Атанасія, Лева та Андрея.

Митрополит Атанасій Шептицький (у світі Антоній Шептицький, 1686-1746) — єпископ Української Греко-Католицької Церкви; з серпня 1729 р. Митрополит Київський — предстоятель Української Греко-Католицької Церкви. У 1703 р. під впливом дядька Варлаама Шептицького вступив до новіціату отців василіян в Уневі. Богословську освіту здобув у Львівській колегії.

Шептицький почав споруджувати собор св. Юра у Львові. Оскільки будівництво тривало з 1744 р. по 1764 р. на Атанасія припав тільки початок робіт — два роки. Саме тому зі всіх гербів Шептицькі на Святоюрській горі тільки один належить йому. Він розташований у самому храмі на колонах, що підпирають центральний храм. Усього в храмі дев'ять епітафій митрополитів та кардиналів УГКЦ з портретом, описом та гербом його представника.

На стіні в декоративному оформленні медальйон з портретом митрополита Атанасія, під яким — таблиця з написом старослов'янською мовою про нього. Нижче в картуші міститься герб. В овалному щиті підкова з чотирма дірками плечем доверху. На підкові — рівносторонній хрест. Ліворуч підкови ледь помітна стріла вістряв догори. Чому підкова і хрест у щиті є випуклими, а стріла, так би мовити, видряпана у камені — невідомо.

¹ Літургікон си есть служебник... – Унів, друкарня Успенського монастиря, 1733 р. ЦДАЗУ, ф. 2, оп. 1, спр. 11.

² Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького фонд кириличних стародруків.

³ Górzynski S. Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne. Warszawa: Wyd. DiG, 2009.

Герб та напис владики Атанасія в соборі Святого Юра

Наступний з Шептицьких, який залишив по собі геральдичну спадщину, — це Лев. Митрополит Лев Шептицький (1717-1779 рр.) — церковний діяч, митрополит Київський, Галицький та всієї Руси УГКЦ.

Вчився в Папській Колегії Театинів у Львові й у Римі. Після смерті дядька Атанасія Шептицького 1748 р. назначений єпископом львівським, галицьким і кам'янецьким. З переходом Галичини до Австрійської імперії Лев захищав селянство, що викликало ворожість шляхти. Шептицький домагався відновлення галицької митрополії. 1762 митрополит Київський Феліціян Володкович номінував¹.

У Львові гербів Шептицькі, які б належали безпосередньо Леву або були виконані за часів митрополита, нараховується п'ять. Усі вони знаходяться в архітектурному комплексі Святоюрської гори. Між двома площами у брамі від «базару» містяться два герби Шептицьких. Як зазначає рік на споруді, 1770, її збудували каменярі П. Білостоцький та О. Стефанський, а також скульптор М. Філевич. Між двох алегорій Православної та Католицької церков розташовується митрополіча митра, під якою є барельєф герба (з двох боків). Геральдична композиція представлена напрочуд бідно: на брамі без щита містяться фігури герба Шептицькі — підкова, кавалерський хрест та стріла.

Наступні два герби є на митрополічих палатах, будівництво яких велося 1761-1762 рр. при Левові. Перший з них видніється у тимпані будівлі. В декоративному щиті підкова плечем, в якій знаходиться сім отворів. На підкові — рівносторонній хрест. До лівого, зовнішнього боку підкови прилягає стріла, яка вістрям спрямована трохи скісно вліво. Щит увінчано митрою та розміщено на мантиї, підбитій горностаєм. Обабіч митри з-за мантиї виступають праворуч — єпископський жезл, ліворуч — хрест

¹ Енциклопедія Львова / За ред. А. Козицького та І. Підкови — Львів: Літопис, 2007.

із верхньою горизонтальною поперечиною. На мантії також дві китиці (по одній із кожного боку щита), що не є ознаками священничого рангу, а радше декоративним елементом. Геральдична композиція подана в одному тоні, тому про тинктуру згадувати не доводиться.

Герб з «базарної» брами

Герб на тимпані Митрополичих палат

Другий герб з Митрополичих палат міститься на головних дверях. На кожній з половинок двостулкових двометрових дверей є різьблення гербів — Шептицького та одного з владик Сембратовичів. Герб Шептицькі виглядає таким чином: в овалному щиті підкова з п'ятьма отворами, плечем догори, на якій стоїть кавалерський хрест. Ліворуч кінець підкови прошиває стріла знизу вгору, вона трохи нахилена. Щит увінчаний митрою.

*Герб з дверей
Митрополичих палат*

*Герб владика Лева
у соборі Святого Юрія*

Останній герб владики Лева міститься у самому соборі Святого Юрія. Як і в попередньому випадку, герб Лева є на меморіальній композиції, яка складається з трьох частин — портрет, напис та герб. В овальному щиті підкова з чотирма дірками (до дві на кожному боці). На підкові — рівносторонній хрест. Стріла, як і на гербі Атанасія Шептицького, ледь помітна і продряпана.

Останній з Шептицьких, який залишив по собі великий слід в історії не тільки міста Львова, а й цілої держави, — це визначний церковний діяч, борець за душі та тіла людей, меценат, ідеолог. Авторитет у політичних, церковних та світських колах європейських країн першої половини ХХ ст. — Митрополит Андрей.

Подружжя Шептицьких (граф Ян Шептицький та графиня Софія Фредро) мало семеро синів. Перший син Стефан помер у віці 2-х років. Другий — Юрій помер у 17 років. Третім сином Шептицьких став Роман, котрий відомий як Андрей Шептицький. Четвертий — Казимир — успішний німецький адвокат, який у 43 роки залишив світську кар'єру і став монахом студитом, відомий як Климентій Шептицький. П'ятий — Олександр. Шостий — Станіслав, полковник Генерального штабу і військовий аташе Австро-Угорщини в Римі перед Першою світовою війною, згодом — генерал польської армії. Сьомий — Лев у 1939 р., під час першого російського вторгнення, замордований більшовиками в Замості разом із дружиною¹.

Митрополит Андрей Шептицький (29 липня 1865 р., Прилбичі — 1 листопада 1944 р. Львів) — восьмий (після відновлення Галицької митрополії в 1808 р.) Митрополит Української Греко-Католицької церкви, Роман Марія Александр граф, який у чернецтві прийняв ім'я Андрей, вступив після смерті митрополита Юліана Сас-Куїловського на владичий престол митрополита Галицького, архієпископа Львівського і єпископа Кам'янця-Подільського у віці 35 років. Церемонія інтронізації відбулася 17 січня 1901 р., в переддень Навечер'я Богоявлення, в архикатедральному соборі Святого Юра у Львові. Митрополит Шептицький першим із вищих ієрархів Греко-Католицької Церкви почав використовувати народну мову в спілкуванні із вірними.

У Львові герби митрополита Андрея містяться на храмах, меморіальних дошках та у будівлі колишньої Львівської духовної семінарії Святого Духа. У самому ж соборі гербів, що відносяться до владики, нараховується два. Перший — у крипті храму на труні Андрея Шептицького. Інше зображення, як і попередні, є на одній із меморіальних композицій в середині собору.

¹ Korolevskij C. Métropolitte André Szeptycky, 1865-1944. — Rome, 1964.

Портрет, напис та герб, класична побудова епітафій. Опис герба — в овальному щиті підкова з чотирма подовженими дірками плечем доверху. На підкові — кавалерський хрест. Ліворуч підкови стріла, спрямована вістрям догори, яка дещо нахилена ліворуч. На відміну від гербів Атанасія та Лева стріла читабельна.

Наступний герб графа Романа Марії Александра можна побачити в одній з головних в'їзних брам географічного факультету ЛНУ ім. І. Франка

Герб та напис митрополита Андрія Шептицького в Святоюрському соборі

по вул. П. Дорошенка, 41. Це колишня Львівська духовна семінарія Святого Духа, що була заснована 1783 р., у 1929 р., зусиллями митрополита Андрія Шептицького на базі семінарії створено Греко-Католицьку богословську академію. За зачиненою брамою (від вул. Коперника) на майже зруйнованих колонах збереглися барельєфи з рослинним орнаментом 1930-х рр., на яких

Герб та ініціали з колон у приміщенні географічного факультету

чітко видно ініціали та герби. Із трьох літер-ініціалів один «А Ш» безперечно належить митрополиту Андрею, а також герб Шептицькі. У цьому гербі є відмінність від інших. У першу чергу це стосується хреста на підкові, який відсутній повністю. Також привертає увагу стріла, яку, можливо, за браком місця у медальйоні перенесли у середину підкови. Отож зважаючи на це, опис герба буде такий: у медальйоні круглої форми підкова плечем догори. У підкові стріла, спрямована вістрям догори та похилена ліворуч таким чином, що оперення торкається нижньої правої частини підкови, а верх стріли спрямований у верхню ліву частину.

Контрольні запитання і завдання:

1. Які шляхетські роди були пов'язані з Львовом?
2. Хто такі «армігери»?
3. В яких львівських храмах можемо бачити геральдичні композиції?
4. З якими шляхетськими династіями Шептицькі мали родині зв'язки?
5. Назвіть найвідоміших представників родини Шептицьких?
6. Де розташовувались палаци Дідушицьких?
7. Що таке «гербова легенда»?
8. Які родини були меценатами у Львові?
9. На яких кам'яницях на площі Ринок є гербові композиції?
10. Де у Львові зосереджено найбільше гербових композицій?

МАЛОВІДОМІ ГЕРБИ

Дослідивши та проаналізувавши у попередніх розділах гмерки та шляхетські герби в архітектурі Львова, можна з впевненістю сказати, що це чимале історичне джерело інформації. Хоча вдалося опрацювати невелику (порівняно з усіма геральдичними композиціями міста) кількість гербів — 10 міщанських та 21 шляхетський герби, більшість залишається неопрацьована. Їх значимість применшувати в жодному разі не варто, саме тому, вони будуть згадуватися в цьому, завершальному розділі.

Герби ці різних періодів, а їх власники належать до різних національностей та різного соціального стану. Хоча, переважна більшість,

Герб Наленч

Зображення герба
по вул. Кониського, 8

це польські та австрійські герби. З неопрацьованих гербів, найбільше представлений шляхетський герб Наленч (Nalęcz), яким користувалися понад 900 родів на території колишньої Речі Посполитої. Серед багатьох прізвищ, виділяються, зокрема, Попель (Popiel), Подольські

(Podolski), Остророги (Ostrorog), Рачинські (Raczynski). Легенда відносить першу згадку про герб до легендарних П'ятів, а найдавніша печатка датована XIII ст. У Львові герб є на трьох будівлях. Перша з них знаходиться на вулиці Кониського, 8, де розташована ЗСШ № 21. Герб ідентифікувати не вдалося.

Наступні геральдичні композиції містяться на одній вулиці — генерала Чупринки. Перша з них є на будівлі, що має вигляд замку і розташована під номером 50-52. Вона була запроєктована для себе архітектором Юзефом Сосновським з допомогою відомого львівського архітектора Івана Левинського. Обабіч вхідної брами «замку» є барельєфи гербів — Лада (Łada) та Наленч. Такі ж герби є представлені на балконах цього ж

будинку. Ідентифікувати власників гербів вдалось за архівними даними. Герб Наленч належить архітектору і власнику Юзефу Сосновському, а герб Лада відповідно його дружині Аді Чарновській (Ada Czarnowska).

Наступна геральдична композиція надзвичайно цікава за своєю побудовою. Герби знаходяться на будівлі храму УГКЦ — святого папи Климента. Сакральна будівля споруджена в 1893-1895 рр. за проектом Франца Штатца для жіночого чернечого ордену Кармеліток босих. Значні кошти

Герби Лада і Наленч на будинку по вул. Генерала Чупринки 50-52

на побудову пожертувало подружжя — граф Кароль Едвард Рачинський (Karol Edward hr. Raczyński z Małyszyna) та княгиня баварського роду Кароліна Оттінген-Валлерштайн (Karolina Wilhelmina Ottingen-Wallerstein).

Як бачимо, герби зображено зі всіма атрибутами: графська

Шлюбний герб Кароля Рачинського та Кароліни Оттінген-Валлерштайн

дев'ятизубцева корона над гербом Рачинського та князівська митра над гербом Оттінген-Валлерштайн. Також зображені щитотримачі — для гербу Наленч орел та собака для герба баварського роду. За формою щити на композиції також різняться.

Герб графів Рачинських

Герб князів Оттінген-Валлерштайн

Польський шляхетський герб Любич (Lubicz) зустрічається на фасаді храму Андрія Первозваного УГКЦ, що на площі Соборній. Окрім цього герба там присутній ще один шляхетський герб Мнішек (Mniszech) та герби Речі Посполитої – Польський Орел та Литовська Погоня.

Герб Любич

Герб Мнішек

Шляхетські герби Любич та Мнішек належали меценатам цього храму, зокрема Станіславу Жолкевському (Stanisław Żyłkowski), відомому польському військовому діячеві, коронному гетьману. Інший герб належав Єжи Мнішеку (Jerzy Mniszech), батькові Марії Мнішек, яку взяв собі за дружину Лжедмитрій I.

Герби С. Жолкевського та Є. Мнішека на фасаді храму

Герб Любич є також в тимпані будинку на вулиці Стефаніка, 3, де розташовується Львівська національна галерея мистецтв. Ця будівля належала Владиславу Лозинському (Władysław Łoziński), історику, письменнику та колекціонеру.

Герб Доленга (Dołęga) має схожі геральдичні фігури із попереднім гербом Любич. Опис герба — в синьому полі срібна підкова, на вершині якої золотий кавалерський хрест, а всередині — срібна стріла вістрям донизу. В клейноді чорне крило пробите стрілою. Найдавніша згадка про герб датується 1345 р., а використовують його понад 500 родин. Серед них знані — Залескі (Zaleski), Скłodовські (Skłodowski), Ласоцькі (Lasocki), Кішки (Kiszka).

Перший барельєф із зображенням герба можна побачити на вулиці У. Самчука, 6. Будівля збудована у 1896 р. для Едмунда Кароля Лозинського (Edmund Karol Dzieża-Łoziński z Łoziny). Залишається невідомим кому належав цей герб, оскільки власник вілли використовував герб Любич. Досліджуючи родинне дерево Едмунда К. Лозинського, також не було виявлено жодних осіб які, могли б використовувати герб Доленга.

*Герб Любич
Владислава Лозинського*

Наступного герба, який знаходився на будинку по вулиці Театральній, 6, на жаль, уже немає. До 2010 р. його можна було побачити над вхідною брамою. Герб був виконаний у вигляді тиснення на мідному листі жерсті й прикріплювався у медальйоні над брамою. Вандали, зірвавши герб, залишили тільки

елементи кріплення, які й до сьогодні можна бачити у медальйоні. Будівлю збудовано 1909-1911 рр., про що свідчить мармурова плита всередині. Належала вона графині Софії Лясоцькій (Zofia Lasocka), що підтверджує літера L на вхідних дверях.

Герб та монограма Софії Лясоцької

Герб Тживдар (Trzywdar) зустрічається принаймні на двох будинках у місті. Це один із тих типів гербів, які утворилися на основі інших, на ранньому періоді становлення польської геральдики як такої. Вперше згадується у 1425 р., і головне, був поширений на території Мазовії та Підляшшя. Гербом загалом користувалися приблизно 30 родів.

Серед них відома у Львові родина Полетило (Poletyło). Герб Тживдар знаходиться на одному із найпрекрасніших палаців у місті, виконаному у неоготичному стилі, що розташований на вулиці Пекарська, 50-а. З боку сквера на балюсадах перил балкону в дуже пошкодженому стані є барельєф цього герба. На центральних пілястрах палацу містяться ще два герба — Сас, про який уже йшла мова вище, та Новина (Nowina), який також згадувався у контексті родини Дідушицьких.

Інший герб Тживдар — на будинку по вулиці Крушельницької, 15. На жаль, не вдалося виявити, кому належав герб, оскільки, на підставі архівних документів по цьому будинку, жодна з родин, у власності якої була нерухомість, не належала до даного герба. Відомо лишень, що побудову будинку датують 1882-1883 рр., а скульптурне оздоблення виконав Леонард Марконі (Leonard Marconi).

Герб роду Полетило

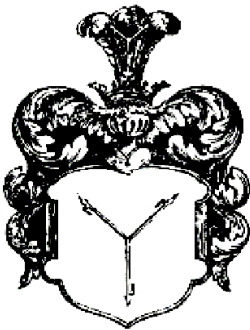

Герб Тживдар
на вул. Пекарська, 50-а

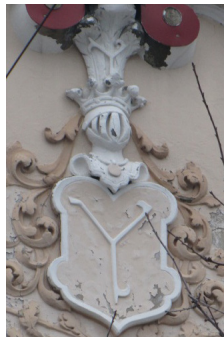

Герб Тживдар
на вул. Крушельницької, 15

Герб Новіцкі (Nowicki) дещо подібний на Тживдар і має ще одну назву Три гака (Trzy osęki). Герби знаходяться на колишніх віллах теперішніх вулиць Труша, 7, та Залізняка, 4. Так як цей герб використовувала тільки одна родина, припускаємо, що будинки належали Новіцьким. У першому випадку герб зберігся неушкодженим, на будівлі ж по вул. Залізняка геральдична композиція спотворена. В 70-80-х рр. ХХ ст. до гербової фігури додали ще дві смуги й утворилася літера «М».

Герб Новіцкі

Герб по вул. Труша

Герб по вул. Залізняка

Герб Прус II (Prus II), що належав родині Баворовських, міститься на колишньому арсеналі Сенявських, який у ХVІІ ст. став палацом Баворовських. Тепер у будівлі розташовується Палац мистецтв імені Омеляна і Тетяни Антоновичів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України (вул. Бібліотечна, 2). Герб цікавий тим, що є другим з трьох різновидів

гербу Прус. Вперше згадується на початку XV ст., з того ж періоду і перше зображення герба. Використовували його понад 100 родин.

Герб Прус II

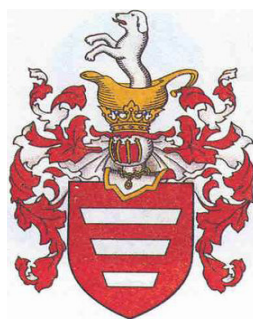
Прикладом шлюбних геральдичних композицій є барельєф на житловому будинку по вул. Івана Франка, 2. Дім збудований у 1882 р., про що свідчать архівні дані та барельєфний напис на фасаді. Належала будівля подружжю Станіславу та Розі Шавловським (Stanisław Szawłowski h. Sulima, Ryża Henryka Drohojowska z Drohojowa h. Korczak). Відповідно геральдична композиція складається з двох гербів – Сулима (Sulima) та Корчак (Korczak).

Геральдична композиція по вул. Івана Франка, 2

Герб Сулима

Герб Корчак

Інший герб розташований на вул. Січових стрільців, 6. Зараз будівля використовується як Наукова бібліотека Львівського державного медичного університету ім. Данила Галицького. Геральдична композиція складається з двох гербів — Маєр (Mier) та Остоє (Ostoja). Відповідно до архівних даних будинок належав графу Каролу Маєру (Karol hr. Mier) та його дружині Хелені Маєр з Туркулів (Helena Turkuł).

Герб Маєр був наданий дідові Кароля Яну у 1777 р., який підтвердив шляхетський стан родини, що наче походила із Великобританії. Натомість Остоє — польський шляхетський герб, який згадується ще у XIV ст., і крім Туркулів ним користувалися понад 100 родини.

Геральдична композиція
Маєр-Туркул

Герб Маєр

Герб Остоє

Наступний герб знаходиться у медальйоні під колоною зі скульптурою святого Христофора у т.зв. вірменському дворіку середньовічного міста. Ініціатором спорудження колони був фундатор перебудови вірменської церкви у 1723 р., брат архієпископа Августиновича, суддя та керівник Вірменської колегії у Львові Христофор Августинович. Августиновичі — вірменський рід, який використовував польський шляхетський герб Одровонж (Odrowąż). Саме цей герб у пошкодженому стані є у підніжжі колони. Герб був оточений латинськими літерами, які, на жаль, знищені.

Герб Августиновичів на колоні

Герб Одровонж

Наступні два герби належать до Австро-Угорського періоду. Перший з них міститься на житловому будинку по вул. Городоцькій, 37, та належав графові Юзефу Бреєру (Jyzef Breuer (Brajer)), львівському банкіру та підприємцеві. Герб наданий 1873 р. і виконаний у жовто-чорних кольорах. Другий знаходиться також в австрійській частині міста на вул. Григоровича, 2. Над вхідною брамою цього будинку є барельєф барона Леона Дормуса. Герб наданий 1859 р. й теж виконаний у жовто-чорній колористиці.

Герб барона Л. Дормуса

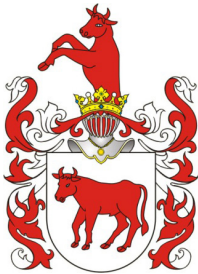
Герб графа Ю. Бреєра

Герbam, які подаються нижче, приділено менше уваги тільки тому, що вони є в одиничних екземплярах. Також відсутня інформація про родини, що використовували ці герби, та недостатньо даних про будівлі. Для кращого сприйняття герби подаємо в алфавітному порядку із зазначенням вулиці, де вони розміщені.

1. Цьолек (Ciolek) — вілла Палатин по вул. Глібова, 15;
2. Прус (Prus) — вілла, вул. Паркова, 9;

3. Радван (Radwan) – вілла, вул. Генерала Чупринки, 17;
 4. Порай (Poraj) – будинок, вул. Тарнавського, 43.

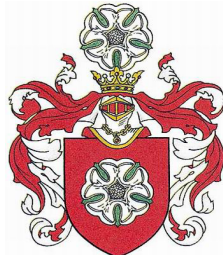
Цьолек (Ciolek)

Прус (Prus)

Радван (Radwan)

Герб "Порай"

Порай (Poraj)

Наступні два герба важко піддаються ідентифікації, хоча, ймовірно були надані у новітній час Австрійською чи Російською імперіями. Дослідження історії будівель, де знаходяться герби, також не принесло очікуваного результату.

Герб на вул. Друкарська, 6

Герб на вул. Пекарська, 14

ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ

Для багатьох країн пізнавальний туризм, став найприбутковішою галуззю економіки, доходи від нього — важливою складовою національних бюджетів. Туризм стимулює розвиток інвестиційних проєктів з розбудови транспортної та готельно-туристичної інфраструктури (шляхів, реставрацію історичних пам'яток, музеїв, розвиток природних охоронних зон), що підвищує якість життя місцевого населення.

Головна мета державної політики в галузі туризму — забезпечення оптимального задоволення різноманітних туристичних потреб власних громадян та іноземних туристів, збереження навколишнього середовища, яке є одним з головних передумов розвитку рекреації.

Пізнавальний туризм — це туризм екскурсійного типу, тобто відвідання культурних, історичних, природних об'єктів з метою ознайомлення. Метою пізнавального туризму є не тільки ознайомлення, але й вивчення архітектурних або інших об'єктів.

Ключову роль в таких програмах відіграють екскурсійно-пізнавальні і культурні заходи, спрямовані на задоволення цікавості туристів. Дозвілля в таких турах теж культурно-пізнавального характеру: творчі зустрічі, відео програми про місце відпочинку, національні свята, відвідування ресторанів з дегустаціями, тощо.

Пізнавальні тури куточками України є цікавими, захоплюючими, такими що розвивають любов до країни та ознайомлюють туристів з культурно-історичним потенціалом краю та історією власного народу. Для іноземних туристів такі тури зможуть відкрити іншу, культурно-збагачену, унікальну в своєму роді, цікаву сторону нашої держави. Такі тури також несуть економічну вигоду, оскільки сучасний турист уже не потребує безперервного проведення часу на пляжі чи каналі, а прагне до розширення кругозору, отримання цікавих вражень та знайомства з новими людьми.

Метою роботи є розробка пізнавального туру, а саме маршруту геральдичною спадщиною міста Львова. Об'єктом роботи є ознайомлення із геральдичною традицією, історією та архітектурою Львова.

Серед усіх пам'яток Львова заслуговують уваги архітектурні ансамблі середньовічної та австрійської частини міста, багато з яких зберегли в собі нашарування різних архітектурних стилів — від готичного, ренесансного

до бароко і модерну. Сьогодні у світі еталоном привабливості території чи міста залишається його входження до Списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО і Львів одне з них.

Серед історико-культурних ресурсів міста вагоме місце займають сакральні будівлі, палаци та кам'яниці. Найвідоміші з них у Львові — Латинський катедральний собор, Архикатедральний собор Святого Юра, комплекс монастиря та костелу Бернардинів, арсенал Сенявських, палац Корнякта та інші.

Не менше привабливим напрямом культурно-пізнавального туризму може стати туризм геральдичного спрямування, реалізований за допомогою піших міських турів. Адже у кожному місті знаходиться хоча б декілька сакральних пам'яток архітектури чи палаців, де все ще зберігаються знаки власності осіб або родів. Особливу культурну цінність мають пам'ятки готичного та ренесансного періоду. Потужний потенціал історико-культурних ресурсів повинен бути задіяний для пізнання архітектурних, історичних та інших пам'яток Львова.

Своєрідність таких туристичних маршрутів полягає в тому, що на шляху разом із пізнанням історії та культури певної території турист має змогу помилуватися унікальними архітектурними формами, вивчити родовід власників будівлі та ознайомитися з всесторонніми аспектами світського та церковного життя міста різних епох.

Маршрут даної пізнавальної екскурсії включає огляд різноманітних будівель, храмів та інших об'єктів з метою дослідження у розрізі історичних наук, а саме геральдики та генеалогії. Маршрут пролягає порівняно не великими, за територією, районами, з великою кількістю гербів та геральдичних композицій представників шляхетських родів. Головними серед яких можна виділити українців, поляків, німців та вірмен.

Пізнавальна цінність маршрутів полягає у тому, що в даних районах міста, було виявлено і досліджено геральдичну традицію, історико-культурну складову та досягнення людського життя на території середньовічного (польського) та нового (австрійського) Львова. Утворення культури середньовічного Львова було зумовлене переселенцями з німецьких міст. Це були зазвичай ремісники (каменярі) та купці. Також, в значній мірі, німці долучилися до адміністративного господарювання у місті. Переважну кількість керуючих посад у магистраті займали саме вони. Починаючи з XVI ст. у життя міста вливається нова європейська кров разом з італійцями, які додали свого шарму та стилю не тільки в архітектуру, але й у саме світосприйняття міщан. В свою чергу, польський етнос щораз сильніше підкреслював свою позицію на всіх рівнях міста та суспільства.

Довідкові дані про екскурсійно-краєзнавчий маршрут «Геральдична спадщина родини Шептицьких»

Тема екскурсійно-краєзнавчого маршруту: Пізнавально-екскурсійний огляд архітектурних та історичних пам'яток із геральдичною спадщиною, що пов'язані з українськими родами. На прикладі родини Шептицьких.

Перелік населених пунктів: Маршрут пролягає в межах міста Львова.

Екскурсійні об'єкти:

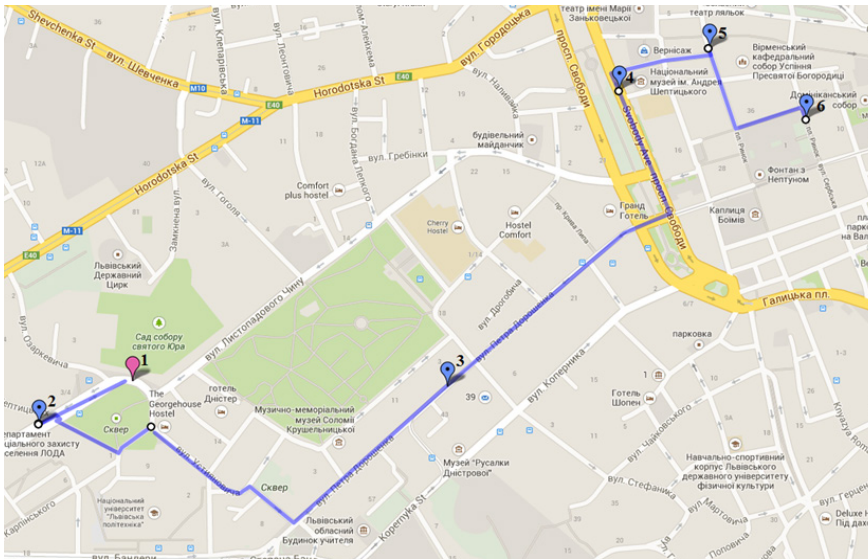
1. Архикатедральний собор Св. Юра
(пл. Святого Юра, 5)
2. Меморіальна дошка Митрополита Андрея Шептицького
(ріг вул. Шептицьких та Митрополита Андрея)
3. Географічний факультет ЛНУ ім. І. Франка
(вул. Дорошенка, 41)
4. Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького
(пр. Свободи, 20)
5. Церква Преображення Господа Нашого Ісуса Христа
(вул. Краківська, 21)
6. Львівський історичний музей (Чорна кам'яниця)
(пл. Ринок, 4)

Вік учасників: маршрут розрахований на осіб від 16 років.

Сезонність: круглорічна.

Спосіб пересування: піший маршрут.

Відстань: 3 кілометри.

Картосхема маршруту «Геральдична спадщина родини Шептицьких»

Опис оглядово-пізнавальних об'єктів на маршруті

1. Архикафедральний собор Св. Юра у Львові — греко-католицький собор Галицької митрополії, до 1817 р. при монастирі Чину св. Василя Великого, бароково-рококовий монументальний архітектурний ансамбль з виразними національними рисами (1744-1762 рр.). Вважається головною святинєю українських греко-католиків. З 1998 р. собор разом із Ансамблем історичного центру Львова належить до Світової спадщини ЮНЕСКО. Складається із барокового собору (1745-1770 рр.) з дзвіницею (дзвін з 1341 р.), рококової з класицистичними портиками митрополичої палати (1761-1762 рр.), будинків капітули, тераси з двораменними сходами, ажурної огорожі довкола соборового подвір'я з двома брамами в подвір'ї (1771 р.) та мурів, що обводять капітульні будинки і сад (1772 р.). За митрополита Атанасія Шептицького попередній храм розібрано й 1744-1764 рр. побудовано сучасний собор з комплексом будинків за проектом і під доглядом митрополита Лева Шептицького. Оздоблення і розмальовання інтер'єру тривало до 1780 р. і далі. Подвір'я перед катедрою замикають дві рококові брами, прикрашені алегоричними постатями, що символізують Віру й Надію та Церкву Риму і Церкву Греції.

У Львові герби роду Шептицьких зустрічаються переважно на сакральних будівлях та пам'ятних дошках. Із них можна виділити три групи, які належать або були зроблені за життя одного з представників роду Шептицьких — Атанасія, Лева та Андрея.

Атанасій Шептицький розпочав спорудження собору св. Юра у Львові. Оскільки будівництво тривало з 1744 р. по 1764 р. на Атанасія припав тільки початок робіт — два роки. Саме тому зі всіх гербів Шептицьких на Святоюрській горі тільки один належить йому. Він розташований у храмі на колонах. Усього в храмі дев'ять епітафій митрополитів та кардиналів УГКЦ з портретом, описом та гербом даного представника.

На стіні в декоративному оформленні медальйон з портретом митрополита Атанасія, під яким — таблиця з написом старослов'янською мовою про нього. Нижче в картуші міститься герб. В овалному щиті підкова з чотирма дірками плечем доверху. На підкові — рівносторонній хрест. Ліворуч підкови ледь помітна стріла вістрям догори. Чому підкова і хрест у щиті є випуклими, а стріла, так би мовити, видряпана у камені — невідомо.

Герб та напис владики Атанасія в соборі Святого Юра

Наступний з Шептицьких, який залишив по собі геральдичну спадщину — Лев. Митрополит Лев Шептицький (1717-1779 рр.) — церковний діяч, митрополит Київський, Галицький та всієї Русі УГКЦ.

У Львові гербів Шептицьких, які належали безпосередньо Леву або були виконані за часів митрополита, нараховується п'ять. Усі вони знаходяться в Архітектурному комплексі Святоюрської гори. Між двома площами у брамі від «базару» містяться два герби Шептицькі. Як зазначає рік на споруді, 1770, її збудували каменярі П. Білостоцький та О. Стефанський, а також скульптор М. Філевич. Між двох алегорій Православної та Католицької

церков розташовується митрополича митра, під якою є барельєф герба (з двох боків). Геральдична композиція представлена напрочуд бідно: на брамі без щита містяться фігури герба Шептицькі — підкова, кавалерський хрест та стріла.

Наступні два герби є на митрополичих палатах, будівництво яких велось 1761-1762 рр. при Левові. Перший з них видніється у тимпані будівлі. В декоративному щиті підкова плечем, в якій знаходиться сім отворів. На підкові — рівносторонній хрест. До лівого, зовнішнього боку підкови прилягає стріла, яка вістрям спрямована трохи скісно вліво. Щит увінчано митрою та розміщено на мантиї, підбитій горностаєм. Обабіч митри з-за мантиї виступають праворуч — єпископський жезл, ліворуч — хрест із верхньою горизонтальною поперечиною. На мантиї також дві китиці (по одній із кожного боку щита), що не є ознаками священничого рангу, а радше декоративним елементом. Геральдична композиція подана в одному тоні, тому про тинктуру згадувати не доводиться.

Другий герб з Митрополичих палат міститься на головних дверях. На кожній з половинок двостулкових двометрових дверей є різьблення гербів —

Герб з «базарної» брами

Герб на тимпані Митрополичих палат

Шептицького та одного з владик Сембратовичів. Герб Шептицьких виглядає таким чином: в овалному щиті підкова з п'ятьма отворами, плечем догори, на якій стоїть кавалерський хрест. Ліворуч кінець підкови прошиває стріла знизу вгору, вона трохи нахилена. Щит увінчаний митрою.

Останній герб владики Лева міститься у самому соборі Святого Юрія. Як і в попередньому, герб Лева є на меморіальній композиції, яка складається з трьох частин — портрет, напис та герб. В овалному щиті підкова з чотирма отворами (по дві на кожному боці). На підкові — рівносторонній хрест. Стріла, як і на гербі Атанасія Шептицького, ледь помітна і продряпана.

Останній з Шептицьких, який залишив по собі великий слід в історії не тільки міста Львова, а й цілої держави, — це визначний церковний діяч, борець за душі та тіла людей, меценат, ідеолог. Авторитет у політичних, церковних та світських колах європейських країн першої половини ХХ ст. — Митрополит Андрей.

Герб з «базарної» брами

Герб владика Лева в соборі Святого Юрія

У Львові герби митрополита Андрея містяться на храмах, меморіальних дошках та у будівлі колишньої Львівської духовної семінарії Святого Духа. У самому ж святоюрському соборі гербів, що відносяться до владика, нараховується два. Перший — у крипті храму на труні Андрея Шептицького. Інше зображення, як і попередні, є на одній із меморіальних композицій в середині собору. Портрет, напис та герб, класична побудова епітафій.

Герб та напис митрополита Андрея Шептицького в Святоюрському соборі

2. Меморіальна дошка митрополиту Андрею Шептицькому, яку офіційно відкрили та освятили 31 жовтня 2008 р., в межах святкувань 90-ї річниці проголошення ЗУНР на будинку №2 вул. Митрополита Андрея, що поблизу Собору св. Юра у Львові,. Ініціатором встановлення меморіальної таблиці виступило Львівське обласне товариство політичних в'язнів і репресованих. Освячення здійснив куріальний єпископ, Преосвященний Владика Гліб (Лончина). На дошці зображено Митрополита Андрея Шептицького у півоберта, внизу написано «Вулицю названо в честь Божого митрополита Андрея Шептицького 1865-1944».

3. Географічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. На теперішній вулиці М. Коперника стояла церква Святого Духа з дзвіницею, перебудована у XVIII ст. з барокового костелу сестер домініканок, зведеного в 1722-1729 рр. разом з монастирем. Костел та монастир домініканок були збудовані на кошти фундаторки Теофілії з Ліщинських Вишневецької. У 1783 р. ансамбль монастиря віддали українській громаді під новоутворену Греко-католицьку духовну семінарію (з 1929 р. — Богословська академія), а костел перетворено на семінарську

Герб та ініціали з колон у приміщенні географічного факультету

церкву Святого Духа. Під час Другої світової війни (15 вересня 1939 р.) церква була знищена німецькою бомбою. Залишилася лише триярусна барокова вежа-дзвіниця, у якій розташовано музей «Русалка Дністрова».

У 1939 р. з експансією Радянської влади семінарію було закрито. Того ж року приміщення духовної семінарії по вул. Коперника стало власністю

Львівського державного університету.

У 1975 р. з головного корпусу університету туди переведено географічний факультет, який був створений у 1945 р. На стіні будівлі з боку вул. Коперника у 1997 р. встановлено великий бронзовий барельєф Патріарху УГКЦ, ректору Богословської академії Йосифу Сліпому.

У брамі, що виходить на вулицю Коперника, знаходяться герби — Руського воєводства, Духовної семінарії та Шептицьких, внизу яких монограми: ЙС — Йосиф Сліпий, АШ — Андрей Шептицький та ОМ — Олександр Малиновський.

4. Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького — художній музей, одна з найвизначніших в Україні скарбниць пам'яток вітчизняної культури і мистецтва. Закладений 1905 р. у греко-католицьким митрополитом Андреем Шептицьким як приватна фундація, у 1913 р. у урочистим актом переданий у дар українському народові.

Емблема Національного музею у Львові

Фонди музею налічують понад 150 тис. одиниць збереження, репрезентуючи вікові традиції розвою української національної культури.

Предметом особливої гордості є найбільша й найповніша в Україні колекція середньовічного українського сакрального мистецтва XII-XVIII ст. Це ікони, скульптура, рукописи і стародруки, декоративна різьба, металопластика та гагтовані церковні тканини. Найбільш багатогранно у збірці музею представлені ікони XIV-XVIII ст., переважно з теренів Західної України.

5. Церква Преображення Господнього (Церква Преображення Господа Нашого Ісуса Христа) споруджена у 1875-1898 рр. за проектом Архітектора Сильвестра Гавришкевича на місці колишнього костелу чернечого ордену тринітаріїв по вул. Краківській. У 1783 р. тринітарії було скасовано австрійською владою, а їх будівля призначена для розташування університетської бібліотеки. Внаслідок бомбардування Львова в часи «Весни народів» у 1848 р. ці будівлі згоріли, а руїни упродовж кількох років стояли пустою. На місці згарища давньої бібліотеки була збудована Преображенська церква — її посвячення відбулося 29 квітня 1906 р. Освячення проводили, про що засвідчує пам'ятна дошка всередині храму, митрополит Галицький Андрей Шептицький, єпископ Перемишльський Костянтин Чехович та єпископ Станіславівський Григорій Хомишин.

Меморіальна плита з урочистої посвяти Преображенської церкви

6. Чорна кам'яниця — унікальна пам'ятка архітектури XVI ст. Власник ділянки у 1519 р. був Андрій з Києва, який поставив будинок. Споруда згоріла під час пожежі 1527 р. У 1588 р. власником ділянки став італієць Томазо де Альберті, який впродовж 1588-1589 рр. звів двох поверхову ренесансну кам'яницю. На думку львівських дослідників Архітекторами могли бути Петро Барбон, Павло Римлянин або Петро Красовський. З 1596 р. будинок стає власністю купця і аптекаря Яна Лоренцовича та його дружини Регіни, за яких добудований третій поверх кам'яниці і відкрита одна із перших у Львові аптек. Доктор Мартин Анчевський успадкував кам'яницю у 1645 р. і здійснив ґрунтовну реставрацію будинку у 1675-1677 рр. Фасад будинку прикрасили скульптури святих (Богородиця, Ян з Дуклі, Мартин).

Чорна кам'яниця — один із найкращих зразків міщанського будівництва епохи Відродження. Фасад вкритий «діамантовим рустом», портали і вікна прикрашені різьбою з рослинними мотивами.

В даний час будинок належить Львівському історичному музеєві, де на четвертому поверсі 30 листопада 2009 р. була відкрита постійна виставка «Історія в гербах». У цій експозиції виставлено різні ужиткові речі, які належали різним особам та організаціям і на яких розміщені герби. Поміж великої кількості різноманітних гербів є декілька предметів з гербом Шептицьких (гармати, кубки тощо).

Довідкові дані про екскурсійно-краєзнавчий маршрут «Ян III Собеський гербу Яніна»

Тема екскурсійно-краєзнавчого маршруту: Пізнавально-екскурсійний огляд архітектурних та історичних пам'яток із геральдичною спадщиною, що пов'язані з родиною Собеських.

Перелік населених пунктів: Маршрут пролягає в межах міста Львова.

Екскурсійні об'єкти:

1. Львівська національна галерея мистецтв
(вул. Стефаника, 3)
2. Храм святого Андрія Первозванного Української Греко-Католицької Церкви (Комплекс монастиря та костелу Бернардинів)
(пл. Соборна, 3)
3. Львівський історичний музей
(пл. Ринок, 6)
4. Церква Стрітєння Господнього
(вул. Винниченка, 30)
5. Військовий шпиталь (колишній шпиталь і монастир ордену боніфратрів із костелом святого Лаврентія)
(вул. Личаківська, 26)

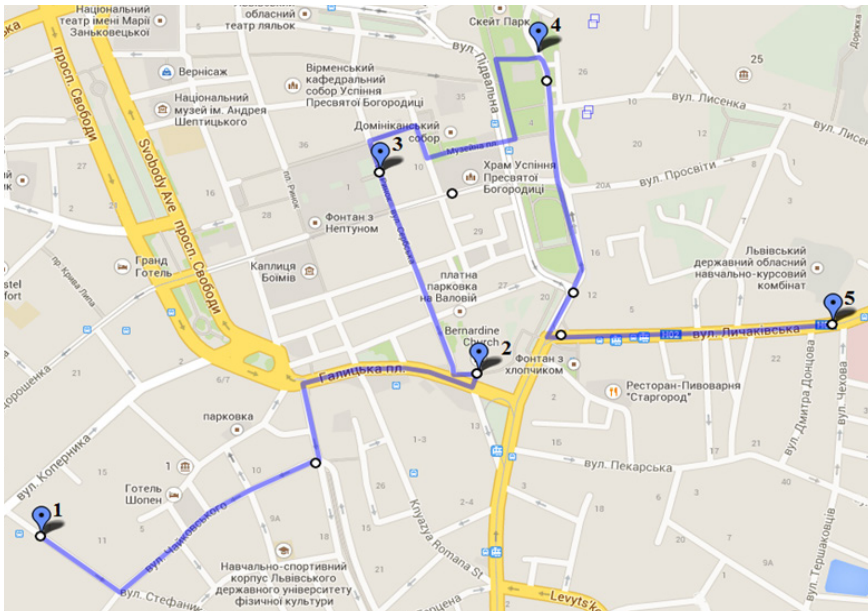
Вік учасників: маршрут розрахований на осіб від 16 років.

Сезонність: круглорічна.

Спосіб пересування: піший маршрут.

Відстань: 3 кілометри.

Картошхема маршруту «Ян III Собеський гербу Яніна»

Опис оглядово-пізнавальних об'єктів на маршруті

1. Ідея заснування Львівської національної галереї мистецтв сягає кінця XIX ст., коли в середовищі львівської інтелігенції утворився рух за створення музею західноєвропейського мистецтва.

У 1914 р. галерея отримала власний будинок, що належав відомому вченому, професору Львівського університету, історика та колекціонеру Владиславу Лозинському (збудований у 1872-1874 рр., архітектор Ф. Покутинський).

Після реорганізації львівських музеїв у 1939-1946 рр. галереї були передані частини колекції музею імені Любомирських, Ставропігійського братства, Бібліотеки імені Баворовських, Історичного музею. Картинна галерея зазнала значних втрат у роки Другої світової війни, коли до Німеччини була вивезена велика кількість мистецьких творів.

Протягом 1960-1990-их рр. Львівська картинна галерея перетворюється на значний музейний центр з кількома філіалами. 23 жовтня 2009 р. Львівська галерея мистецтв отримала статус національної.

Львівська національна галерея мистецтв імені Бориса Возницького — один з найбагатших музеїв України, збірка якого налічує понад 62 тисячі творів світового та національного мистецтва від античних часів до наших днів. До найбільш вартісних належать колекції європейського мистецтва, львівської скульптури, українського портрету XVI-XIX ст., ікон та меблів.

Окрім цього у подвір'ї галереї представлено зразки монументального мистецтва: надгробні плити, кам'яні скульптури левів та меморіальні плити. Серед них є плити, що були присвячені королю Речі Посполитої Яну III Собеському. Герби, які знаходяться у дворіку Львівської національної галереї мистецтв, є вкрай знищені. Виконані вони на плитах з пісковика, що, по суті, є непридатним матеріалом для такого виду робіт.

Перша плита, що являє собою прямокутну форму, має свою довгу історію переміщення по місту. З самого початку це була велика плита, яка складалася з трьох геральдичних зображень. Перший герб Станіслава Яблоновського — коронного гетьмана Речі Посполитої, другий (про який іде мова) — Яна III та третій — герб міста Львова. Виготовлення плити датується приблизно кін. XVII ст., а перше місцезнаходження це фортифікаційні мури міста. У 1799 р. її перенесли та вмурували у південну стіну Міського арсеналу. Та під час реконструкції арсеналу у 70-х рр. XX ст. ці герби були розбиті на три частини і переміщені у Галерею мистецтв. Натомість велика кількість авторів, які описували Львів, подають інформацію про безслідне зникнення цих гербів. Отож, середня частина колишньої плити представляє собою інтерпретацію монаршого герба Яна III Собеського. Основною фігурою композиції виступає Орел (символ Польщі) з розпростертими крилами та головою, що дивиться праворуч. На грудях у нього фігура Яніна з сузір'ям «Цит Собеського». Обабіч Орла під його крилами стоять путті з медальйонами у руках, в яких знаходяться ідентичні зображення гербів, що й на грудях у Орла. Барельєфи путті дуже знищені, у них відбиті голови та пошкоджені руки. У лапах птаха тримає овальний картуш, у якому є напис на чотири рядки латиною.

**«IOANIS III POLONIA RUM REGIS
SCUTUM COLO LAPSUM
LAP SADE DIT LATII MURI SAN CILIA NUMA
MOE NIBUS HIS MELIVS PERGAM AM HIS»**

На другій плиті геральдичні фігури проглядаються вкрай погано. Наразі невідомо, де попередньо містилася плита та як потрапила на подвір'я галереї. Описуючи герб, зазначимо, що це є державний герб за правління Яна III Собеського. Щит іспанського типу розтягтий та перетятий, у 1 і 4 частинах польський «Орел», в 2 і 3 — литовська «Погоня». У малому щитку — герб правлячого монарха Собеського. Щит увінчує королівська корона з хрестиком на горі. Щит оточений оливковими гілками. У самому низу плити під гербом, знову ж таки, міститься картуш з написом, але через пошкодження прочитати його неможливо.

Герби з дворику Львівської національної галереї мистецтв

2. Комплекс монастиря та костелу Бернардинів — історико-архітектурна пам'ятка, у Львові на площі Соборній. Приміщення монастиря тепер належить Центральному державному історичному архіву у Львові, а храм святого Андрія Первозванного передано Українській греко-католицькій церкві. В храмі прислужують священники Василянського Чину. Згадка про першу дерев'яну бернардинську церкву датується 1460 р. Комплекс бернардинів довгий час був зовнішнім форпостом системи укріплень Львова. Виконувати цю оборонну функцію йому дозволяли власні системи укріплень і, в разі потреби, він захищав східні межі міста.

В побудові церкви поєднано два архітектурних стилі. Сучасного вигляду церква Андрія Первозванного набула у першій половині XVIII ст. На фасаді можна побачити фігури святих ордену бернардинів, а в нішах

другого ярусу — скульптурні зображення Матері Божої і апостолів Петра та Андрія. Окрім цих скульптур є герби Речі Посполитої (Польський Орел та Литовська Погоня), меценатів храму Станіслава Жолкевського, Єжи Мнішека. В інтер'єрі храму збереглися розписи XVIII ст., які у 2009 р. відновлювалися. Примітним у розписах є те, що вони подають велику кількість шляхетських гербів родин, які давали кошти на храм, серед яких є герби Яніна.

Визначити приналежність гербів у цьому храмі практично неможливо, через відсутність матеріалів, що мали б дати інформацію на розписи. Наразі можемо лишень здогадуватися, якій родині належить той чи інший герб. Найвірогідніше, що один з гербів Яніна належав родині Собеських.

Різновиди герба Яніна з храму апостола Андрія Первозваного

До прикладу, маємо два зовсім різні зображення герба, перший з яких — класична Яніна Собеських: у червоному полі щит сірого (сталю) кольору повернутий ліворуч, геральдичний щит поміщений у картуш, який увінчує шляхетська корона. Другий герб, можливо, належить родам П'ясецьких (Piasecki) або Мацієвських (Maciejowski).

Зображення герба Собеських знаходиться у розписах головної нави храму, а герб П'ясецьких — у вівтарній частині.

3. Львівський історичний музей — один з найстаріших музеїв України, заснований у 1893 р. Кам'яниця на площі Ринок 6, у якій тепер розташований музей, була побудована в 1580 р. на кошти Константина Корнякта, грека за походженням. Споруда значно більша, ніж сусідні, і має шість вікон, замість звичних трьох. Вважається найкращою пам'яткою львівського ренесансу.

На початку XVII ст. у будинку розміщувався орден черниць-кармеліток босих. З часом монастир збіднів і продав будинок Якубу Собеському — батькові польського короля Яна III. До кінця XVII ст. будинок належав Собеським і використовувався як тимчасова королівська резиденція. З часом будинок переходить у власність інших магнатських родів: Жевуським, Конінським, Любомирським, які в 1908 р. передають кам'яницю

місту як Національний музей імені Яна III Собеського. У 1939 році музей перейменованій в Львівський історичний музей.

Сама будівля прикрашена двома гербами роду Собеських — Яніною. Перший з них, що походить з часів правління Яна, розташований з тильної сторони будинку, на вул. Івана Федорова. Над вхідною брамою, де зазначена дата побудови кам'яниці «1580», у картуші знаходиться герб Яніна. В овальному медальйоні облямований щит розвернутий на 3/4 ліворуч. Щит увінчує королівська корона. Під щитом, є орден Святого Духа, де крім самого ордену — ще орденський ланцюг (з геральдичними ліліями, квітами та трофеями) та зображення у медальйоні з невідомою постаттю. Орден Святого Духа (*Ordre du Saint-Esprit*) був вищий орден Французького королівства за часів Старого порядку (кін. XVI — поч. XVII ст.). Впроваджений 31 грудня 1578 р. королем Генріхом III, а скасований у 1830 р. королем Луї Філіпом I. Загальна кількість нагороджених сягає 1000 осіб.

Другий герб Яніна розташований на вхідних дверях з площі Ринок. Скоріш за все герб встановлений на початку XX ст., коли у будівлі облаштували музей, присвячений Яну III Собеському. Гербова композиція виконана методом тиснення на латунному листі округлої форми. Щит, як геральдична фігура, зроблений за стандартом, однак є маленькі деталі, що відрізняють цей герб від інших. В цьому разі це — 6 заклепок на облямуванні щита. Над щитом у підвішеному стані міститься королівська корона. Як і в попередньому, ні забарвлення, ні штрихування, що б вказувало на кольори герба, немає.

Королівський герб з вулиці Івана Федорова

Медальйон з гербом на вхідній брамі

4. Церква Стрітєння Господнього УГКЦ (колишній костел кармеліток босих Матері Божої Громничої) — одна з найгарніших пам'яток львівського бароко першої половини XVII ст.

Костел і монастир кармеліток босих зведені на ґрунтах, наданих Якубом і Теофілією Собеськими. Проект кам'яного костелу розроблений італійським Архітектором Джованні Баттистою Джизлені у 1642 р. За зразок послужив фасад храму Санта Сусанна в Римі. Спорудження з перервами тривало від 1644 р. до 1692 р. Завершено завдяки фундації короля Яна III Собеського. Початково освячений як Костел Матері Божої з Лоретто. В кінці XVIII ст. австрійська влада закрила костел і розмістила у ньому склад. Повернутий Римо-Католицькій церкві 1842 р. на прохання львівського Архієпископа Франца Піштека. Костел було заново посвячено Матері Божій Громничай. В XIX ст. в криптах поховано трьох львівських Архієпископів — Франца Піштека, Лукаша Баранецького і Франца Ксаверія Вежхлейського. Нині в храмі проводяться богослужіння по чергово РКЦ та УГКЦ.

Герб з церкви Стрітєння
Господнього

Про дату зведення барокового храму (1642-1644 рр.) свідчила плита, вмурована над вхідним порталом. На латині напис, якого практично не видно, повідомляв про фундатора храму — батька польського короля Яна III Собеського Якуба. Вище в тимпані вміщено герби магнатських родин Собеських і Даниловичів.

Гербова композиція виконана з білого пісковику. У щиті — барельєфи фігур двох гербів Яніна та Сас. Яніна являє собою облямований щит, повернутий у три чверті ліворуч. Над щитом збитий шолом зі вцілілою шляхетською короною, вкритий наметом. Клейнод — павиче пір'я.

5. Костел святого Лаврентія, монастир і шпиталь бенедиктинців — характерний приклад Архітектури раннього бароко. Колишній комплекс сакральних споруд у Львові на місці якого сьогодні розташований Військовий шпиталь.

Першому храмові на цьому місці передувала маленька ікона святого Лаврентія на дубі, що ріс на цьому місці. У 1536 р. на місці дерев'яної каплички

зведено перший мурований храм на честь святих Лаврентія і Стефана. 1659 р. Ян III Собеський вирішив заснувати у Львові монастир і шпиталь боніфратрів, для чого спровадив із Кракова перших двох ченців цього ордену. Незабаром на гроші монарха розпочато будівництво нового костелу і монастиря за проектом Шарля Бенуа та Адольфа Бойя. У середині XVIII ст. опікунами костелу були цехи гончарів і поворозників. 30 червня 1783 р. австрійський цісар розпорядився скасувати монастир і передати шпиталь військовим. При цьому жодних перебудов не було здійснено. В 1840 р. розбудовано шпитальний корпус вздовж вул. Личаківської.

З боку вул. Личаківської портал однієї з вцілілих будівель колишнього монастиря, прикрашено рельєфним зображенням гербу Яніна. Над входом у верхній частині portalу розташований пошкоджений часом герб. Складається враження, що гербовий щит відсутній, а фігура «витає у повітрі» в оточенні оливкових гілок. Усю цю композицію увінчує королівська корона. Цікавою є гербова фігура. Сам щит Собеських виконаний за всіма правилами, але на ньому є фігура, яка в геральдиці називається перун (громові стріли). За визначенням, цей символ уособлює військову силу і міць. Під гербом zostалися металічні деталі, на яких скоріш за все звисав орден Святого Духа про якого згадувалось вище. До сьогодні орден під гербом не зберігся, не вцілів і орденський ланцюг.

*Герб Яна III
на колишньому костелі
боніфратрів*

*Один із різновидів
геральдичної фігури – Перун*

Орден Святого Духа

Довідкові дані про екскурсійно-краєзнавчий маршрут «Меценати Львова — родина Дідушицьких»

Тема екскурсійно-краєзнавчого маршруту: Пізнавально-екскурсійний огляд архітектурних та історичних пам'яток із геральдичною спадщиною, що пов'язані з родиною Дідушицьких.

Перелік населених пунктів: Маршрут пролягає в межах міста Львова.

Екскурсійні об'єкти:

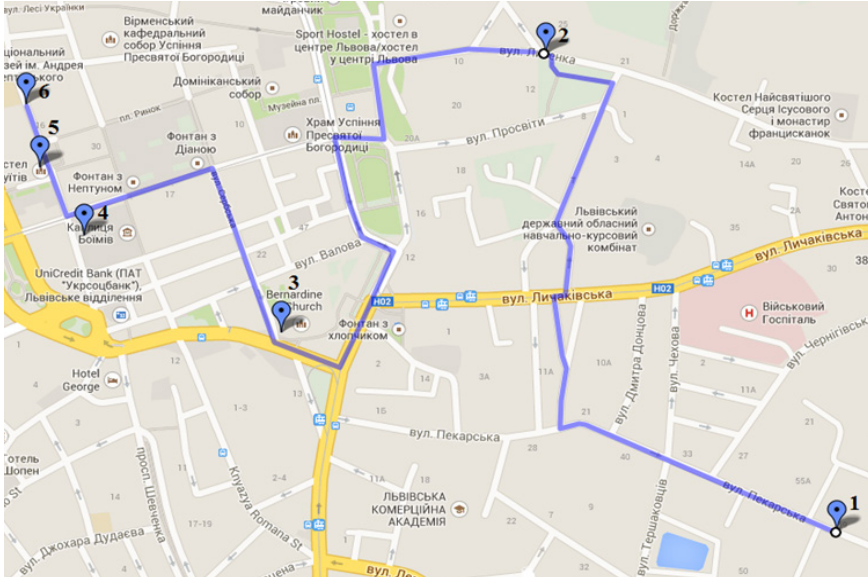
1. Палац Туркулів-Комелло (Палац графа Генрика Дідушицького, Палац Комелло)
(вул. Пекарська, 50)
2. Палац Дідушицьких
(вул. Лисенка, 15)
3. Храм святого Андрія Первозванного Української Греко-Католицької Церкви (Комплекс монастиря та костелу Бернардинів)
(пл. Соборна, 3а)
4. Архікатедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії (Латинський катедральний собор)
(пл. Катедральна, 1)
5. Храм Святих Верховних Апостолів Петра і Павла Української Греко-Католицької Церкви (Храм святих апостолів Петра й Павла ордену Єзуїтів)
(вул. Театральна, 11)
6. Державний природознавчий музей Національної академії наук України (Музей імені Дідушицьких, Палац Дідушицьких, Природничий музей)
(вул. Театральна, 18)

Вік учасників: маршрут розрахований на осіб від 16 років.

Сезонність: круглорічна.

Спосіб пересування: піший маршрут.

Відстань: 3 кілометри.

Картохема маршруту «Меценати Львова — родина Дідушицьких»

Опис оглядово-пізнавальних об'єктів на маршруті

У Львові герб Сас родини Дідушицьких зустрічається у малій кількості, незважаючи на те, що представники цього роду завжди були досить відомі у місті. До слова, історик В. Лозинський, про перших Дідушицьких у Львові згадує в XVI ст. А саме, 1575 р. Констянтин Корнякт бере за дружину Анну Дідушицьку (?-1616 р.), дочку шляхтича Вацлава. Проте найвідоміший громадянин цього роду меценат, колекціонер, природознавець, політичний діяч Володимир Дідушицький (1825-1899 рр.) не залишив по собі жодної геральдичної композиції на Архітектурі міста Львова (принаймні такої ще не знайдено). Отож два герба знаходяться в Латинському кафедральному соборі і по одному — у бернадинському костелі та на палаці Туркулів-Комелло. Окрім того, у місті є ще два палаці Дідушицьких, де гербів не знайдено, хоча вони з великою ймовірністю могли б бути, але очевидно втрачені з плином часу.

1. Колишній палац Туркулів-Комелло — одна з найцікавіших львівських споруд першої половини XIX ст., зведена у стилі венеційської неоготики. у 1840-1844 рр. (за іншою версією між 1810-30 рр.). Палац будувався для родини

Дідушицьких у часи моди на романтизм. Тому споруда і постала у популярному на той час стилі романтичної неоготики. Початково палацом володів Генрик Дідушицький (Henryk Seweryn Ignacy hr. Dzieduszycki z Dzieduszyz h. Sas), а по його смерті Теодозія Дідушицька (Teodozja hr. Mielżyńska h. Nowina) – його вдова.

Наступною власницею була графиня Феліція Комелло (Felicia Comello), згодом Туркули (Turkul), Майєри (Mier), Полетили (Poletyło). У 20-30-х рр. ХХ ст. палац належав родині Батицьких (Batycki), з якої походила перша «Miss Polonia» (1930 р.) – акторка Софія Батицька. За часів Феліції Комелло дах палацу був вкритий гонтом і нагадував справжній приміський маєток. У 1937 р., будівлю передали під потреби факультету ветеринарії медичного університету.

Палац залишився чи не єдиним і найдавнішим взірцем ранньої неоготики у Львові. Готичними елементами в палаці Туркулів-Комелло є великі стрілчасті арки, хрестоцвіти, фіали, та готичне мереживо кам'яних перил балкону. Фасад споруди підкреслює портик на двох колонах з різьбленими капітелями, які підтримують балкон з мережними поручнями, завдяки чому палац нагадує романтичний середньовічний будинок.

На фасаді будівлі знаходяться барельєфи трьох гербів. Перший – герб Сас, належить родині Дідушицьких. Другий – дружині Генрика Теодозії – герб Новина. Відповідно, разом з гербом Сас, вони розташовані симетрично на двох центральних пілястрах головного фасаду. Наступний герб знаходиться на балкончику, який підпертий двома колонами з різьбленими капітелями, стилізованими під середньовіччя. По центру поруччя вміщено герб Тживдар (Trzywudar), що належав сім'ї Полетило (Poletyło).

Герб Сас

Герб Новина

Герб Тживдар

На цих гербах спостерігаємо прояви шрафіровки (штриховки) — тільки поля щитів позначені умовною передачею кольору. Горизонтальні лінії на щиті герба відповідають синьому кольору. Та окрім щита з гербом жодних інших геральдичних оздоб немає.

2. У 1856 р. граф українського походження Володимир Дідушицький за 70 тис. золотих ринських купив земельну ділянку на вулиці Куркової (сучасна Лисенка), яка виходила на Францисканську площу (Просвіти). На цій ділянці колишній власник Е. Віняж ще у 1849 р. збудував віллу, яка знаходилась серед розлогого саду. У 1870 р. граф Дідушицький купив ще три сусідні ділянки та внаслідок цих придбань львівські володіння Дідушицьких розтягнулись вздовж вулиці Куркової (Лисенка), бічної вулиці Сави (Миклухо-Миклая) і Люблінської Унії (Гуцульська) до казарм артилерії («Червоний кляштор»), які розташовувались в колишній колегії оо. Театинів (Кривоноса, 6).

Впродовж 1871-1873 рр. — нова перебудова палацу за проектом Йозефа Енгеля. При оздобленні палацу брав участь відомий скульптор та Архітектор Леонард Марконі, який встановив у будівлі 15 колон з алебастру. В 1880-1890 рр. здійснювались роботи довкола палацу: розплановано парк, клумби, висаджено декоративні і рідкісні породи дерев та кущів, збудовано нову оранжерею. У 1902 р. відбулась чергова реконструкція палацу під керівництвом архітектора Владислава Галицького, викликана зростанням колекції книг і творів образотворчого мистецтва. Замовницею виступила вдова Володимира Дідушицького.

Із палацом пов'язана доля колекції західноєвропейських художників, які Альфонсина Дідушицька отримала у спадок від свого батька А. Мйончинського. Її колекція нараховувала понад 400 картин, серед яких були роботи видатних художників. У 1939 р. галерею і бібліотеку націоналізовано. Твори мистецтва передано до Львівської картинної галереї та Історичного музею, Архіви і літературу — до «Оссолінеума» (нині бібліотека ім. В. Стефаніка). У 2009 р. розпорядженням Кабінету Міністрів приміщення передано Службі Безпеки України.

Палац оздоблено у стилі історизму з перевагою небарокового декору. Між вікнами другого і третього поверхів встановили овальні медальйони з рельєфним портретом Володимира Дідушицького, а на фасаді збереглися портрети інших представників роду. На фасадах будівлі гербових композицій не виявлено, хоча в інтер'єрі вони могли зберегтися у вигляді барельєфів або розписів. На жаль у палац вхід заборонений.

3. Комплекс монастиря та костелу Бернардинів — історико-Архітектурна пам'ятка у Львові на площі Соборній. Приміщення монастиря тепер належить Центральному державному історичному Архіву у Львові, а храм святого Андрія Первозванного передано Українській греко-католицькій церкві. В храмі прислужують священники Василіянського Чину. Згадка про першу дерев'яну бернардинську церкву датується 1460 р. Комплекс бернардинів довгий час був зовнішнім форпостом системи укріплень Львова. Виконувати цю оборонну функцію йому дозволяли власні системи укріплень і, в разі потреби, він захищав східні межі міста.

*Меморіальна плита
та гербова композиція
Францішки Дідушицької*

В Архітектурі церкви поєднано два Архітектурних стилі. Сучасного вигляду церква Андрія Первозванного набула у першій половині XVIII ст. На фасаді можна побачити фігури святих Ордену бернардинів, а в нішах другого ярусу — скульптурні зображення Матері Божої і апостолів Петра і Андрія. Окрім цих скульптур є герби Речі Посполитої (Польський Орел та Литовська Погоня) та меценатів храму Станіслава Жолкевського, Єжи Мнішека. В інтер'єрі храму збереглися розписи XVIII ст., які у 2009 р. відновлювалися. Окрім розписів в храмі є доволі багато меморіальних плит та скульптурних композицій, які встановлені на честь відомих осіб та меценатів. Серед них вирізняється скульптурна група пам'ятника Францішці Дідушицькій. З самого верху шлюбна гербова композиція, що складається з двох гербів — Лебідь Дунін-Борковських та Сас Дідушицьких. Нижче фігура жінки-плакальниці з барельєфом — портрет Францішки. Нижче — плита, на якій вказано титул та роки життя графині.

4. Архікатедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії або Латинський катедральний собор — католицька базиліка, головний храм Львівської архієпархії Римо-Католицької Церкви, пам'ятка сакральної Архітектури XIV-XVIII ст.

Латинський катедральний собор є чи не єдиним собором у Львові, який будувався протягом ста років і зберігає в собі відбитки практично

всіх Архітектурних стилів (готика, ренесанс, бароко, класицизм, сецесія).

Спорудження храму було розпочато в 60-х рр. XIV ст. за наказом польського короля Казимира III Великого.

Перебудова храму в стилі бароко тривала з 1760р. до 1778 р. До цього часу собор був у досить поганому стані, тому реконструкція була неодмінна.

На сьогодні латинська катедрa — пам'ятка Архітектури національного значення, в якій знаходиться велика кількість мистецьких творів. Серед них — вітражі, каплиці з вітварями, ікони та скульптури, епітафії й надгробні плити. Що ж стосується геральдики, то у храмі є зображення понад 60 гербів та гмерків. Серед цього різноманіття герб Дідушицьких представлений тільки у єдиному випадку. У бабинці храму поміщена невелика меморіальна плита, присвячена графам Войцеху та Северині Дідушицьким. Войцех (Wojciech hr. Dzieduszycki z Dzieduszyz h. Sas) (1848-1909 рр.) був відомий учений в галузі археології, історик, філософ, драматург, літератор, міністр Галичини (1906-1907 рр.), парламентарій, професор Львівського університету, публіцист. У 1873 р. одружився на далекій родичці Северині.

Герб розміщено на лівій стороні плити і представляє собою класичний Сас. Однак зображення на плиті виконане у двох кольорах — золоте окантування усіх частин геральдичної композиції та чорний фон. Також на гербі відсутній геральдичний знак гідності, дев'ятизубцева корона, що мала б вказувати на графський титул володаря герба. Хоча нашоломник зображений із дев'ятьма павиними пір'ями замість семи, як мало

Меморіальна плита з гербом Сас Войцеха та Северини Дідушицьких

би бути, що, можливо, і перегукується з дев'ятьма перлами на короні. Меморіальну плиту в храмі помістили у кінці 80-х рр. XX ст. Будинок Державного природознавчого музею — пам'ятка архітектури XIX ст. один з найстаріших і найбагатших за науковими природничими фондами музеїв Європи, заснований Володимиром Дідушицьким, меценатом-природознавцем.

5. Храм святих апостолів Петра й Павла — перша пам'ятка барокової архітектури у Львові. Будівництво костелу єзуїтів св. Петра і Павла у Львові

Геральдична композиція з гербом Сас у храмі св. Апостолів Петра і Павла

розпочалося у 1610 р. Будівельними роботами спочатку керував монах єзуїт Себастьян Ламхіус, а пізніше справу продовжив Архітектор Джакомо Бріано. У будівлю костелу Джакомо Бріано вніс нові на той час Архітектурні форми, які вперше склалися при проектуванні фасаду церкви Іль Джезу в Римі.

У 1630 р. будівництво костелу було закінчено. Тоді ж будівлю було посвячено Архієпископом Яном Анджеєм Прухніцьким. Протягом XVIII ст. інтер'єр костелу змінив свій вигляд.

В 1740 р. для виконання настінного фрескового живопису було запрошено з міста Брно у Моравії художників Франциска Екштейна та його сина Себастьяна. Після скасування ордену єзуїтів від 1773 р. храм слугував як гарнізонний костел для міста. В 1836 р. знову повернений єзуїтам. У 1741 р. коштом магнатки Марії Дідушицької збудували каплицю Св. Бенедикта. В іншій ж каплиці, що була освячена у 1624 р. також на честь Св. Бенедикта, влаштували родинну каплицю Дідушицьких.

Від 1946 р. храм передано під книгосховище бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. 6 грудня 2011 р. колишній костел Петра і Павла ордену єзуїтів відкрили для богослужінь і тепер храм належить Курії Львівської Архиепархії УГКЦ.

Геральдична композиція з гербом Сас у храмі св. Апостолів Петра і Павла

У храмі з північної сторони навпроти вітара Розп'яття Ісуса Христа знаходиться епітафія та геральдична композиція присвячена Георгію Дідушицькому та Маріанні Терезі з Замойських (Marianna Teresa Zamoyska z Zamościa h. Jelita). Ця композиція, що складається з восьми гербів, виконана з помилками та неналежним розташуванням самих гербів. Оскільки права частина у геральдиці є першочерговою та відповідно більш поважною, ніж ліва. Саме тому у складених (шлюбних) гербах герб чоловіка містився з правої сторони, натомість родовий герб жінки — ліворуч.

Невідомим залишається розміщення гербів матерів унизу щита, а також герби бабусь по батьківській лінії винесені взагалі за межі щита та поміщені на місце клейнодів. Герб Сас у цій геральдичній композиції представлений у класичному вигляді (щоправда, забарвлення, як і в усіх гербах у щиті, золотого кольору). У щиті — герб, на якому обабіч розгортається намет та шолом з клейнодом у вигляді трьох пір'їн, прошитих стрілою.

Епітафія Георгія Дідушицького та Маріанни Терези з Замойських

6. У 1868 р. граф Дідушицький, відомий зоолог, етнограф і археолог викупив у міста занедбаний будинок XVIII ст. Цю споруду на початку XIX ст. перебудували на палац псевдокласичного стилю. У ньому 1870 р. відкривається Природничий музей, який згодом став одним із найбільших природничих музеїв Європи. В 1940 р. музей увійшов до складу Академії наук України. Тут знаходиться один з найдавніших у Європі механічних ліфтів.

У 1890 р. Дідушицький подарував музей разом зі спорудою місту. Музейне зібрання становить більше ніж 500 тис. одиниць збереження. Як і в попередньому палаці жодних геральдичних композицій не виявлено.

Довідкові дані про екскурсійно-краєзнавчий маршрут «Геральдичні композиції європейської знаті»

Тема екскурсійно-краєзнавчого маршруту: Пізнавально-екскурсійний огляд архітектурних та історичних пам'яток із геральдичною спадщиною європейських родин.

Перелік населених пунктів: Маршрут пролягає в межах міста Львова.

Екскурсійні об'єкти:

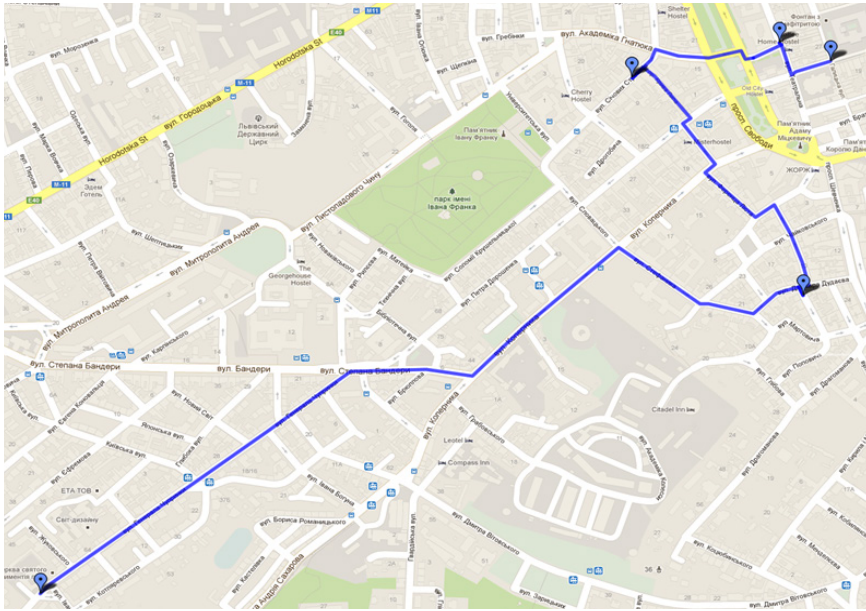
1. Церква Святого Климентія Папи Римського
(вул. Генерала Чупринки, 70)
2. Житловий будинок
(вул. Григоровича, 2)
3. Наукова бібліотека Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
(вул. Січових Стрільців, 6)
4. Храм Святих Верховних Апостолів Петра і Павла Української Греко-Католицької Церкви (Костел святих апостолів Петра й Павла ордену єзуїтів)
(вул. Театральна, 11)
5. Архікатедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії (Латинський катедральний собор) каплиця Боїмів
(пл. Катедральна, 1)

Вік учасників: маршрут розрахований на осіб від 16 років.

Сезонність: круглорічна.

Спосіб пересування: піший маршрут.

Відстань: 3,5 кілометри.

Картосхема маршруту «Геральдичні композиції європейської знаті»

Опис оглядово-пізнавальних об'єктів на маршруті

1. Церква Святого Климентія папи (колишній монастир Кармеліток босих) розташованая на вулиці Генерала Чупринки, 70.

Спершу храм та будівлі, які нині займає «Укртелеком» входили до комплексу жіночого монастиря Кармеліток босих. Будували його у 1893-1895 рр. за проектом австрійця Франца Штатца. Будівництвом керував український Архітектор Іван Левинський. Також у роботі приймав участь Юліан Захаревич. Остаточно комплекс ввели в експлуатацію у 1898 р. Кошти на побудову дали подружжя граф Кароль Едвард Рачинський гербу Наленч та Кароліна Еттінген-Валлерштайн із давнього баварського князівського роду.

У 1939 р. черниці залишили обитель із приходом радянської влади. У приміщеннях монастиря розташувався НКВС. Будівлю головного храму розділили на поверхи та окремі приміщення. За німецької окупації в будівлі розміщувалось Гестапо.

Після 1952 р. келії та храм передали міській автоматичній телефонній станції, а після розпаду СРСР це все перейшло як спадок до «Укртелекому».

Із 1996 р. велася боротьба за будівлі колишнього монастиря Кармеліток босих громадою греко-католицької церкви, якій частково 2008 р. передали частину приміщень.

Під час ремонту в одній із ніш храму знайшли замуровану фігуру Христа Розп'ятого без рук, зараз вона у вітварі. Нині у церкві зберігається частина мощей Папи Римського святого Климентія. У вітварній частині встановлено великий камінь, який дістали із Севастопольської бухти (з місця каторги та проповідей папи) на якому вирізьблено хрест-якір.

На фасаді храму, праворуч від головного входу, над бічними дверима знаходиться геральдична композиція меценатів. Барельєф складається з двох щитів, щитотримачів і рангових корон. З правої сторони герб Едварда Рачинського Наленч із щитотримачем – орлом (фігура пошкоджена, відбита голова). Над щитом корона (також ушкоджена) з дев'ятьма зубцями, що відповідає титулу графа. Ліворуч розташовується герб Еттінген-Валлерштайн. Щитотримачем є мисливська собака, що стоїть на задніх лапах. Відповідно до князівського титулу над щитом зображено митру.

Геральдична композиція з церкви Святого Климентія папи

Еттінген (Oettingen) – німецький аристократичний рід, який протягом багатьох століть володів землями, що розташовувалися на межі кордонів Баварії та Швабії.

Починаючи з XV ст. землі Еттінгенів неодноразово ділилися між різними лініями роду. У 1522 р. два сина Людвіга фон Еттінген розділили графство

(з VIII ст. — князівство) на Еттінген-Еттінген і Еттінген-Валлерштейн. Також існували й молодші лінії: Еттінген-Бальдерн і Еттінген-Шпільберг. Гордістю роду були палаці — замки Еттінген і Хохальтінген — одні з кращих на півдні Німеччини пам'ятників світської Архітектури бароко.

Герб графів Рачинських

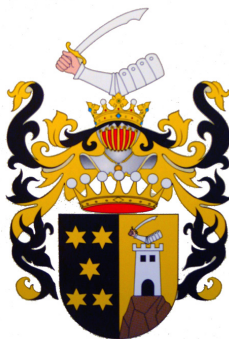

Герб Еттінген-Валлерштайн

2. Житловий будинок по вулиці Григоровача 2 цікавий своєю майже непомітною геральдичною композицією. Над в'їзною брамою розміщується картуш з гербом. Цей герб поділений вертикально (розтягтий) на дві частини. В правому (геральдично) полі п'ять шестипроменевих зірок, ліворуч на скалі башта з рукою в латах та шаблею. Відповідно до «Herbarz Polski od Średniowiecza do XX wieku» Тадеуша Гайля, цей герб належить родині Дормус.

Барельєф герб Дормус на будинку

Герб баронів Дормус з диплому

Відомостей про рід та будинок вкрай мало. Відомо, що вулиця забудована трьохповерховими чиншовими кам'яницями 1890-х рр. У цьому будинку жив геолог, професор університету Рудольф Зубер (1858-1920 рр.). Та герб належить не йому, а барону Леону Дормусу. В книзі «Rozzet Polakow wyniesionych do godności szlacheckiej przez monarchyw austriackich w czasie od roku 1773 do 1918» що була надрукована у Львові 1935 р. зазначено:

Дормус Юзеф — підполковник, цезарським дипломом з 23 грудня 1859 р. піднесений до гідності барона «von Kilianshausen». Також і сина Леона, який є високий поштовий чиновник у Львові.

Герб виконаний у жовто-чорних кольорах, символічних барвах Австро-Угорської імперії. Над щитом баронська семизубцева корона. Щоправда на будинку герб однотонний, без рангових атрибутів.

3. Наукова бібліотека Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. 19 лютого 1940 р., відповідно до Постанови № 196 Ради Народних Комісарів УРСР, бібліотеці було надано статус Наукової та закріплено за нею будинок по вул. 3 Травня, 6 (колишня 17 Вересня, сучасна вул. Січових Стрільців). У 1941 р. фонд бібліотеки збільшився до 35 тис. томів.

Барельєф герб Дормус на будинку

Так книгозбірню було перенесено у центральну частину міста до будинку графа Станіслава Генріха Бадені, юриста і мецената, де вона є і досі. Будинок, що належав сім'ї графа, споруджено у 1860 р. за проектом Архітектора Е. Кьохлера. Приміщення будинку декоровано в стилі неорококо. На будинку згідно традицій знаходяться герби власників. За генеалогічними дослідженнями вони належали графу Каролу Маєру власного гербу та Хелені Туркул гербу Остоя.

Маєри та Туркули знаходились у родинних зв'язках з сім'єю Бадені і саме тому будинок був названий в честь родини Бадені, але герби були Маєрів та Туркулів.

З родиною Маєр пов'язана цікава історія. Вперше рід згадується у дипломі, який наданий 7 березня 1777 р. Юзефу і Яну вон Маєр з

графським титулом, також предикатом — hoch- und wohlegeboren (високо народжений та благородний). Підставою надання титулу було британське дворянство, на яке видано патент в 1775 р., також копія диплому королеви Єлизавети I з 1725 р. підтверджуюча титул, герб та прізвище Mier of Rowallan. Батько титулованих, Вільгельм, був слоньським старостою і кавалером Ордену Святого Станіслава. Походження сім'ї від шотландського клану Muir було сфальсифіковане. Правдоподібно, що ця сім'я була патриціанською з Гданську, нобілітована в Швеції в 1680 р., а індигенат отримала в Польщі 28 жовтня 1726 р. Після того, щоб сфальсифікувати документи, підтверджуючих походження з Шотландії, Маєри привласнили також герб сім'ї Muir.

Клан Мур (шотл. — Clan Muir) — один з гірських кланів Шотландії. Крім цього в Ірландії є клан з точно такою ж назвою — згідно з історичних переказів ці клани споріднені. У Шотландії в давні часи слово «мур» означало людину, яка живе на болоті чи поруч з ним. Вважається, що предками клану Мур були переселенці з Ірландії — клан має кельтське походження. Є версії, що назва клану походить від ірландського mtr — великий. За іншою версією назва походить від давнього кельтського слова muir, що означало — море.

Герб графів Маєр

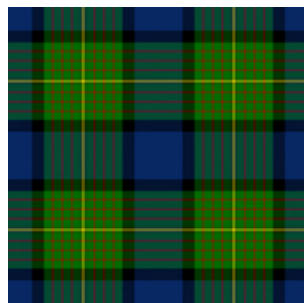
Герб Остоє графів Туркул

Емблема клану Мур

Герб клану Мур

Тартан клану Мур

*Фреска Ігнатія Лойоли
з єзуїтського храму*

Герб Ігнатія Лойоли

*Герб Лойол на родовому
замку*

4. Храм Святих Верховних Апостолів Петра і Павла Української Греко-Католицької Церкви (опис див. вище). Храм доволі насичений геральдичними композиціями. Окрім територіальних гербів (Львів, Річ Посполита) є значна кількість шляхетських. Серед інших у вівтарній частині є фреска з зображенням святого Ігнатія Лойоли та його герба.

Герб Ігнатія Лойоли — древня геральдична композиція зі своєю історією, що об'єднує дві родини Лойоли (Loyola) та Оняз (Ocz).
Герб Лойола: на білому полі чорний горщик або чайник, підвішений на ланцюгу між двома вовками, що піднімаються. Чайник відповідає сюжету гостинності та святкування, присутність вовків означає благородність (навіть після бенкетування, було запроваджено завжди щонебудь відкласти для голодних вовків — ворогів). Слово «Loyola» безпосередньо виходить від баскського «loi», що має на увазі суглинок або забруднений ґрунт; «ol» — суфікс, трактується як достаток або надлишок, і «а» — певна стать. Отож «Loyola» означає область землі, яка дуже родюча.

Герб роду Оняз: у золотому полі сім червоних перев'язів. Герб був наданий королем Альфонсо XI Кастильським як нагороду за героїзм, лояльність, хоробрість продемонстровану сімома братами у битві при Беотібарі 19 вересня 1324 р.

Якуже зазначалось у попередньому маршруті, в 1740 р. проведено ґрунтовну реконструкцію. Власне тоді, на місці бічних каплиць, з'явилися нави, стіни й склепіння отримали фресковий розпис, який виконали художники Франциск та Себастьян Екштейни — вихідці з міста Брно в Моравії.

Як видно із зображення герба, що знаходиться у колишньому храмі єзуїтів, він не зовсім відповідає установленому порядку подачі кольорів. Перше поле синє замість білого, а в другому білому полі щита п'ять червоних перев'язів, що також не відповідає дійсності. Такі значущі помилки були недопустимі в країнах Західної та Центральної Європи. Але цілком прийнятні є для території колишньої Речі Посполитої, де не було сталої геральдичної традиції. Тай й герб Ігнатія Лойоли на цій території не використовувався, окрім як в церковному розписі.

Фреска з гербом Ігнатія Лойоли

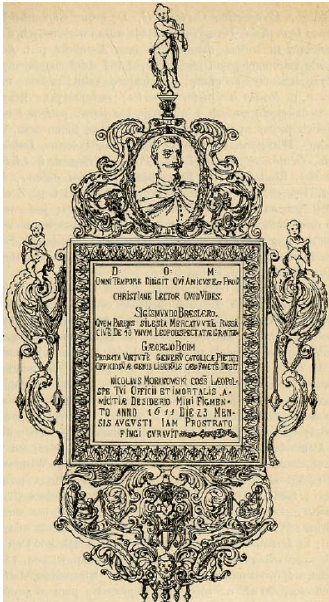
5. Архікатедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії (Латинська катедра) одна із найкращих пам'яток сакрального будівництва міста Львова. Окрім релігійної величі, це ще й архітектурний шедевр. В храмі зустрічаються архітектурні стилі від готики XIV ст. до сецесії XX ст.

При катедрі від самого її початку знаходився цвинтар. Достовірно, що він виник приблизно 1405 р., коли було освячено сам храм, позаяк у непосвячену землю тіла не ховали. Цвинтар займав територію майже всієї сучасної площі Катедральної та був обведений стіною.

Проміжки між контрфорсами нав і презбітерія від самого початку використовувались для будівництва каплиць — родинних усипальниць заможних міщан та львівських патрициїв. Уже з 1395 р. при катедрі згадуються перші каплиці. Багато прибудовано і в наступних роках. Вхід до них був організований по-різному. Для їх влаштування зазвичай пробивались стіни та перемуровувались контрфорси, що дуже ослабило конструкцію храму. До того ж різночасові каплиці були різними за розмірами і не представляли собою єдиного стильового ансамблю. У 1760-х рр. Архієпископом Ієронімом Сераковським ініційовано ґрунтовну перебудову катедри, під час якої частину каплиць було перебудовано, а деякі взагалі зруйновано. На сьогоднішній час з прибудованих каплиць збереглося вісім, а з шести

Герб Сигізмунда Бресслера з каплиці Боїмів

Рисунок епітафії С. Бресслера з каплиці Боїмів

каплиць, що стояли одремо, збереглася лише єдина каплиця Боїмів.

Каплиця збудована у 1609-1615 рр. для родини львівських патрициїв угорського походження Боїмів. Усипальницю для родини замовив і розпочав Георгій Боїм, а завершував його син Павло Боїм. Всього в каплиці було поховано 14 осіб з династії Боїмів. Перший з похованих був зять Г. Боїма Сигізмунд Бресслер.

У каплиці Боїмів з-поміж багатьох геральдичних композицій знаходиться герб, який належав Сигізмунду Бресслеру. Сигізмунд походив із сілезького міста Опава, яке знаходиться на території сучасної Чехії. Приїхавши до Львова та ставши заможною людиною, він обирається райцею міста, і одружується з Катериною, дочкою Георгія Боїма. 23 серпня 1611 р. Бресслер помирає і його, як представника родини, першого поховують у каплиці. На південній стіні, у середині споруди, міститься епітафія Сигізмунда Бресслера, виконана з алебастру. Над плитою в овальному картуші розташований алебастровий поліхромний барельєф покійного, а під плитою в бурхливій рослинності проглядається шляхетський герб Бресслера: в червоному полі золота вузька балка, у верхній частині поля половина чорного орла, у нижній — золотий стовп. Щит увінчує лицарський шолом з решіткою. На шоломі бурелет зі збитим клейнодом. Намет розкішно переплівся з довколишньою рослинністю. Більше нічого про Бресслера невідомо.

Досліджуючи гербовники сілезького дворянства, було виявлено герб графів Бресслерів, який відповідає львівському гербу, правда, дещо відмінний. Так, в одному з них зустрічається герб фон Бресслер; граф імперії (СРІ) 26 червня 1792 р.

Отож, зіставляючи ці два герби, бачимо, що в них:

- не відповідають кольори («львівський» герб у червоно-золотистих тонах, а в гербовниках — чорно-золоті);

- змінилася сама структура щита (щит розтягтий і перетятий; у серцевому щитку родовий герб Бресслерів, 1-ше і 4-те золотисто-чорні шахові поля, у 2-му і 3-у золотих полях чорні короновані орли. Щит увінчує графська корона, на якій три сталеві лицарські шоломи, вкриті чорним наметом, підбитим золотом. На шоломах є геральдичні корони з клейнодами. Правий шолом — прямокутне, золото-чорне шахове поле, облямоване страусиним пір'ям; другий — три червоні прапори на золотих флагштоках; третій — чорний орли, повернутий вправо. Щитотримачі — два чорних орла, що дивляться у протилежні сторони.

Такі ж зображення герба графів Бресслерів можна зустріти ще в кількох гербовниках.

Герб графів Бресслерів з гербовника XVIII ст.

Контрольні запитання і завдання:

1. Назвіть основні об'єкти у Львові, що пов'язані з родиною Шептицьких?
2. Яка установа знаходилась в теперішньому корпусі географічного факультету?
3. Як пов'язаний храм ГНІХ УГКЦ на вулиці Театральній з митрополитом Андреем Шептицьким?
4. Яким гербом користувалися Собеські?
5. Назвіть основні об'єкти у Львові, що пов'язані з родиною Собеських?
6. Яка будівля називалась «Королівською кам'яницею»?
7. Як пов'язаний палац Туркуло-Комелло із родиною Дідушицьких?
8. Назвіть основні заслуги Володимира Дідушицького перед Львовом?
9. Де розташовувалась каплиця Дідушицьких?
10. В якому храмі є розпис із зображенням гербу святого Ігнатія Лойоли?

Bibliografia

1. Aasen I. A., Ross H. Norsk ordbo. A. Cammermeyer (L. Swanstrøm), 1896
2. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. – T. 6. – Lwów, 1876.
3. Almanach Szlachecki. Genealogia Polskich Rodzin Szlacheckich, pod red. Dr. S.Starykoń-Kasprzyckiego, Warszawa, 1939 T.1-4
4. Ambrosius M. Arma Regni Poloniae. 1572
5. Balicki W. Miasto Tarnów pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym i naukowym. Tarnów: Józef Kärnstadt, 1831.
6. Bobrowicz J. N. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych. – T. 1–10. – Lipsk: Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1839–1845.
7. Boniecki A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. 1-17. Warszawa: s.n., 1899-1913.
8. Boniecki A. Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku / ułożył i wyd. Adam Boniecki. – Warszawa, 1887.
9. Boniecki A., Reiski A. Herbarz polski, cz. 1, Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, t. 15, Gebethner i Wolf, Warszawa 1912
10. Bystrzycki T. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Przemysł 1933-1934.
11. Cetwiński M. Derwich, M. Herby, legendy, dawne mity. Wrocław: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987.
12. Chlebowski B. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego wyd. 1880-1902 .
13. Chmiel A. Godła rzemieślnicze i przemysłowe krakowskie: od połowy 14 w. aż do 20 w. Kraków: Muzeum Przemysłowe im. A. Baranieckiego, 1922.
14. Chmiel A. Herbarz mieszczański. Rocznik Krakowski I, 1898; III, 1900; V, 1902.
15. Chrzanowski W. Herbarz szlachty polskiej, Institut fur Angewandte Sozialgeschichte, Bonn 1982
16. Chrząński S.K.T.A., Ostrowski, J. (wyd.) Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. Warszawa: J. Ostrowski, 1909. (Reprint Warszawa: «Jasieńczyk», 2000)
17. Ciechanowicz J. Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego, Rzeszów 2001.
18. Czołowski A. Historia Lwowa: od założenia - do roku 1600. – Lwów, 1925.
19. Dachnowski J. K. Herbarz szlachty Prus Królewskich z XVII w., Kórnik 1995.

20. Długosz J. *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* (Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego), 12 ksiąg opisujących dzieje Polski od czasów legendarnych do 1480, poprzedzone pierwszym opisem geograficznym Polski pt. „Chorographia...”, powst. 1455–1480, wydane pt. *Historia polonica Joannis Długossi*, wyd. J. Szczęsny Herburt, Dobromil 1614 (ks. 1–4), Dobromil 1615, drukarnia J. Szeliga (ks. 1–6; edycja przerwana zakazem Zygmunta III); pt. *Historiae polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi* (staraniem H. Huysseña), t. 1–2, Frankfurt 1711, drukarnia J. L. Gleditsch i M. G. Weidmann (edycja niekompletna). Pełne wydanie ukazało się w latach 1701–1703. Wydanie w przekładzie na język polski rozpoczęło się w 1961 i zakończyło w 2006
21. Długosz J. *Insignia seu clenodia Regni Poloniae*, powst. 1464–1480, wyd. J. Muczkowski pt. „Banderia Prutenorum, tudzież Insignia...” w zbiorze *Rozmaitości historyczne i bibliograficzne*, zeszyt 2, Kraków 1851; pt. *Insignia seu clenodia regis et regni Poloniae. Z kodeksu kórnickiego*, wyd. Z. Celichowski, Poznań 1885 (opisy i wizerunki herbów polskich)
22. Dobrzański-Demkowicz B. *Szlachta zagrodowa Ziemi Czerwieńskiej. Jej pochodzenie i przeszłość*. Stanisławów, 1938.
23. Dorst L. *Schlesisches Wappenbuch oder die Wappen des Adels im Souverainen Herzogthum Schlesien der Grafschaft Glatz und der Oberlausitz*. Bd. 1, Görlitz 1847
24. Dudziński P. *Alfabet heraldyczny*, wydawn. Bertelsmann Publishing, Warszawa 1997
25. Dudziński P. *Współczesna heraldyka i zwyczaje heraldyczne w kościołach chrześcijańskich*. Warszawa: Wyd. DiG, 2007.
26. Duńczewski S. J. *Herbarz wielu domow Korony Polskiej y W. X. Litewskiego*. Druk. B. Jana Kantego: Krakow, 1756
27. Dunin-Borkowski J. *Almanach błękitny. Genealogie żyjących rodów polskich*, Lwów 1908.
28. Dunin-Borkowski J. *Rocznik szlachty polskiej*, Lwów 1881.
29. Dymmel P. (red.) *Ludzie i herby w dawnej Polsce*. Lublin: PTH, 1995.
30. Dziadulewicz S. *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*, Wilno 1929.
31. Dzieduszycki M. *Kronika domowa Dzieduszyckich: Obbita w dwustu exemplarzach nakładem familii dla własnego uzytku Z. Drukarni Z.N. Ossolińskich*. Lwów, 1865
32. Friedberg, M. *Klejnoty Długoszowe. Krytycznie opracował i na nowo wydał Marjan Friedberg*. Kraków: nakł. autora, 1931.
33. Gajl T. *Herbarz polski. Od średniowiecza do XX wieku*. Gdańsk: Wyd. L&L, 2007
34. Gajl T. *Herby szlacheckie Polski porozbiorowej*. Gdańsk: Wyd. L&L, 2005.

35. Gajl T. Herby szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Gdańsk: Wyd. L&L, 2003.
36. Gajl T. Polskie rody szlacheckie i ich herby. Białystok: Dom Wydawniczy Benkowski, 2003.
37. Gałkowski P. Genealogia ziemiaństwa ziemi dobrzyńskiej XIX-XX wieku (do 1939), Rypin 1997.
38. Genealogie żyjących utytułowanych rodów polskich, Lwów 1914.
39. Giergiel T. Symbolika jelenia w polskiej heraldyce rycerskiej. Sandomierz: WSHP, 1998.
40. Giermański S. Summariusz kleynotow, abo herbow państwa y rycerstwa Korony Polskiej y W. X. Litew. z rozných authorow: a mianowicie z Bielskiego, z Paprockiego y scriptow S. S. Jagodyńskiego zebrany, a dla snadniejszego nalezienia czytelnikowi wedle obiecadła sporządzony y wydany. Litograficzny repr. z wyd.: Kraków w druk. dziedziców Jakuba Sybeneychera, 1621.
41. Gizowski M. R. Herby patrycjatu gdańskiego. Gdańsk: KAW / Gdańska Fundacja Książki, 1999.
42. Górzyński S. Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne. Warszawa: Wyd. DiG, 2009
43. Górzyński S., Kochanowski, J., Jonca, A. Herby szlachty polskiej. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Wyd. Alfa, 1992.
44. Gumowski M. Herbarz patrycjatu toruńskiego. Toruń: PAN, 1970.
45. Heidemarie Anderlik (Hrsg.): Codex Manesse – die große Heidelberger Liederhandschrift, Heidelberg, Universitätsbibliothek (Cod. Pal. germ. 848). (Virtuelle Bibliothek). Heidelberg, Universitätsbibliothek, 2006.
46. Herbarz wielu domow korony polskiej y W.X. Litewskiego: dla niezupełnego opisanía, also opuszczénia, y wielu odmiennosci nieprzyzwoitycz, za dawnych y pozniejszych autorow, herby z rodowitoscia, wyrazalaczyc, nie mało dotat ukrzywdzonych, zabraníem wielu familii we dwa tomy, częściami rzeczzone, W. X. Litew Опыблiковано 1757
47. Hevelius J. Uranographia: totum caelum stellatum 1690
48. Heymowski A. Herby polskie w brukselskim Armorial Gymnich recte Lynce-nich. Studia Źródłoznawcze 29 (1985), 95-124.
49. Heymowski A. Herby polskie w paryskim Armorial Bellenville. Studia Źródłoznawcze 32/33 (1990), 113-127.
50. Heymowski A. Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammar. Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Studia Zrodlozawcze, zeszyt XII, Warszawa – Poznan, 1967
51. Heymowski A. Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammar. Studia Źródłoznawcze 12 (1967), 73-111.

52. Horoszkiewicz R. Spis rodów szlachty zaściankowej ziemi pińskiej, Warszawa 1997.
53. <http://wielcy.pl>
54. <http://www.lvivcenter.org/>
55. <http://www.nac.gov.pl/>
56. Insignia ... XI. Insignia nobilium Veronensium, Vicentinorum. Italien, 1550-1555
57. Janiszewska-Rybka A. Merk jako graficzny pierwowzór znaku własności. W: Wybrane zagadnienia z zakresu badań dokumentów. Warszawa: Wyd. Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji, 2007.
58. Jaworski F. Czarna kamienica we Lwowie. – Sztuka (Lw.), 1912.
59. Jaworski F. Dawniejsze widoki Lwowa. – Tydzień, 1905.
60. Jaworski F. Królowie polscy we Lwowie. – Lwow.: 1912.
61. Jaworski F. Nobilitacja miasta Lwowa w r.1658. – MH, 1909.
62. Jaworski F. O szarym Lwowie. – Lwow.: 1916. – 10, 246 s.
63. Jaworski F. Ratusz lwowski. – Lwow.: 1907. – 95 s.
64. Kamień E. Arma baronum Regni Poloniae per Joannem Długosz descripta, Poznań 1585
65. Kamocki F. Dziwołagi heraldyczne. Warszawa: nakł. autora, 1916.
66. Kapica Milewski I. Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego. Kraków: s.n. (Kirchmayer), 1870.
67. Kłodziński A. Rękopisy Długosza o herbach polskich, Biblioteka Ossolineum, 1843, t. 5
68. Kłodziński A. Rękopisy Długosza o herbach polskich, Biblioteka Ossolineum, 1843
69. Kochanowski J. (red.) Herby książęce i kniaziowskie. Warszawa: UW, 1983.
70. Kochanowski J. O heraldyce, czyli o znajomości herbownictwa. Warszawa: M. Arct, 1902.
71. Kojalowicz W. W. Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego . . ., Kraków 1897.
72. Konarski S. Indeks nazwisk do «Herbarza Polskiego» Adama Bonieckiego, oprac. S. Konarski, Warszawa 1993.
73. Konarski S. Szlachta kalwińska w Polsce, Warszawa 1936.
74. Konopka J. O polskich herbach złożonych. Lwów: s.n., 1919.
75. Korolevskij C. Métropolitte André Szeptyckyj, 1865-1944. – Rome, 1964
76. Korwin L. Ormiańskie rody szlacheckie, Kraków 1934.
77. Kostecki R. Rodziny herbu Sas. Pecypc з <http://www.genealogia.okiem.pl/sasi.htm>

78. Kowalenko H., Erazm Sixtus - pierwszy balneochemik polski: Studia i materiały z dziejów nauki polskiej, seria B, z. 31 – Warszawa-Wrocław 1984.
79. Krane A. F. von Wappen- und Handbuch des in Schlesien (einschliesslich der Oberlausitz) landgessenen Adels, mit Zeichnungen von Professor Ad. M. Hildebrandt. C. A. Starcke, Görlitz 1901-1904.
80. Kromer M. Kronika polska. T.6 Sanok: nakład i druk Karol Pollak, 1868
81. Kruczkowski S.K. Poczet Polaków wyniesionych do godności szlacheckiej przez monarchów austriackich w czasie od r. 1773 do 1918, Lwów 1935.
82. Krzysztof Bulzacki; Rody Lwowskie — część I. Точка доступа <http://www.lwow.home.pl/bulzacki/rody.html>
83. Krzyżanowski S. Słownik heraldyczny: dla pomocy w poszukiwaniach archeologicznych. Kraków: Kirchmayer, 1870.
84. Kuropatnicki E. A. Wiadomości o klejnocie szlacheckim oraz herbach domów szlacheckich w Koronie Polskiej i W. Ks. Litewskim. Warszawa, 1789.
85. le Fevre'a de Saint Remy J. Armorial Toison d'Or. 1433 – 1435.
86. Lefèvre de Saint-Rémy J. Le grand armorial équestre de la Toison d'or. Paris, 1430-1461
87. Lelewel J. Herby w Polsce. W: tenże, Polska. Dzieje i rzeczy jej. T. 4. Poznań: Nakł. Księg. J. K. Żupańskiego, 1856.
88. Lenczewski T. Genealogie rodów utytułowanych w Polsce, Warszawa 1995-1996.
89. Leszczyz Z. Herby szlachty polskiej; z przedm. Wacława Gąsiorowskiego. Zakład Artystyczno-Chemigraficzny Antoniego Fiedlera ; nakł. Antoniego Fiedlera. – Poznań, 1908.
90. Łojek J. Potomkowie Szczęsnego: dzieje fortuny Potockich z Tulczyna 1799-1921. Wydawnictwo Lubelskie, 1981
91. Łoski J. Jan Sobieski, jego rodzina, towarzysze broni i współczesne zabytki. Warszawa, 1883
92. Łoza S. Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach, Warszawa 1932-1934.
93. Łoziński W. Ormiański epilog lwowskiej sztuki złotniczej. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1901.
94. Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.
95. Łoziński W. Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku: architektura i rzeźba, 1889.
96. Łoziński W. Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach : 1384-1640. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1889.
97. Małecki A. Studya heraldyczne. T. 2. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1890.

98. Malinowski N. E. *Heraldyka to jest nauka o herbach zawierająca wykład teorii heraldyki powszechnéj z najlepszych źródeł [!] zebrany, teoryje heraldyki polskiej, teoryje genealogii i sfragistyki, [...] jako też rys literatury i słownik wyrazów technicznych powyżéj wymienionych umiejętności.* Warszawa: s.n., 1841.
99. Mańkowski T. *Kaplica Boimow we Lwowie.* – Prace komisji sztuki, 1947.
100. Mańkowski T. *Kościół Bernardynów we Lwowie // Dawna sztuka.* – Lwów, 1938.
101. Mańkowski T. *Lwowska rzeźba rokokowa.* – Lwów, 1937.
102. Mańkowski T. *Lwowskie kościoły barokowe.* – Lwów, 1935.
103. *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej. Źródła i opracowania,* Buenos Aires-Paryż 1963-1987.
104. Mieroszowski S., *Kilka słów o heraldyce polskiej.* Kraków: Księgarnia J. K. Żupańskiego i K. J. Heumanna, 1887.
105. *Miesięcznik Heraldyczny. Organ Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie.* 1909-1912.
106. Mikucki S. *Barwa w heraldyce średniowiecznej.* Warszawa: Towarzystwo Heraldyczne, 1928.
107. Milewski I. K. *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego (dopełnienie Niesieckiego),* wyd. Z. Gloger, Kraków 1870.
108. Nałęcz-Małachowski P. *Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostaiącym w Królestwie Polskim, i Wielkim Xięstwie Litewskim.* Lublin: w Drukarni J.C.K. Mci u XX. Trynitarzów, 1805.
109. *Neues Adeliches Wappenwerk: Geschlechts- und Wappenbeschreibungen zu den Tyroffischen Neuen Adelichen Wappenwerk.* Nürnberg: Tyroff, 1805
110. Niemcewicz J. U. *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce z rękopisów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym.* Warszawa, 1822
111. Niesiecki K. *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ...* – T. 1–4. – Lwów: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1743.
112. Niesiecki K. *Herby y familie rycerskie tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego.* – T. 1–3. – Lwów: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1740.
113. Niesobski M. *Popularny herbarz rodzin i rodów polskich.* Tychy: Kademm, 1994.
114. Okolski S. *Orbis polonus etc.* – Kraków, 1641–1643.

115. Orzechowski S. Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego. Sanok: K. J. Turowski, 1856
116. Ostrowski J. Księga herbowa rodów polskich. Z. 1-19. Warszawa: Bolcewicz, Gebethner i Wolff, 1897-1906.
117. Ostrowski J. red.: Almanach błękitny: genealogia żyjących rodów polskich. Lwów, Warszawa: nakł. Księgarni H. Altenberga; Wende i Ska, 1908
118. Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578.
119. Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego – Kraków, 1858.
120. Pawliszczew N. Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego najwyżej zatwierdzony, Warszawa 1853
121. Petrus J.T. Lwowska katedra obrządku Łacińskiego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Przewodnik. – Warszawa, 1999. – 86 s.
122. Piekosiński F. O dynastycznym szlachte polskiej pochodzeniu. Kraków: Akademia Umiejętności, 1888
123. Piekosiński F. Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899.
124. Piekosiński F. Herbarz szlachte witebskiej. Kraków: Skł. gł. Księgarnia Sp. Wyd. Polskiej, 1898.
125. Piekosiński F. Najstarsza rola marszałkowska polska. Herold Polski (1897), XXXV-XLVII.
126. Piekosiński F. Rycerstwo polskie wieków średnich, t. 1-3, Kraków 1896-1901.
127. Piekosiński F., O źródłach heraldyki ruskiej. Rozprawy Akademii Umiejętności Wydział Historyczno-Filozoficzny, seria 2, T. 13, Kraków 1899.
128. Pietruski O. Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektorów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III. roku 1674, Augusta II. roku 1697, i Stanisława Augusta roku 1764, najjaśniejszych Królów Polskich, Wielkich Książąt Litewskich, i.t.d., Lwów 1845
129. Poczet szlachte galicyjskiej i bukowińskiej, Lwów 1857.
130. Polackówna H. Materiały do heraldyki polskiej. Kraków: Akademia Umiejętności, 1909/1913.
131. Polackówna H. Najstarsze źródła heraldyki polskiej. Lwów: nakł. Tow. Nauk. we Lwowie, 1924.
132. Polska Encyklopedia Szlachecka, Warszawa 1935-1938.
133. Potocki W. Poczet herbów szlachte Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego (herbarz wierszem), wyd.: Kraków 1696
134. Prochaska A. Lwów a szlachte. – Lwów, 1919.
135. Ptaszycki S. Iwan Fedorowicz, drukarz ruski we Lwowie, z konca XVI wieku.
136. Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy, oprac. T. Epsztejn, S. Górzyński, Warszawa 1991.

137. Rospond S. Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej, Wrocław 1951.
138. Rubčić S. Fojnički grbovnik. 1340
139. Rymut K. Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych, Kraków 1992.
140. Sapieha E. Dom Sapieżyński, t. 1, Wydawn. Nauk. PWN, 1995
141. Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe wydane nakładem rodziny, Petersburg 1890
142. Sęczys E. Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836-1861, oprac. E. Sęczys, Warszawa 2000.
143. Semkowicz W. Encyklopedia nauk pomocniczych historii. Kraków: Universitas, 1999.
144. Semkowicz W. O rodzie Dragów Sasów – „Miesięcznik Heraldyczny” I: 1908.
145. Semkowicz W. Studium heraldyczne: z rękopismów pozostałych po heraldyku K. S., «Kwartalnik Historyczny», P. 14 (1900), red: Stronczyński K., druk. F. Czerwińskiego i S. Niemiery: Warszawa, 1879
146. Siebmacher J. Erneuert- und Vermehrtes Wappen-Buch: Sambt neuen Vorreden und einen vollkommenen accuraten Register über alle 6 Theile : Gewidmet von Magdalena Helmersin dem König Friedrich von Preußen, Nürnberg, den 12. May 1703
147. Skupieński K., Weiss A. (wyd.). Polska heraldyka kościelna: stan i perspektywy badań. Warszawa: Wyd. DiG, 2004.
148. Smirnow J., Smirnowa J. Bazylika Metropolitalna obrządku łacińskiego I kaplica Boimów we Lwowie. – Lwów: San Set, 2001. – 200 s.
149. Spis alfabetyczny obywateli ziemskich Królestwa Polskiego, Warszawa 1909.
150. Spis szlachty Królestwa Polskiego, Warszawa 1851-1854.
151. Spis ziemian Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930 (według województw)
152. Stefan J. Starykoń-Kasprzycki, Polska encyklopedia szlachecka, Warszawa 1935-1938
153. Sternschuss A. Godła domów krakowskich. Rocznik Krakowski II, 1899.
154. Ströhl H. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien, 1904.
155. Stupnicki H. Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów, Lwów 1855.
156. Swach A. Herby polskie z Marcina Bielskiego, Jana Liwa Herbulta, W.O. Szymona Okolskiego Zakonu Kaznodziejskiego S.TB. z inszych autorów. Poznań 1705
157. Szolginia W. Architektura. Encyklopedia Mini; Warszawa Sigma NOT, 1992
158. Szymański J. Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego. Warszawa: PWN, 1993.

159. Szymański J. Nauki pomocnicze historii. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 2002.
160. Taszyckiego W. Słownik staropolskich nazw osobowych, pod red. W. Taszyckiego, Wrocław 1965-1987.
161. Tatomira L. Król Jan III Sobieski. – Warszawa, 1883.
162. Trelińska B. Album Armorum nobilium Regni Poloniae, Herby nobilitacji i indygenatów X-XVIIw., oprac. B. Trelińska, Lublin 2001.
163. Trepka W. N. Liber generationis plebeanorum (“Liber chamorum”), pod red. W. Dworzaczka, Wrocław 1963.
164. Ulanowski B. Materiały do historii prawa i heraldyki polskiej, wyd. Ulanowski B., Kraków 1886
165. Uruski S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T.3. Warszawa: wyd. Gebethner i Wolff, 1906
166. von Krane A. Wappen- und Handbuch des in Schlesien (einschliesslich der Oberlausitz) landgesessenen Adels, mit Zeichnungen von Professor Ad. M. Hildebrandt. C. A. Starcke, Görlitz 1901-1904.
167. Wajs A. Materiały genealogiczne, nobilitacje, indygenaty w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, oprac. A. Wajs, Warszawa 2001.
168. Waligórski F. Kościół oo. Bernardynów we Lwowie // Strzecha, 1869. – R. 11. – S. 46-51.
169. Wdowiszewski Z. Szlachta ziemi dobrzyńskiej za ostatnich Jagiellonów, Warszawa 1932.
170. Wielądsko W. Heraldyka, czyli opisanie herbów w jakim który jest kształcie oraz familie rodowitej szlachty polskiej i W. Ks. Litewskiego z ich herbami, Warszawa 1792-1798.
171. Wittig W. Nieznana szlachta polska i jej herby. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908, s. 436.
172. Wittig W. Znaki pieczętne (gmerki) mieszczan w Polsce w XVI i zaraniu XVII wieku. Kraków: W.L. Anczyca i Spółki, 1906, s. 176.
173. Wójcik Z. Jan Sobieski, 1629-1696, Wyd. P.I.W., 1983
174. Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce, Warszawa 1980.
175. Wyrstek L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej. Z mapą i ryc. w tekście. Kraków 1931-1932 – „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego” XI: 1930-1931/32.
176. Załęski S. Kościół oo. Jezuitów we Lwowie. – Lwów, 1879.
177. Zawacki T. Katalog książąt i królów polskich. – Katowice, 2004.
178. Żernicki-Szeliga E. Die polnischen Stammwappen: ihre Geschichte und ihre Sagen. Hamburg: Henri Grand, 1904.

179. Żernicki-Szeliga E. von Die polnischen Stammwappen. Ihre Geschichte und ihre Sagen. Henri Grand, Hamburg 1904.
180. Zientara B. Henryk Brodaty i jego czasy, wyd. 2, Warszawa 1997
181. Znamierowski A. Insignia, symbole i herby polskie. Warszawa: Bertelsmann, 2003.
182. Znamierowski A. Herbarz rodowy. Warszawa: Świat Książki, 2004.
183. Żychliński T. Złota księga szlachty polskiej, Poznań 1879-1908.
184. Żyła W. Kościół i klasztor oo. Dominikanów we Lwowie. – Lwów, 1923.
185. Арсеньев А.В. - Геральдика. Лекции читанные в Московском археологическом институте в 1907-1908 гг. (М.1908)
186. Бірюльов Ю. Архитектура Львова ХІХ століття / Architektura Lwowa ХІХ wieku. – Kraków / Краків, 1997.
187. Гербовник дворянских родов царства Польского. ч.1-2 (Варшава.1853)
188. Гречило А. Герб Львова: генеза, традиції, відродження // Історія Львова. – Т. 1 (1256-1772). – Львів, 2006. – С. 38-44.
189. Гречило А. Печатки міста Львова ХІV-ХVІІІ ст. – Львів, 2010. – 24 с.
190. Гречило А. Символи Королівства Галичини і Лодомерії (1772-1918) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К., Львів, 2004. – Т. І. – С. 538-553.
191. Гречило А., Сварник І. Оборонні споруди у міській геральдиці // Пам'ятки України. – 1990. – № 2. – С. 42-46
192. Гречило А.Б. Українська міська геральдика. – Київ, Львів: УГТ, 1998. – 192 с.
193. Енциклопедія Львова / За ред. А. Козицького та І.Підкови – Львів: Літопис, 2007.
194. Зиморович Б. Потрійний Львів. – Львів: Центр Європи, 2002. – 224 с.
195. Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. Львів: Центр Європи, 2001. – 602 с.
196. Історія Львова. У трьох томах / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Т. 1. – Львів: Центр Європи, 2006. – 296 с.; Т. 2. – 2006. – 559 с.
197. Качор І., Качор Л. Львів крізь віки. – Львів: Центр Європи, 2004
198. Крип'якевич І. П. Історичні проходи по Львові. – Львів: Каменярь, 1991.
199. Лакиер А.В. Русская геральдика. – Санкт-Петербург, 1855 (нове видання – Москва, 1990).
200. Літургікон си ест служебник... – Унів, друкарня Успенського монастиря, 1733 р. ЦДАЗУ, ф. 2, оп. 1, спр. 11.
201. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. Киев, 1993 (репринт - СПб., 1914).
202. Мельник І. Довкола Високого Замку шляхами і вулицями Жовківського передмістя та північних околиць міста Львова. – Львів: Апріорі, 2010.

203. Мельник І. Львівський Новий Світ та південні околиці Королівського столичного міста Галичини від Святого Юра до Наварії. – Львів: Центр Європи, 2009.
204. Мельник І. Краківське передмістя та західні околиці Королівського столичного міста Львова. – Львів: Центр Європи, 2011.
205. Мельник І. Львівське Середмістя: всі вулиці, площі, храми й кам'яниці. – Львів: Априорі, 2011.
206. Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини. – Львів: Центр Європи, 2008.
207. Мельник І., Загайська Р. Личаківське передмістя та східні околиці Королівського столичного міста Львова. – Львів: Центр Європи, 2010.
208. Мельник Б. В. Вулицями старовинного Львова. – Вид. друге, зі змінами. – Львів: Світ, 2002.
209. Однороженко О. Історія українського козацтва: нариси у 2 т. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2007р, Т.2.
210. Однороженко О. А. Князівська геральдика Волині середини XIV–XVIII ст. – Харків: Просвіта, 2008. – 180 с.
211. Однороженко О. А. Родова геральдика Русо-Влахії (Молдавського господарства) кінця XIV – XVI ст. – Харків: Просвіта, 2008. – 155 с.
212. Однороженко О. А. Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV–XVI ст. – Харків: Харк. обл. об-ня Всеукр. т-ва «Просвіта», 2009. – 311 с. : іл. – (Monumenta ruthensae heraldica; vol. 1).
213. Однороженко О. А. Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII – XVI ст. – Харків: Просвіта, 2009. – 319 с.
214. Однороженко О. А. Українська руська еліта доби Середньовіччя і раннього Модерну: структура та влада. – К.: Темпора, 2011. – 421 с.
215. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Мюнхен, 1972–1976. –Т. 2. – 608 с.
216. Сварник І. Герб Богдана Хмельницького // Клейноди.- Том І.- К.-Львів, 1991; Луценко А. Проблематика історії виникнення гетьманських гербів // Академія.- 1995.- Ч.2.
217. Сварник І. Державні, земельні, міські й приватні символи в пам'ятках архітектури Львова // Знак. – 2007, грудень. – Ч. 43. – С. 10-11;
218. Сварник І. Міщанські гмерки в актах Львівського магістрату XVI ст. // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Вип. 3. – С. 268-277;
219. Содомора А., Домбровський М., Кісь А. Anno Domini: Латинські написи Львова. Львів: Піраміда, 2008

220. Целуйко О. Рід Даниловичів у кінці XVI - на початку XVIII ст.: історико-генеалогічне дослідження: дисертація канд. іст. наук: 07.00.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л., 2003.
221. Шпитковський І. Рід і герб Шептицьких: Богословія. – Львів, 1933.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Марта МАЛЬСЬКА, Тарас ЗАВАДОВСЬКИЙ,
Дмитро КАДНІЧАНСЬКИЙ

ТУРИСТИЧНЕ ЛЬВОВОЗНАВСТВО

Частина I

Міщанські гмерки та шляхетські герби
в архітектурі міста Львова

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Підписано до друку 21.12.2016 р. Формат 60x84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 14,63. Титраж 300 прим.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4162 від 21.09.2011 р.